

מידעת

כתב עת לחקר המידע והספרנות

גיליון מספר 6 | אוקטובר 2010 | תשרי תשע"א

עורכת

אורלי נתן
meidaat@gmail.com

יו"ר המערכת

ד"ר אירית גץ
gatzir@mail.biu.ac.il

מערכת

פרופ' יהודית בר אילן
ד"ר אתי הרמן
פרופ' משה יצחקי
עמי סלנט
ד"ר זהבה שמר

עריכת לשון

עלית קרפ

עריכת גרפיקה

דפנה וקסלר

כתובת המערכת

מרכז הספר והספריות
בישראל

ברוך הירש 22 ת"ד 3251
בני ברק 51131
טלפון: 03 - 6180151
פקס: 03 - 5798048
דואר אלקטרוני:
icl@icl.org.il
www.icl.org

© כל הזכויות שמורות למרכז
הספר והספריות בישראל
ISSN: 1565-544x

דבר העורכת

מאמרים מחקריים

- חני חץ
שפרה ברוכסון-ארביב
נירה שלום
ג'ני ברונשטיין
- ניהול ספריות ציבוריות בעידן של שינויים
- 30-4
- אדית פאלק
לובה גורנשטיין
- הספרייה האקדמית בעיני החוקרים:
הערכת שביעות רצונם של חברי הסגל
האקדמי ותלמידים לתואר שלישי
משירותי ספריות האוניברסיטה העברית
- 45-31
- הדס שמע
יהודית בר אילן
- מקורותיהן של כתבות בריאות באתרי
חדשות ישראלים
- 64-46

מאמר מתורגם

- אליזבטה ברברה זיברט
- תרבות ארגונית ותפקידה בהשגת מטרותיהן
של הספריות
תרגמה מאנגלית: סנונית שהם
- 73-65

מאמר סקירה

- יפה אהרוני
- התפתחויות ב-Web כחלון הזדמנויות
לספריות האקדמיות: Open Access, e-Science
Semantic Web-I
- 87-74

ספריות ציבוריות

- ויקטור בן נעים
- סיכום הפעילות בתחום הספריות הציבוריות
בשנים 2009-2008
- 90-88

מדיניות כתב העת והנחיות לכותבים

92-91

תקצירים ושער באנגלית

96-93

תמונת השער צולמה ע"י אלדד מאסטרו בספריית גן לוינסקי בת"א למהגרי עבודה
ולפליטים. מידע נוסף בעמוד 3.

כתב העת הופיע עד 2003 תחת הכותר: "יד לקורא: כתב עת לספרנות, למידע ולארכיונאות".

קוראות וקוראים יקרים,

יהודית בר אילן ניתח כתבות בנושא בריאות באתרי האינטרנט הפופולריים Ynet ו-NRG. במחקר נבדקו מקורותיהן של הכתבות, ונמצא, כי המקורות המוצהרים של רוב הכתבות בשני האתרים הם כתבי-עת מדעיים שעברו ביקורת עמיתים וכנסים מדעיים, אולם בפועל, האתרים מסתמכים באופן גורף על הודעות לעיתונות ועל דיווחים מסוכנויות ידיעות ומאתרי חדשות אחרים, ועושים זאת לעיתים קרובות ללא מתן קרדיט.

מאמר הסקירה של ד"ר יפה אהרני מתאר את ההתפתחויות ברשת כחלון הזדמנויות לספריות האקדמיות, שמעמדן נפגע לכאורה בשל העובדה שיש ברשת האינטרנט מידע רב וחופשי והמשתמשים מגלים עצמאות בחיפושם. כיום יש אופציות נוספות להשגת מידע והבעיות התקציביות שעמן מתמודדות הספריות מחמירות את המצב. אבל תופעות חדשות ברשת יכולות להוות גם חלון הזדמנויות לספריות האקדמיות: תנועת הגישה החופשית והמאגרים המוסדיים, בעיקר ה-e-Science והווב הסמנטי יכולים לתרום להן רבות.

חותם את הגיליון מאמר שד"ר סנונית שהם בחרה לתרגם, ושמו "תרבות ארגונית ותפקידה בהשגת מטרותיהן של הספריות", המאמר נכתב על ידי פרופ' אליזבטה ברברה זיברט, מאוניברסיטת ורשה בפולין, והוא דן בתרבות הארגונית ובמאפייניה השונים והאופן שבו היא מתבטאת בספריות בהתבסס על שתי תיאוריות מרכזיות: תיאוריית גורמי התרבות של גירט הפשטדה ותיאוריית דרגי התרבות הארגונית של אדגר שיין. התרבות הארגונית היא גורם מכריע בהתנהלות הספרייה ובהשגת היעדים שלה. היא יכולה להשפיע על הישגי הארגון ועל היעילות של עובדיו יותר מכפי שיכולים לעשות זאת המבנה, הטכנולוגיה, המשאבים הכלכליים או החידושים. מכיון שהספריות הן ארגונים ללא מטרת רווח, נדרשות מהן צורות מסוימות של התנהגות ותפקוד כלפי סביבתן. הן נדרשות לפנות לגורמים שונים ולבקש מהם תמיכה פיננסית. מצב זה מחייב להתנהלות שקולה כדי לשכנע את מקבלי ההחלטות על אודות ייעודן החברתי. לכן, על הספריות לתעד את השימוש שנעשה בהן, לפעול בצורה יעילה ולבנות תדמית חיובית שתשקף את תפקידן ואת חשיבותן. השגת כל אלה תלויה בתרבות הארגונית של כל ספרייה.

ב-2008 נכנס לתוקפו התיקון לחוק הספריות, ובעקבותיו גיבשה המחלקה לספריות במשרד התרבות והספורט חזון חברתי ותרבותי שלפיו יהפכו הספריות הציבוריות למוקד תרבותי-חברתי. תחת קורת גג אחת ניתן יהיה לעסוק בפעילויות מגוונות וביניהן, לקרוא, לצפות ולהאזין בכל האוספים ללא תשלום; ליהנות מפעילויות מגוונות; לקבל הדרכה, עזרה ותמיכה בכל נושא, בכל הרמות ובמהלך כל החיים. המחלקה שואפת לכך שתהיה ספרייה לכל האזרחים - הספריות יפעלו להנגשת הידע והמידע על בסיס חופש המידע והביטוי, תוך השמירה על הפלורליזם התרבותי ושוויון ההזדמנויות ויתאימו את שירותיהן לצרכים של האוכלוסיות השונות. על החזון, על היעדים להשגתו ועל הפעילות עצמה בספריות, תוכלו לקרוא בסיכום פעילותן של הספריות הציבוריות המופיע בגיליון זה.

המאמר הראשון בגיליון עוסק אף הוא בספריות הציבוריות ובו מתואר מחקר שעוסק בניהול ספריות ציבוריות בעידן של שינויים שנערך על ידי חני חץ, פרופ' שפרה ברוכסון-ארביב, ד"ר נירה שלום וד"ר ג'ני ברונשטיין. המחקר בחן את האופן שבו תופסים המנהלים את תפקידם לאור השינויים, את דעותיהם בנושא עתיד הספרייה ואת הצעדים המעשיים שהם נוקטים כדי לנווט את ספריותיהם. המחקר מבוסס על ראיונות עומק עם 20 מנהלים ומנהלים של ספריות ציבוריות ברחבי הארץ, בהם הסבירו את האחריות המוטלת עליהם ואת מהות תפקידם, סיפרו על תהליכי שינוי והטמעתם מזווית ראייה אישית. מהמחקר עולה כי המנהלים רואים את תפקידם בעיקר בארגון העבודה בספרייה, בניהול תקציב ובפתרון בעיות בהווה. כשהם מתארים את ספריית העתיד, אין בדבריהם גישה פרואקטיבית המובילה לחדשנות. אף כי רוב המנהלים עושים רבות להטמעת שינויים בספריותיהם מתוך הכרה כי על הספריות להשתנות, ניתן לראות כי במקרים רבים ננקטת גישה מסתגלת ולא יוזמת.

במאמר השני, שנכתב על ידי אדית פאלק ולובה גורנשטיין, מתארות המחברות סקר של הערכת שביעות רצונם של חברי הסגל האקדמי ותלמידים לתואר שלישי משירותי ספריות האוניברסיטה העברית ומנתחות את תוצאותיו. מהניתוח עולה, שהחוקרים סבורים שיש חשיבות רבה לשירותי הספריות ושביעות רצונם הכללית רבה.

המאמר השלישי, "מקורותיהן של כתבות בריאות באתרי חדשות ישראליים" מאת הדס שמע ופרופ'

**בברכת שנה טובה
אורלי נתן**

ספריית גן לוינסקי בתל אביב למהגרי עבודה ולפליטים

הספרייה הוקמה ב-2009 על ידי ארטים - צוות אמנות בינתחומי, מסיל"ה - מרכז סיוע ומידע לקהילה הזרה - מרכז של עיריית תל אביב לטיפול במהגרי העבודה ובפליטים ובהעצמתם ועל ידי עמותת טופז לקידום רווחתם של ילדים ובני נוער. אנשים פרטיים וארגונים נוספים, ביניהם מרכז הספר והספריות, תומכים בדרכים שונות בהפעלת הספרייה.

הספרייה ממוקמת בגן לוינסקי, גן ציבורי ליד התחנה המרכזית בדרום-תל-אביב, מרכז מגוריהן של מרבית הקהילות הזרות. הספרייה מאפשרת לחברי הקהילות בני כל הגילים נגישות לספרות בשפות האם שלהם. מקימיה ביקשו לממש את זכות היסוד לקריאת ספרים לאוכלוסייה שמתקשה להשיג את הספרים הללו בשפת המקור והקשיים הניצבים בפניה גם בנושא זה גדולים במיוחד, בגלל היותה מודרת מהחברה הישראלית.

אין לספרייה קירות או דלת והיא מורכבת משני ארונות ספרים הנתמכים בקירות המקלט הציבורי בלב הגן: קיר ספרים גבוה למבוגרים, ומולו ארון קטן יותר בגובהם של הילדים. דלתותיו של הארון הקטן נפתחות כלפי מטה והופכות לרצפת פרקט שעליה יושבים הילדים ומעיינים בספרים. הארון הגדול שקוף ומאיר מבפנים, כך שהספרים זורחים בלילות אל תוך הגן. בין הארונות יש רחבה המיועדת לעיון, לקריאה ולמפגשים חברתיים.

הספרייה מכילה כ-3,500 ספרים בשפות שונות: מנדרינית, אנגלית, אמהרית, רומנית, ספרדית, צרפתית, ערבית, תאית, נפאלית, הינדית וטגאלו. בספריית הילדים יש גם ספרים בעברית.

הספרייה פועלת בסופי שבוע בשעות אחר הצהריים. היא מופעלת על ידי כ-70 מתנדבים בראשות מנהל בשכר בהיקף של רבע משרה.

כשהספרייה התחילה לפעול, נמשכה אליה קבוצה גדולה של ילדים שהסתובבה בגן ללא כל השגחה. רבים מהילדים האלה הפכו לילדי הספרייה - הם מגיעים אליה באופן קבוע וחלקם שוהים בה בכל שעות הפתיחה. די מהר התגלה, שאחד התפקידים החשובים והלא מתוכננים של הספרייה הוא לאפשר לילדים כמה שעות של חום והגנה מפני הנרקומנים, האלכוהוליסטים ועובדי המין שנמצאים בגן במהלך השבוע. הספרנים קוראים לילדים סיפורים ועוזרים להם בקריאה ובכתיבה. חלק מהמתנדבים מעבירים חוגים, פעילויות וסדנאות. אחת לחודש יש הצגה, שעת סיפור שמוגשת על ידי שחקן או קריין מקצועי או הופעה של תיאטרון בובות.

ספרניות וספרנים שמעוניינים לסייע, מוזמנים לפנות לליאור ווטרמן, בטלפון 054-5997542

או לכתובת: gardenlib@googlegroups.com

הספרייה בלילה, צולמה ע"י טל רובובסקי

ניהול ספריות ציבוריות בעידן של שינויים

חני חץ, שפרה ברוכסון-ארביב, נירה שלום וג'ני ברונשטיין

ההתפתחות הטכנולוגית המואצת והשינויים הכלכליים והחברתיים המאפיינים את תחילת המאה ה-21, מציבים אתגרים חדשים העומדים בבסיס קיומן של הספריות הציבוריות ומעוררים שאלות בדבר מיצוב הספרייה בחברה. המחקר המתואר במאמר זה עוסק בהתמודדות של מנהלים ומנהלות הספריות הציבוריות בארץ לשינויים ובהסתגלות אליהם. המחקר בחן את תפיסת המנהלים את תפקידם לאור השינויים, את דעותיהם בנושא עתיד הספרייה ואת הצעדים המעשיים שהם נוקטים כדי לנווט את ספריותיהם בעידן של שינויים. המחקר מבוסס על ראיונות עומק עם 20 מנהלות ומנהלים של ספריות ציבוריות ברחבי הארץ, בהם הסבירו את האחריות המוטלת עליהם ואת מהות תפקידם, סיפרו על תהליכי שינוי והטמעתם מזווית ראייה אישית. מהמחקר עולה כי המנהלים רואים את תפקידם בעיקר בארגון העבודה בספרייה, בניהול תקציב ובפתרון בעיות בהווה. בתיאור המנהלים את ספרייתם בעתיד, חסרה גישה פרואקטיבית המובילה לחדשנות. אף כי רוב המנהלים עושים רבות להטמעת שינויים בספריותיהם מתוך הכרה כי על הספריות להשתנות, ניתן לראות כי במקרים רבים ננקטת גישה מסתגלת ולא יוזמת.

מבוא

במרכזם של תהליכי שינוי בסביבת העבודה של הספריות הציבוריות ניצבת התמודדותם של מנהלי הספריות כמי שאחראים על הטמעת השינויים ועל יצירת סביבת עבודה מתאימה. מטרת המחקר המתואר במאמר היא לבדוק כיצד מתארים מנהלי ומנהלות הספריות הציבוריות את תפקידם לאור השינויים המתרחשים בסביבה, מה הם חושבים על עתיד הספריות בארץ ובאלו תחומים הם פועלים כדי להסתגל לתמורות שחלו בסביבתם.

סקירת ספרות

תמורות שחלו בספריות הציבוריות בעקבות שינויים חברתיים, כלכליים וטכנולוגיים

שינוי בתפיסת תפקידה של הספרייה

בחצי השני של המאה ה-20 הפכה הספרייה הציבורית בעולם המערבי מספרייה מסורתית שמיועדת לקידום חברה נאורה ברוח ערכי הדמוקרטיה ולטיפוחה, לספרייה הדוגלת בבחירה חופשית, בפיתוח

ההתפתחות הטכנולוגית המואצת והשינויים הכלכליים והחברתיים המאפיינים את תחילת המאה ה-21, מציבים אתגרים חדשים העומדים בבסיס קיומן של הספריות הציבוריות ומעוררים שאלות נוקבות העוסקות במיצוב הספרייה בחברה ובערכי הספרנות המסורתיים. עם השינויים אשר חלו בספריות ניתן למנות את השינויים הטכנולוגיים ואת הכנסת המחשבים והאינטרנט לספריות. במישור הכלכלי ניכרת מגמה של צמצום תקציבים לספריות, בד בבד עם עלויות הולכות וגדלות של אחזקה ופיתוח. במישור החברתי ניתן להצביע על רגישות לצורכי המשתמשים ולתרבותם, שהיא אחד ממאפייני החברות הרב תרבותיות בעידן הפוסט מודרני.

לשינויים אלו השלכות על אתגרי הספרייה בהיבט המבני והמקצועי, על מהלך העבודה בספרייה, על אופן הבניית המענה לצרכים המשתנים של הלקוחות, על תכנון עתיד הספרייה ועל הכישורים המקצועיים הנדרשים מבעלי התפקידים בספרייה.

חני חץ, ספריית אורנים-המכללה האקדמית לחינוך, דוקטורנטית, לימודי מידע באוניברסיטת בר אילן, hanni_h@staff.ornanim.ac.il
פרופ שפרה ברוכסון ארביב, לימודי מידע, אוניברסיטת בר אילן, baruchs1@mail.biu.ac.il
ד"ר נירה שלום, לימודי מידע, אוניברסיטת בר אילן, nura3@netvision.net.il
ד"ר ג'ני ברונשטיין, לימודי מידע, אוניברסיטת בר אילן, jbrozstein@gmail.com

הקהילה. לדוגמה, הקצאת חלק ממרחב הספרייה לרשות אירועים קהילתיים או פרטיים כמו כנסים או חתונות, ייבוא אירועים אמנותיים מושכי קהל לכל הגילים וכן קידום יוזמות משותפות בין הספרייה לארגונים כמו מוזיאון, גן החיות המקומי או גנים בוטאניים, בתי ספר, בתי אבות ומפעלים; שיתוף הספרייה באירועים קהילתיים כמו פסטיבלים מקומיים, חגים ולהבדיל, סיוע ופתיחת מרכזי מידע במקרה של אסון. בנוסף על זאת, היא מצביעה על העובדה כי ספריות רבות יוצרות מקומות מפגש חברתיים כמו בתי קפה או חדרי מפגש בתוך הספרייה, כדי לאפשר פגישות חברתיות מקריות או מכוונות בספרייה. פוטנם ופלדשטין (Putnam & Feldstein, 2003) מדמים את הספרייה לכיכר העיר או לחנות המקומית שהיתה בעבר מקום מפגש בינאישי ומקור למידע מקומי. דאס, ברנדסון והפל (Das, Brendtson & Hapel, 2002) צופים כי הספרייה תתפתח למרכז תרבות, שאותו הם מכנים "Cultural Café". מקום זה ישמש מרכז לעשייה תרבותית, שאפשר יהיה לראות בו חידושים שונים.

השפעת השינויים הטכנולוגיים על הספרייה

ההתפתחות הטכנולוגית פרצה גבולות בין המדינות, והביאה לאינטראקציה בין תרבויות ולזרימה של מידע, של סחורות ושל רעיונות (Tapscott & Caston, 1993). הסביבה הגלובלית הניחה רשת מידע פתוחה וזמינה, ובד בבד הפכה את המידע לבעל ערך סחיר. ריפקין (Rifkin, 2001) מכנה את התקופה "Age of Access" עידן שבו השימוש במידע מחייב הרשאות והשירות הופך למצרך סחיר. התפתחות טכנולוגית זו הביאה לשינוי פני הספרייה מבחינות רבות: מבחינה חזותית הצביע בון (Boone, 2003) על מעבר מאולמות קריאה וממדפים עמוסי ספרים לארגון מודולארי גמיש של סביבת עבודה הדורשת הכנסת מחשבים וקווי תקשורת ומאפשרת שינויים תכופים ושדרוג מערכות מידע טכנולוגיות.

החיבור לאינטרנט הביא לשילוב קבוצות שלא נמנו עד כה עם באי הספרייה. למחוסרי הבית, למטיילים ולעוברי אורח מספקת הספרייה מקום לנהל תקשורת בדואר אלקטרוני (Flagg, 2000). בתקופה בה מעמיק

האינדיבידואל ובהגשמה עצמית (McCabe, 2001). את הסיבות למעבר תולה מקייב בשינוי תפיסות חברתיות, בדחיית הממסד ובהתפתחות תרבות הנגד. בנוסף על זאת, התפתח שינוי בתפיסת הספרייה, מתוך ההכרה כי יחס סטנדרטי (שוויוני כביכול) אינו מבטיח שוויון אמת, והוא מהווה מכשול בדרכה של הספרייה אל הקהילה (Case, 2002; Muddiman, 2000; Stoffle, 2001) כתוצאה מכך, התחזקה המגמה לצאת אל הקהילה ולכלול קבוצות אוכלוסייה מגוונות בשירותי הספריות, כדי להבטיח שוויון אמת לכל רובדי האוכלוסייה. מגמה זו מוצאת ביטוי במנשר אונסקו שהתפרסם בתחילת שנות ה-70 בו הושם דגש על מתן שירותי ספרייה לנכים, לקשישים, לאסירים ולאנשים השוהים בבתי חולים, במוסדות או מרותקים לביתם (שהם, 1995).

המעבר לחברה פוסט מודרנית פלורליסטית הוליד את הדגשת הייחוד התרבותי של קבוצות באוכלוסייה (Black & Muddiman, 1997). ההכרה בשוני בין קבוצות אוכלוסייה, והקשר בין טיפוח תרבות מקומית לבין הספרייה משתקף במנשר אונסקו שפורסם בשנת 1995. במנשר זה דובר לראשונה על דיאלוג בין תרבויות, על טיפוח תרבויות מקומיות ועל תמיכה בתרבות שבעל פה (יפתח-אל, 1997). הספרייה, כמוסד האוצר מידע של הקהילה, בשיתוף הקהילה ולמען הקהילה, נמצאה מתאימה לטיפוח המורשת המקומית ולשימורה במציאות הרב תרבותית של סוף המאה ה-20 (Chowdhury, Poulter & McMenemy, 2006).

הספרייה כמקום מפגש קהילתי

הספרייה, בהיותה מוסד קהילתי-תרבותי פתוח לכול, הופכת להיות מקום מפגש אנושי. הצורך במקום מפגש מסוג זה חיוני במיוחד בעידן בו חלק ניכר מהחיים החברתיים מתקיימים בעולם וירטואלי, (Bryson, Usherwood & Proctor, 2003; Hayes & Morris, 1999; Mitchell, 2005). הריס (Harris, 2007) קוראת לספרייה הציבורית בשם "המקום השלישי"¹, במחקר מקיף על ספריות ציבוריות בארצות הברית מצביעה בלוק (Block, 2007) על אסטרטגיות שננקטו בספריות ציבוריות במטרה למצב אותן כגוף פעיל במרכז

¹ בעקבות הסוציולוג Ray Oldenburg שטבע את הביטוי "המקום השלישי" "third place- a place distinct from home and work", כאשר הכוונה למקום ציבורי בו חלה אינטראקציה בין אנשים שונים.

ניהול ספרייה ציבורית בעידן של שינויים

במילון *Dictionary for library and information science* מוגדר הערך "ניהול ספרייה" כשליטה על ספרייה או על מערכת ספריות ופיקוח עליהן. שליטה זו כוללת תכנון, תקצוב, עיצוב מדיניות, ניהול משאבי אנוש, יחסי ציבור והפעלת תוכניות בקרה תוך נשיאה באחריות לתוצאות (Reitz, 2004). מולינס ולינהן (Mullins & Linehan, 2006) עומדים על ההבדלים בין הנהגה לבין ניהול. הם רואים בניהול סוג של מנהיגות כאשר הדגש הוא על השגת יעדים ארגוניים המבטיחים יציבות וביטחון. המנהיגים, בניגוד למנהלים, אינם תורמים ליציבות הארגון, כבעלי חזון הם משנים תפיסות קיימות ומעוררים מחלוקת בעקבות החדשנות שהם מנהיגים.

המנהלים כמובילי שינוי

לדעת סטוארט ומורן (Stueart & Moran, 2002) עידן היציבות וההמשכיות בניהול ספריות חלף. שינויים חברתיים, כלכליים וטכנולוגיים יצרו מציאות חיים חדשה בסביבת העבודה של הספרייה והדרך היחידה לשלב בין ספריית העבר, על כל יתרונותיה החברתיים לבין יעדיה ושליחותה בעתיד, היא באמצעות החדשנות. הרעיון הזה מקבל משנה תוקף לנוכח הירידה במספר המנויים בספרייה (בן צורי, 2006; צוובנר, 2001), ובהסתמך על תוצאות מחקרים בעולם המערבי, המצביעים על כך כי אין כיום לספרייה הציבורית אפילו שירות אחד שהוא חיוני, בלעדי או חסר תחליף (Chowdhury, Poulter & McMenemy, 2006; Museums, Libraries and Archives Council, 2006) מנהל ספריות בחברת הידע נדרש על כן לשנות סדרי עדיפויות בארגון העבודה, להכניס שינויים ולהוביל פרויקטים חדשניים (Thorhauge, 2005). הכנסת שינויים בספרייה אינה תהליך פשוט. תהליך זה מחייב מוכנות סביבתית ופוליטית לקבלת השינוי ומצריך זהירות רבה מצד מוביליו כדי לנטרל את ההתנגדות הנוצרת עקב הפרת שיווי משקל קיים (Deiss, 2004).

המנהלים כמתכננים וכמתווי דרך

סטוארט ומורן (Stueart & Moran, 2002) מדגישים כי התכנון מייצג את שלב המעבר מההווה אל העתיד המיוחל, והוא החלק החשוב ביותר בניהול. הם מציינים כי חשוב לנסח מסמך מדיניות ומצביעים על ההבדל החשוב שבין ניסוח יעדי הספרייה, המתווים כוונות

הפער הדיגיטאלי ניתן לאתר מידע בספריות ציבוריות רבות וללמוד מיומנויות מידע (Ouye, 2004; Whiteside, 2004).

אוסף הספרייה השתנה לאוסף משולב – מודפס ודיגיטאלי. חל שינוי בסוגי הפריטים המוצעים לקהל ובמספרם. כיום, אפילו ספרייה ציבורית קטנה ונידחת יכולה להיות חלק ממערך גדול ולספק שירות מהיר ויעיל לפונים, עובדה המשפיעה על טיב האוסף, הנגישות אליו ועל הטיפול בו (Weingand, 2001). שיתוף המשאבים והמידע הופכים לשירות מתרחב והולך. בישראל, הספרייה של קיבוץ סאסא נותנת שירות יעץ וירטואלי לכל הספריות הציבוריות בארץ (בן נעים, 2006), והספרייה האזורית מטה אשר מקיימת, מלבד השאלה בין ספרייתית, גם שירות הזמנה וניוד ספרים לבית המנויים, ומאפשרת שימוש מרחוק במאגרי מידע שלה (Baruchson-Arbib, Bassi, & Mattas, 2002). אתרי הספריות הציבוריות באינטרנט מהווים אמצעי שיווק והפצה יעילים לשירותי הספרייה ולמשאביה, ובמקרים מסוימים הם משמשים סניף וירטואלי של הספרייה (Wilson, 2004). למעשה, הופכת הספרייה הציבורית למערכת פתוחה הקולטת מידע מהסביבה, מעבדת אותו ומשדרת אותו (Stueart & Moran, 2002). מציאות זו מחייבת הבנה חדשה ביחס לנגישות למידע באופן שוויוני ודמוקרטי ולחופש השימוש בו. בכוחו של שינוי זה לדכא את הקדמה, את המחקר ואת ההשכלה החופשיים או להצמיחם (Huitt, 1999; Lowry, 2002).

השפעות כלכליות

ריקובסקי (Rikowski, 2002), שבחנה מגמות גלובליות הצביעה על ההסכמים שנחתמו בארגון הסחר העולמי המעמידים את הספריות בסכנת מסחור, הפרטה או היוון. התמסחרות הספרייה מתבטאת ביצירת מקורות הכנסה בספרייה ובגביית תשלום עבור שירותים. מגמות של הפרטת ספריות ניתן לראות במקומות שונים בעולם בווריאציות שונות: חברות פרטיות מפעילות את הספרייה או חלק משירותיה, כאשר בשני המקרים ההפעלה היא למטרות רווח. וריאציה אחרת היא ניהול ספרייה ציבורית על ידי חברה מסחרית בעלות פחותה מהעלות של הניהול הציבורי, שחוסך לקופה הציבורית כסף אבל עלול לפגוע בפעילות חשובה אך לא רווחית בספריות.

ולאן הם מנווטים אותן, ללמוד מהם מה עוזר להם ומה מפריע להם בהגשמת מטרותיהם ולעמוד על הזיקה בין פעילות הספרייה לבין הקהילה ותרבותה. בהתאם למטרות המחקר גובשו שאלותיו:

- א. כיצד מתארים מנהלי הספריות הציבוריות את תפקידם לאור השינויים המתרחשים בסביבה?
- ב. מה חושבים המנהלים על עתיד הספריות בארץ?
- ג. באלו תחומים פועלים המנהלים כדי להסתגל לתמורות שחלו בסביבתם?

שיטת המחקר והאוכלוסייה

במחקר נעשה שימוש בשיטת מחקר איכותנית והוא מבוסס על ראיונות מובנים למחצה. גישה זו בוחנת מציאות חברתית בהקשר של זמן ומקום ומפרשת אותה, תוך אפיון דפוסים חוזרים באמצעות השוואה בין הראיונות השונים.

מתוך הספריות הציבוריות ברחבי הארץ, נבחרו 20 ספריות אשר מנהליהן רואיינו לצורך המחקר (19 מנהלות ומנהל אחד). המדגם כלל שני מנהלי ספריות של מועצות אזוריות, שלושה מנהלי ספריות של מועצות מקומיות, שמונה מנהלי ספריות בערים קטנות ושבעה מנהלי ספריות בערים גדולות (יותר מ-150 אלף תושבים). רוב הספריות משרתות אוכלוסייה מעורבת, עולים חדשים ותושבים ותיקים בני כל הגילים. למעשה, רק במקרה אחד העידה המנהלת כי הספרייה משרתת תושבי מושבים וקיבוצים ותיקים, וסיפרה שביישובים הללו אין כמעט עולים חדשים. 12 מראיינים עומדים בראש רשת ספריות ציבוריות ומנהלים את הספרייה המרכזית ברשת, שמונה מנהלים עומדים בראש ספרייה יחידה. 13 מנהלי ספרייה הם בעלי תואר אקדמי, 19 הן ספרניות מקצועיות וותיקות. שבע מראיינות היו מורות או עובדות החינוך הבלתי פורמאלי, אשר השלימו לימודי ספרנות באס" או באחת המכללות.

כלי מחקר

איסוף החומר נעשה באמצעות ראיון מובנה למחצה, שמציג שאלות ומקבל תשובות, והוא מאפשר להכיר את תפיסת המציאות ולהבינה ואת התנהלותם של בני אדם במצבים מסוימים (Punch, 2005; Berg, 2004). ראיון זה דומה יותר לשיחה מאשר למסכת שאלות מובנה וקבוצה מראש. הוא מתמקד במספר נושאים כלליים,

וציפיות, לבין ניסוח מדיניות. מסמך מדיניות מייצג את הכללים והמוסכמות במטרה לקדם קבלת החלטות. ניסוח מסמך מדיניות חשוב להתנהלות הספרייה בהיותו הבסיס האדמיניסטרטיבי לפעילות השוטפת של הספרייה, ובהציבו פרמטרים לשירותיה (Weingand, 2001).

אף כי חשיבות התכנון המוקדם ופרסום מסמך מדיניות אינם מוטלים בספק, במקרים רבים נזנח התכנון, והעשייה השוטפת היא שמכתיבה את קבלת ההחלטות. את התנהלות הספרייה ניתן להגדיר ברוב המקרים כפעילות בתחום האפור שבין מדיניות פורמאלית לבין הבנה מעשית (Nelson & Gracia, 2003). לדעת סטוארט ומורן הסיבה העיקרית לדחיית תהליך התכנון הוא קוצר הזמן והקושי הכרוך בתכנון. קושי זה מתעצם נוכח אי היציבות הכלכלית בו פועלות הספריות.

המנהלים כאחראים להבטחת קיום כלכלי

מימון של ספריות ציבוריות בעולם המערבי הפך לבעיה סבוכה בשל הידלדלות התקציבים ולנוכח ההתלבטות בסוגיית הכדאיות של שירותי הספרייה ונחיצותם (Curley, 1990). כדי להבטיח את תקצובה של הספרייה חייבים מנהלי הספריות כיום להקדיש חלק ניכר מזמנם לפגישות עם גורמים חיצוניים כמו נציגי הרשויות, ארגונים אזרחיים ופילנתרופים, ידידי הספרייה וגורמים מממנים אחרים (Stueart & Moran, 2002). במחקר שהקיף את ארה"ב, גרמניה, אוסטרליה וניו זילנד נמצא כי על מנהלי הספריות ללמוד את דרכי העשייה הפוליטית ולהבין את מניעיהן, כדי שיוכלו לעשות למען ספריותיהם בזירה זו (Gracia & Sutherland, 1999). המחקר הנוכחי יוסיף נדבך להבנת תפקוד מנהלי הספריות בעידן של שינויים.

מתודולוגיה

שאלות המחקר

המחקר המתואר במאמר התמקד במנהלים ובמנהלות של ספריות ציבוריות בישראל. כדי להכיר את עמדותיהם של מנהלי הספריות בנושא השינויים ואת דרכי הטמעתם בספריות היה צורך לשמוע ממקור ראשון מה חושבים המנהלים על הספריות, על שליחותן ועל ייעודן בחברה, כיצד הם מנהלים את ספריותיהם

איתם נרשם כמעט במלואו.

בפועל, נמשך הראיון מעבר לזמן המוקצב. במקרים בודדים התנהל הראיון לפי הסדר הכתוב, מפני ששינוי הסדר והיקף השאלות נדרש כדי לאפשר לכל מראיין להביע את דעתו בלשונו ובאופן ספונטאני (Berg, 2004). ברוב המקרים נלווה לראיון סיור בספרייה, ביוזמת המנהלים, כדי להרחיב את הנאמר בראיון ולתת דוגמאות בשטח.

ניתוח תוכנם של הראיונות

הראיונות תומללו, נקראו ונותחו תוך התייחסות לדברי המנהלים במהלך כל הראיון, גם בחלק הפתוח וגם בשאלות הממוקדות. בשלב הניתוח הראשון, נרשמו הנושאים שעלו בראיונות באופן חופשי. לאחר מכן צומצמו הנושאים לקטגוריות עיקריות תוך איחוד נושאים נרדפים. בדרך זו התקבלו קבצים נושאיים (לכל קטגוריה קובץ משלה לדוגמה: שירותי הספרייה לקהל, שליחות ותפקיד הספרייה, תוכניות הספרייה לעתיד, צוות הספרייה, מחשוב, אוסף הספרייה וכדומה) וליד כל פריט מידע צוין מקורו. מתוך הראיונות התמקדנו בכמה נושאים הקשורים זה בזה ומשרטטים תמונת מצב של השינויים ואופן הטמעתם בספריות הציבוריות כפי שהם נתפסים על ידי המנהלים שראיינו.

הממצאים

הממצאים מתייחסים בהתאמה לשאלות המחקר. חלק א' מתייחס לדרך שבה מתארים המנהלים והמנהלות את תפקידם.

חלק ב' עוסק בעתיד הספריות הציבוריות בעיני המנהלים.

חלק ג' עוסק בפעולות הננקטות על ידי המנהלים כדי להסתגל לתמורות שחלו בסביבה.

א. כיצד מתארים המנהלים את תפקידם

ניהול הספרייה מתבטא אצל רוב המנהלים באחריות שהם חשים להתנהלות העבודה השוטפת בספרייה ואולם, רובם אינם רואים בניהול פרופסיה והם תופסים את עצמם בראש ובראשונה כספרנים מקצועיים.

מניתוח הסיפורים האישיים של המנהלים, ניתן לציין חמישה תחומי עיסוק עיקריים:

1. תפעול שוטף

הקשורים להתנהלות הספרייה ולפעילות המניעה אותה. דרך זו מאפשרת לבקש הבהרות, ומאפשרת למראיין להשיב בחופשיות ובהרחבה, תוך חשיפת סיפורו האישי (שקדי, 2004).

הראיון כולל שני חלקים: חלקו הראשון הוא ראיון פתוח שמטרתו יצירת קשר עם המראיינים, והכרת סביבת עבודתם של המנהלים - שהתבקשו לספר על הספרייה שאותה הם מנהלים.

בחלקו השני של הראיון נשאלו שאלות פתוחות על אודות אופן הניהול של כל ספרייה וספרייה ועל אודות התנהלותה. כדי להבטיח את תקפות השאלונים ואת התאמתם, הם הוערכו על ידי אנשי מקצוע. בצוות היו חמישה מעריכים: שלושה מתחום הספרנות, אחד מתחום המחקר החינוכי ואחד ומתחום מדעי החברה. השאלות התמקדו בנושאים הבאים:

- א. אפיון קהל המבקרים בספרייה
- ב. השירותים שנותנת הספרייה לקהילה
- ג. אוסף הספרייה ופיתוחו
- ד. כלים ניהוליים
- ה. תקציב הספרייה
- ו. השקעות הספרייה
- ז. מחשוב הספרייה
- ח. אינטרנט בספרייה
- ט. אתר הספרייה

י. הגדרת מטרות העל, השליחות (mission)

שאותה רואים מנהלי הספרייה לנגד עיניהם

יא. תוכניות לעתיד

להבטחת דיוק מרבי ולחיזוק הטענה לתוקף ולמהימנות של מחקר, הוקלטו רוב הראיונות.

מהלך המחקר

הראיונות התקיימו בקיץ ובסתיו 2006, לפני יישום תיקון חוק הספריות מ-2007 בספריות השונות ברחבי הארץ. קדמה לפגישה שיחת טלפון לקביעת מועד לראיון, ובמהלכה הוצג נושא המחקר באופן כללי תחת הכותרת: "השינוי שחל בספריות הציבוריות בשנים האחרונות". הוצגה המסגרת האקדמית בה הוא מבוצע, והמראיינים התבקשו להקציב לראיון כשעתיים. ברוב המקרים היתה היענות לפנייה ונקבע תאריך.

בפגישה הובטח למראיינים לשמור על פרטיותם ועל האנונימיות שלהם. 17 מראיינים הסכימו להקלטת הראיון לצורך תמלול, שלושה מהם סירבו, והראיון

2. ניהול כוח אדם
3. ניהול פיננסי
4. קיום קשר עם הרשויות
5. הכנסת חידושים ושינויים

התפעול השוטף של הספרייה

מנהלי הספריות מתכננים את מהלך העבודה, אחראים על קבלת ההחלטות בספרייה, אחראים על קשרי החוץ של הספרייה, על גיוס כספים, על התנהלות העבודה וברבד הם ממלאים תפקידים ספרניים כמו קטלוג, מיון, רכש, והענקת שירותים שונים לקהל. בטבלה 1 מוצגים תפקידי המנהלים כפי שתוארו בראיונות. מהראיונות עולה, כי חשוב לרוב המנהלים לעבוד כספרנים מקצועיים, ורובם ממשיכים לתפקד גם כספרנים מן השורה בנוסף לתפקידי הניהול שבהם הם נושאים. את מעורבותם המקצועית בעבודה השוטפת רובם רואים כיתרון. כך לדוגמה, אומרת אחת המנהלות: "אמנם אני מנהלת הספרייה, אבל אני גם ספרנית לכל דבר... אני חושבת שאני צריכה להיות עם האצבע על הדופק כל הזמן...". מנהלת רשת ספריות גדולה אמרה כי בנוסף לשעות הניהול היא מקפידה על עבודה בדלפק ההשאלה: "כדי לחוש את הספרייה".

ניהול כוח אדם בספרייה

לדעת כל המנהלים, בחירת הצוות וטיפולו חשובים להתנהלות הספרייה. בהקשר זה עלו שני נושאים: האחד מצביע על הצורך בהעסקת עובדים מקצועיים בספריות והשני מתייחס להתמודדותם של המנהלים עם השינוי שחל במקצוע בשנים האחרונות. רוב המנהלים מצהירים על העדפת עובדים מקצועיים, אבל ההחלטה להעסיק כוחות מקצועיים היא כמעט בלתי ישימה כי המשכורות הנמוכות, אפשרויות הקידום המוגבלות, המשרות החלקיות והעבודה בערב מרתיעות מועמדים ומועמדות לתפקיד. בפריפריה קשה עוד יותר להשיג כוחות מקצועיים, וצריך להתפשר, או להתנות את הקבלה לעבודה, לאחר תקופת ניסיון, בכך שהעובד יעבור השתלמות מקצועית. בעיה נוספת שעליה הצביעו כמה מנהלים היא העובדה, שהכשרתם המקצועית של הספרנים אינה מתאימה לדרישות בשטח. על קושי בהבנת האתגר החברתי העומד בפני ספרני הספרייה הציבורית, מספרת

מנהלת ספרייה באחת הערים הגדולות: "באות אלי הרבה מועמדות מהאוניברסיטה, ונבהלות כשהן רואות את המצב, שהוא לא אידיאלי. הן נבהלות מהתנאים, ובעיקר לא מבינות לאן הן נפלו. ספרנית שבאה מהאוניברסיטה למדה בעיקר מידענות ואיך לחפש במאגרים והיא לא יודעת מה לעשות עם קבוצת ילדים שצריך לשבת איתם ולעשות איתם שיעורים. יש כאלה שרואות בזה אתגר ומקבלות את זה מאוד יפה ויש כאלה שאומרות, מה?! בשביל זה למדתי כל כך הרבה?"

המציאות הקשה דוחקת את המנהלים לחפש פתרונות יישומיים בתחום. יש מנהלים ששוכרים עובדים מתחומים אחרים - קרובים, כמו מתחום החינוך או מתחום המחשוב.

הכנסת עובדים בעלי הכשרה טכנולוגית לעבודה בספרייה מעידה על שינוי במהות המקצוע. המנהלים מכירים בעובדה שהשינויים במקצוע, במיוחד בתחומי הטכנולוגיה, מצריכים לימוד והשתלמות כחלק משגרת העבודה. יש אמנם רצון לצאת להשתלמויות ולהוציא את הצוות להשתלמויות וללימודים בקרב רוב המנהלים, אך קיים פער בין הרצוי למצוי בעיקר בגלל הקושי הכלכלי. מדברי כל המנהלים עולה המצוקה התקציבית הפוגעת בגיוס כוח אדם מקצועי ובאפשרויות ההשתלמות המקצועית.

ניהול פיננסי וגיוס כספים

לדברי כל המראיינים, ניהול תקציב הספרייה תופס מקום נכבד בעבודת מנהלי הספריות. מנהלי הספרייה אחראים לניהול הכלכלי במסגרת תקציב נתון ובכמה רשויות אף מצפים מהם לנקוט אסטרטגיה רווחית, למכור שירותים ולהגדיל את המשאבים הכספיים. על אף נטיית הרשויות להעביר את האחריות לניהול התקציב למנהלי הספריות, ראינו בשטח הרבה וריאציות בנושא ניהול התקציב, בקשרים שנוצרו בין הרשויות לבין המנהלים.

הספריות הציבוריות שהשתתפו במחקר כפופות לשני גורמים המתקצבים את פעילותן באופן רשמי: הרשויות המקומיות (עיריות או מועצות אזוריות) והיחידה לספריות ציבוריות במנהל התרבות במשרד המדע, התרבות והספורט. גובהו של תקציב הספרייה, הנקבע על ידי הגופים המוניציפאליים או על ידי באי כוחם (מתנ"סים או חברות בת של העיריות), משתנה

יותר קל להשיג את המציג של העירייה, עכשיו התחילו להסתכל עלי בעיניים אחרות". מנהלת אחרת אמרה: "הכנסתי 25,000 שקלים שזה תקציב לא קטן ביחס למה שאני מקבלת ממשרד החינוך, זה בהחלט נותן פוש רציני ליכולת שלי ולתדמית שלי".

קיום קשרים עם הרשויות

ההתנהלות מול הרשויות וטיפול קשרים רציפים עם מקבלי ההחלטות ברשות המקומית מהווים פן חשוב בעבודתם של מנהלי הספריות החיים במציאות שבה "בלי קשרים פוליטיים ובלי ליצור מערכת יחסים כמו שצריך גם עם ראש העיר וגם ממלא מקומו וגם עם הסגנים ובלי לדעת ללכת בין הטיפות וכל זה, את לא יכולה בכלל לנהל מוסד".

מנהלת רשת ספריות מספרת על הצעדים אותם היא נוקטת כדי לראות, להיראות ולהתעדכן: "אני משתתפת באופן קבוע במינהל החינוך בישיבות פורום שלהם בעירייה... כדי להיות מעורה... ואני שומעת ויודעת בדיוק מה מתרחש".

על המאמצים לקדם את ספריית ספרה מנהלת באחת מערי הפיתוח: "יש לי פגישה פעמיים בשבוע עם מנהל מחלקת החינוך. פעם בשבוע עם מנהל מחלקת הנוער. הכול כדי לחשוב איך לקדם את הספרייה ואיך לגייס עוד מתנדבים ועוד תקציבים".

יצירת מערכת קשרים דורשת מידה לא מבוטלת של מעורבות ציבורית, השקעת זמן מצד מנהלי הספריות ומידת תחכום מול נושאי תפקידים המתקשים לעיתים להבין את תפקיד הספרייה ושליחותה החברתית. את הקושי הכרוך בשכנוע גורמים בנחיצות הספרייה מתארת מנהלת ספרייה בעיר פיתוח כמאבק מתמיד: "כל המאבק שלי הוא כדי לגרום להם להאמין שזה (פעילות הספרייה) חשוב, שזה נכון ושזה חיוני... ואני לא תמיד מוצאת אוזן קשבת".

חדשנות והטמעת שינויים

לדעת רוב המנהלים, בימים אלה צריכה הספרייה להתאים עצמה לדרישותיה של חברה משתנה. היטיבה לבטא את רוח הדברים מנהלת ספרייה ציבורית: "את צריכה את המחשוב החדש ביותר, את צריכה ידע במחשב, את צריכה אוסף טוב, כול זה ביחד עושה לך ספרייה טובה, ואת צריכה גם את הסביבה האסתטית, מעבר לזה זה גם המבנה, גם החנייה, גם בית הקפה,

מרשות לרשות. הפעילות במסגרת תקציב הגופים המוניציפאליים נעשית באחד משלושה דפוסים:

1. כאשר התקציב ניתן במלואו למנהלים והם יכולים לתמרן במסגרתו. מנהלת רשת קטנה מסבירה את הקושי בפניו היא עומדת בעיקר נוכח הדרישה לפעילות מגוונת בספרייה: "זה לא פשוט, את צריכה לדאוג קודם כול למשכורת לעובדים... ואז לא תמיד נשאר לך לדברים האחרים".

2. כאשר התקציב הוא תקציב "קבוע" (מחולק לתקציבי משנה על פי הסעיפים השונים) המקנה אפשרויות תמרון בין סעיפיו. במקרה הזה, העברת כספים מסעיף לסעיף כרוכה במשא ומתן עם הרשויות. 3. כאשר תקציב הספרייה אינו ידוע למנהלי הספריות, וכל בקשה לפעילות נדונה לגופה. אי ודאות זו מונעת התפתחות ויזומה. מנהלת ספרייה עירונית הפועלת במסגרת המתנ"ס הסבירה את מצוקתה: "אם הוא (מנהל המתנ"ס) היה אומר לי שהשנה הוא מקציב לי 30 אלף שקל, הייתי לוקחת כל פעם פינה בספרייה והייתי אומרת עכשיו אני אעבוד עליה עם התקציב הקיים. אבל אני לא במצב הזה".

גם כאשר התקציב לא נוצל במלואו, לא תמיד ניתן לנצל את הכסף העומד לכאורה לרשות הספרייה. אחת המנהלות סיפרה כי בשל מצוקת מזומנים בעירייה, נאלצה לחכות חודשים ארוכים לכסף שלכאורה עמד לרשותה. מנהלת אחרת ציינה את הקושי לנצל את התקציב בשל סירובם של ספקים ובעלי מקצוע לעבוד עם מוסדות העירייה, בעקבות פיגור מתמשך בתשלומים של חלק מהן.

המצוקה התקציבית שבה נתונים מנהלי הספריות הביאה לכך שחלק נכבד ממנהלי הספריות החלו מחפשים דרכים להשיג מימון נוסף לפעילויות מיוחדות בספרייה.

כדי להשיג מימון פועלים מנהלי הספריות בשני כיוונים: הגדלת המשאבים הכלכליים באמצעות מכירת שירותים (פירוט בהמשך) וגיוס תרומות. מסתבר, כי רוב המנהלים רואים בגיוס הכספים חלק מתפקידם: "אנחנו פונים לכולם, לכל מי שרק אפשר, העבודה שלי זה לפנות לכל הקרנות".

הצלחה בגיוס כספים מעלה את ערכה של הספרייה בעיני הממונים ובעיני הקהילה. סיפרה מנהלת רשת, שהצליחה לגייס סכומים יפים למען הספרייה שהיא מנהלת: "כשבאתי עם הכסף לעירייה, היה לי הרבה

טבלה 1: השכלתם של המנהלים בספריות והתפקיד שהם ממלאים

ספרייה	השכלה ותפקיד קודם למינוי	תפקידי המנהל בספרייה
1	ספרנית קודם למינוי	קטלוג, מיון, רכש הכנסת ספרים, עבודה מול קהל נוכחות - קשרי חוץ, תכנון ספרייה
2	אקדמאית. מנהלת-ספרנית לימוד לאחר מינוי	דאגה לאיזון בין קהל לבין צוות. עיסוק בשכר, קשרי חוץ, גיוס כספים, תכנון ספרייה
3	איש חינוך בעל תואר שני ללא השכלה ספרנית	ניהול כוח אדם, צורכי-הקהל פעילות מיוחדת, קשרי חוץ, גיוס כספים
4	מורה וספרנית קודם למינוי	תכנון פרויקטים. תיאומים מול עירייה, מעקב וסטטיסטיקה. מחשב קשרי חוץ גיוס כספים קהל, תכנון פעילות
5	ספרנית קודם למינוי לימודי מנהל עסקים	תכנון הפעלת חוגים, קשרי חוץ, תשלומים, גיוס כספים, תכנון פעילות עתידית
6	מורה וספרנית קודם למינוי	ניהול סניף מרכזי, אחריות על נושאים הקשורים במחשב, הגשת תקציב, ניהול צוות, גיחות לשירותי קהל, תכנון עתידי של קשרי חוץ, גיוס כספים
7	ספרנית מוסמכת קודם למינוי	ספרנית רכש, קטלוג, קשרי חוץ, קהל, מחשב, תכנון ספרייה
8	ספרנית מוסמכת, ספרנית קודם למינוי	אחריות על התנהלות העבודה, קשרי חוץ גיוס כספים, תכנון ספרייה
9	ספרנית (אס"י) קודם למינוי	אחריות על התנהלות העבודה, תכנון פעילות, קשרי חוץ קהל, תקציבים, רכש
10	ספרנית מוסמכת, ספרנית קודם למינוי	קבלת ההחלטות, תקציבים, רכש, הגשת פרויקטים עתידיים, פיקוח על השטח, קשרי חוץ, גיוס כספים
11	מורה וספרנית ותיקה לימודי ספרנות עם קבלת הניהול	הגשת פרויקטים, אחריות על הוצאת פעילויות לפועל, ניהול כוח אדם, קשרי חוץ גיוס כספים, קשר עם קהל
12	אקדמאית, ספרנית קודם למינוי	אחריות על רכש רשתי, ניהול כוח אדם, מילוי מקומם של עובדים חסרים, קשרי חוץ מוגבלים, קהל, פעילות רשתית
13	ספרנית מוסמכת קודם למינוי	כל התפקידים, קבלת קהל, רכש, המלצות ספרים, ארגון פעילויות, קשרי חוץ
14	מורה, עבדה כספרנית קודם למינוי	תשלומים, ארגון פעילות, חדר עיון, רכש, קטלוג מיון, קשרי חוץ
15	מורה וספרנית, בעלת תואר שני בחינוך	גבייה, החלת כללים תקציביים, רכש, קשרי חוץ, תכנון פעילות
16	ספרנית קודם למינוי	רכש, קשרי חוץ, קבלת קהל, כתיבת פרויקטים, תשלומים, גיוס כספים, מפתוח
17	ספרנית קודם למינוי	פקידה ועובדת מוצצה, קבלת קהל, רכש, קטלוג, מילוי מקומם של עובדים חסרים, קשרי חוץ, תכנון ספרייה חדשה
18	אקדמאית וספרנית מורשה	קטלוג, רישום, סידור, רכש, הכנסת ספרים חדשים, קבלת קהל, גיוס כספים, תכנון פעילות
19	אקדמאית וספרנית קודם למינוי	קביעת מדיניות, קשרי חוץ, תקציב, גיוס תרומות, תכנון עתידי
20	אקדמאית וספרנית קודם למינוי	תקציבים, רכש, קשרי חוץ, קבלת קהל, ניהול העבודה, קשר עם תורמים, תכנון פעילות

את זה כך שהספרים יהיו מאוד נגישים". את הצורך בנגישות של הספרייה ובפתיחותה הדגישו מנהלים רבים, וכן עמדו על הקשר שבין הפעילות המתקיימת בין כותלי הספרייה לאוסף. "בספרייה האידיאלית" עלו רעיונות לפעילויות החורגות מהתדמית המוכרת של מרכז קריאה וסיפור. אמרה מנהלת רשת עירונית: "הייתי עושה פה פינה של ספרי בישול, והייתי עושה פה סדנת בישול". בשתי ספריות שונות חולמים על הקמת פינות הפעלה אינטראקטיביות לילדים כמו במוזיאון הילדים. רוב המנהלים שהשתתפו במחקר כללו גם בתי-קפה בספריית העתיד שלהם. 13 מהמנהלים המצדדים בבניית בית-קפה בספרייה הדגישו את הפן החברתי שהוא ימלא.

כל מנהלי הספריות דיברו על ספרייה המשרתת את הקהילה, אבל מכך שלא היתה כמעט התייחסות לבני הנוער ואל צרכיהם, עולה, שלא כל הקהילה זכתה להתייחסות. רק מנהלת רשת אחת דיברה על ניתוח הסטריאוטיפ הספרייתי ועל משיכת הנוער למקום שידבר אל ליבו ויתאים לצרכיו: "בחזון שלי אני רואה את הספרייה כמרכז תרבות (לנוער) עם אולם רב תכליתי שבו יופיעו אמנים שהנוער מעריך, ספורטאים וכל מיני אנשים שהנוער רוצה לראות, רוצה לגעת בהם, רוצה להיות איתם בקשר. חוץ מזה, גם הכישרונות הצעירים יכולים להגיע לשם, כמו לדוגמה להקה חדשה שאין לה במה להופיע עליה יכולה לבוא לכאן. זה יהיה בית, ובבית הזה נדחוף להם גם ספרים וגם תהיה שם ספרייה למוזיקה. העיצוב יהיה צעיר, האוסף יהיה מפוזר בכמה מקומות ותהיה המון טכנולוגיה חדישה. יש לי פרויקט שלם, כדי למשוך נוער להגיע לכאן. חשוב שהספרייה תהיה במרכז העיר או סמוך למקומות הבילוי".

בראייה זו של המנהלים אין התייחסות לצרכים שונים של קבוצות שונות באוכלוסייה. כמעט שלא ניכרת מגמה של הכללת קבוצות בעלות צרכים מיוחדים בין באי הספרייה. לא ניכרת התייחסות מיוחדת לצרכים קוגניטיביים ולשונים שונים של קבוצות בציבור, חסרה התייחסות לפער בידע הדיגיטלי שקיים בקרב האוכלוסייה. למעשה, רק מנהלת אחת הצביעה על הצורך להתאים את הספרייה העתידית לאנשים עם צרכים מיוחדים, לתת את השירותים והכלים המתאימים במסגרת הקהילה, ולאפשר שילוב מרבי של קבוצות אלה.

התיאטרון, הכול ביחד". בספריות רבות ציינו המנהלים כי תפקידם כולל כתיבת תוכניות לעתיד. אף כי חלק מתוכניות אלו נשארות במגרה, חלק מהמנהלים הדגישו את חלקם ככוח מניע שינוי: "שום דבר לא קורה ולא מתגלגל בלי ליזום, בלי להיות משוגעים לעניין". בראיון אחר אמרה מנהלת רשת עירונית: "השינויים שהספרייה עוברת מאוד קשורים לערנות בנושא של גילוי הזדמנויות".

אף כי כל מנהלי הספריות פועלים ללא לאות לקידום ספריותיהם, כשבוחנים את הפעילות בספריות מגלים, שבמקרים רבים השינויים בספריות נעשים במסגרת הקונספציות הקיימות ובהתאם למגמות הרווחות ואם מוצעים שינויים הם רק כאלה שברור שיצליחו. מסבירה מנהלת רשת עירונית: "אנחנו תמיד ערים לצרכים של הקהילה. לפעמים אנשים מצלצלים ושואלים, למה אתם לא מקיימים פה הרצאה בנושא כלשהו, ואז אנחנו אומרים בבקשה, אם יבואו אנשים - אנחנו מוכנים, ובשנה הבאה אנחנו מכניסים את זה לתוכנית. כל דבר שיכול לעניין את הקהל שלנו מקבל פה במה".

ב. עתיד הספריות הציבוריות בעיני מנהליהן

בשאלת המחקר השנייה ניסינו לברר כיצד יראו הספריות הציבוריות בעתיד בעיני מנהלי הספריות. כדי לקבל תמונה מאוזנת נשאלו המנהלים כיצד הם רואים את עתיד הספריות, ובשלב אחר בראיון הם התבקשו לתאר את "ספריית חלומותיהם" ולאפיין אותה. בתשובות המנהלים ניתן להבחין בשני כיוונים מנוגדים: בצד חוסר הוודאות בקשר לעתיד הספריות הציבוריות, מצטיירת תמונה של שגשוג וצמיחה שמקורה באמונה כי יש לספריות הציבוריות שליחות חשובה בחברה. כל מנהלי הספריות הציבוריות רואים את הספרייה בעתיד כ-"מקום שאנשים באים אליו", או כפי שאמרה אחת המנהלות: "באמצע המפה, הומה אדם ותוססת. יהיו בה עוד חוגים, עוד מתנדבים בקהילה, מפגשים עם סופרים, אסתטיקה. אני מקווה שישתכלו על הספרייה כערך תרבות". כל המנהלים ייחסו חשיבות לבניין הספרייה: "הספרייה צריכה להיבנות במרכז שאליו מגיעים אנשים, מרכז עם הרבה מאוד פעילויות תרבות וצריכה". הקמת בניין מרשים עבור הספרייה תורם להעברת מסר חברתי מכובד ועשיר: "הייתי בונה ארמון, אבל הייתי בונה

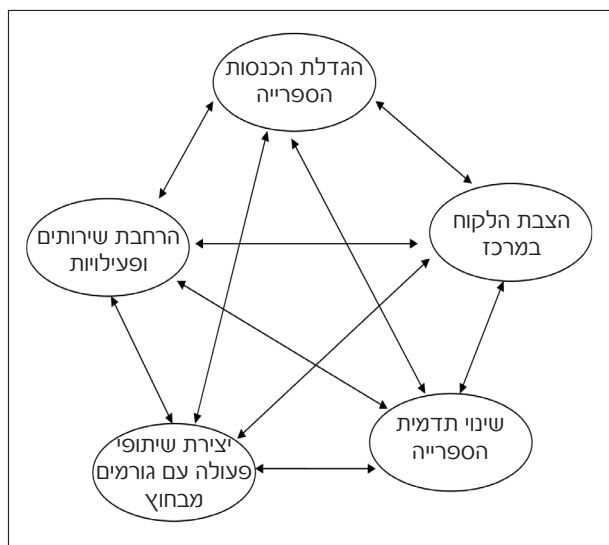
מאיימת על דפוסי פעילות מוכרים וקשה לחזות את העתיד. אומרת מנהלת ספרייה אזורית: "אני נורא מקווה שהספר לא יהיה בעתיד משהו שמטפטים לך אותו עם אלקטרודה לתוך התא... אבל זה באמת עניין שקשה לי לנבא, כשאני מדברת עם מנהלים על פניה של הספרייה בעתיד, אני תמיד מעלה את הרעיון שהספר בהחלט יכול להיעלם... בעוד 30 שנה אפשר יהיה להוריד ספרים, כמו שהיום מורידים קבצים מוזיקליים" (יש לזכור, שהריאיון נערך ב-2006).

את תחושת אי הוודאות סיכמה אחת המנהלות: "יש שינוי גדול בפורמט הכתוב ואני לא בטוחה שהספריות ימשיכו להתקיים בעתיד במתכונת שבה הן מתקיימות היום. אני פוחדת מאוד מהתהליך הזה... אני משקיעה את כל האנרגיות במה שנכון להיום, אבל בכל מה שקשור לעתיד, הדברים לא ברורים".

ג. תחומים בהם פועלים המנהלים כדי להסתגל לתמורות בסביבתם

כל אחד מהמנהלים פועל על פי הבנתו ויוזמתו, כדי להסתגל לשינויים בסביבת העבודה. עם זאת, ניתן להצביע על מגמות משותפות ועל תחומי פעילות דומים בכל הספריות.

תרשים 1: אסטרטגיות הנקטות על ידי מנהלים כדי להסתגל לתמורות שחלו בסביבה

בתרשים 1 מפורטים תחומי עשייה שבהם פועלים המנהלים כדי להסתגל לשינויים ולתמורות. אף כי כל תחום תואר בנפרד, מהמחקר עולה כי קיימים

כל מנהלי הספריות רואים את ספריית העתיד כמרכז לפעילויות תרבותיות. בארבע ספריות כללו בספריית העתיד גם ארכיון מקומי. אחת הספריות רואה את ייעודה בטיפוח אוספים מיוחדים הקשורים במורשת הישראלית, ארגון מחדש ועידוד השימוש בהם לחוקרים ולתלמידים. מנהלת ספרייה אזורית חולמת על הקמת מרכז פעילות המשלב תרבות מורשת ומידע: "הייתי הופכת את זה למרכז תרבות, אני רוצה גלריה, אני רוצה ארכיון, אני רוצה מרכז וירטואלי לתולדות היישוב בספרייה, כזה שאנשים יוכלו להגיע אליו מכל מקום".

האוסף הלא ספרי הוא מרכיב חשוב בכל הספריות בעתיד. המגמה להקמת אוספים לא ספריים תופסת מקום נכבד בעתיד. מנהלי ספרייה רבים הביעו רצון לכלול אולם להקרנת סרטים בתוך הספרייה, שם יוקרנו סרטי איכות למבוגרים ולילדים. חמישה מנהלי ספריות הצביעו על הצורך לכלול מערכות כמו טלוויזיה, מטול, בידורית וציוד שמע לשימוש הקהל בספריות הציבוריות.

ברוב הספריות, מדגישים המנהלים את הצורך להוסיף עמדות מחשבים ואת ההכרח להכניס יישומים מתקדמים ותוכנות חדשות. אומר מנהל רשת ספריות: "ככל שהמחשוב בבתים יהיה מתוחכם יותר תהיה ירידה בערכה של הספרייה, אבל אם יתקבלו משאבים מתאימים זו תהיה אבן שואבת. ככל שהספרייה תביא תועלת לקהל, כך יעלה ערכה". עם זאת, ראיית העתיד של המנהלים נעדרת בדרך כלל התייחסות לשירותים וירטואליים, כמעט שלא מצביעה על שיתוף משאבים, או על השתייכות לרשתות חברתיות. בתמונת העתיד אין אספקת מידע אזרחי ללקוח, או רעיון לפתיחת סניף ספרייה ללא קירות לשימוש מרחוק.

לזאת מתלווה תחושה קשה של אי ודאות ואיום על עתיד הספרייה. תחושה זו מעוגנת בקושי היומיומי בגיוס כספים ותקציבים להפעלת הספרייה, ואולם התערעורת הביטחון הכלכלי אינה הסיבה היחידה לתחושת אי הוודאות בקרב המנהלים בספריות הציבוריות. קשה להם להגדיר את יעדי הספרייה הציבורית, במיוחד נוכח השינויים בסביבה. אמרה מנהלת ספרייה עירונית: "אני מדברת בכלל על עולם הספריות הציבוריות, לאן אנחנו הולכים, האם יש לנו עתיד ואיפה. אני לא יודעת אם הילדים מחר יראו את הספרייה כמקום רלוונטי". הטכנולוגיה המתפתחת

והספרייה אינה זקוקה להם. פעילות זו מקובלת ברוב הספריות כאמצעי להגדלת ההכנסות. ברשת ספריות בדרום אף הגדילו לעשות, ובשבוע הספר מגויסות הספרניות על ידי סוכנויות הספרים לקידום מכירותיהם. בתמורה, נרשם לזכות הספרייה סכום הגון לרכישת ספרים ברשת סטימצקי במהלך כל השנה. יוזמה של ספרייה אחרת היא העמדת שירותי כריכה, ניילון, הדפסה וצילום. מנהלת הספרייה: "אספנו 20,000 שקל במהלך שלוש שנים וקינינו ארבעה מחשבים חדשים... עכשיו מצטבר שם שוב סכום צנוע. אני רוצה להוסיף עמדות אינטרנט".

באחת הספריות הציבוריות החשובות בארץ, יוצרים מאגר מידע מקוון ומוכרים הרשאות כניסה לספריות בארץ, כולל לספריות, לאוניברסיטאות ולמכללות. בספרייה זו, כמו במספר ספריות בארץ, חלה על הספרייה חובת הכנסה שנתית לעירייה, לכיסוי חלק מתקציב הספרייה. לטענתה של מנהלת רשת ספריות עירוניות פעילה, התניית התקציב ביכולת גיוס כספים של הספרייה עלול לפגוע בצמיחת הספרייה: "לצערנו יש מצב לא טבעי ולא רצוי לספריות שבו התקציב מותנה בהכנסות. אם יש אצלי בספרייה חוגים שונים, אני יכולה לדרוש מהמנכ"ל מחשבים לדוגמה, אבל ספרייה שלא שותפה כמונו בגיוס כספים היא ספרייה מסכנה שלא מתקדמת".

הרחבת שירותים קיימים ופיתוח שירותים חדשים

עידוד הקריאה

לדעת כל מנהלי הספריות, לב לבה של הספרייה והייחוד שלה הם הספרים. ברוח זו פותחו שירותים שנועדו לעודד קריאה, תוך התחשבות בלקוחות ובצורכיהם, במטרה לספק להם שירות נוסף ולהבטיח את נאמנותם לספרייה. נאמנות הלקוח לספרייה חשובה נוכח התחרות קשה עם הרשתות למכירת ספרים, המציעות שפע מבצעים לרכישת ספרים חדשים במחירים זולים. כדי ליצור עניין בקרב הקהל, מכינים בכמה ספריות רשימות כותרים להפצה לקהל. רשימות אלה, המוערות או מפולחות על פי תחומי

יחסי גומלין ביניהם, וכי הצלחת פעילות בתחום אחד משפיעה במישרין או בעקיפין על הצלחת הפעילויות בתחומים האחרים. החיצים המחברים בין התחומים מייצגים השפעות אלו. לדוגמה, שיתוף פעולה עם עמותות חברתיות כדי לקיים פעילות חברתית בספרייה כרוכה בקבלת תקציב מיוחד, כלומר בהגדלת הכנסות הספרייה. פעילות כזאת מעשירה את תחומי הפעילות בספרייה ומרחיבה את היקפה. פעילות זו שנעשית עם הקהל ולמענו מושכת קהל רב וממצבת את הספרייה במקום טוב יותר בחברה בה היא פועלת.

הגדלת הכנסות הספרייה

האסטרטגיה הננקטת לשם הגדלת הכנסות הספרייה חשובה על רקע הצמצומים התקציביים. כל הספריות שהשתתפו במחקר יזמו פעילויות שמטרתן הגדלת הכנסות.

גביית כסף עבור פעילויות הנערכות בספרייה תורמות להגדלת הכנסות הספרייה². ניתן לחלק לשני סוגים את הפעילויות שמתבצעות בתשלום: הראשון כולל פעילות ביוזמת הספרייה, כמו מפגש עם סופרים, קיום שעת סיפור, הזמנת מרצים וכדומה, כאשר מטרת הגבייה היא בעיקר כיסוי ההוצאות. סוג זה של פעילות, אף כי היא תורמת רבות לתדמית הספרייה ולמיצובה בקהילה, לא מגדילה את הכנסותיה. בנוסף לזאת, קיימות בספרייה פעילויות שמכניסות כסף, כמו הרצאות ולימודים של גופים מסחריים ואחרים הנערכים בתוך הספרייה ומשלמים על פעילותם במקום. השכרת שטחים בספרייה למטרות רווח היא שיטה מקובלת לגיוס כספים. באחת הספריות בדרום, אגודת הציירים שכרה את מרתף הספרייה לפעילות שוטפת. גם אולם ההרצאות שנמצא בספרייה מושכר לעיתים. מנהלת רשת גדולה ספרה: "יש סדרות שנתיות ליד בן צבי" וגם בית המשפט עשה פה כל מיני השתלמויות שנתיות וקורסים שנתיים. אנחנו משכירים לכל המרבה במחיר". קיום פעילות מסוג זה בספריות תורמת למשיכת קהל מגוון אל הספרייה, למיצובה כמרכז פעילות תרבותית, היא מעשירה את קופת הספרייה ותורמת לרווחתה. סוג נוסף של פעילות שהכנסה בצידה הוא מכירת ספרים שהוצאו מהמלאי או שהתקבלו כתרומה

² בעת קיום הראיונות, רוב הספריות (18) גבו דמי מני וראו בכך מקור הכנסה קבוע לספרייה. יתרה מזאת, מנהלים אחדים ראו בכך תנאי להעלאת ערכו של השירות הניתן בספרייה. בתיקון החוק בקיץ 2007, הודגש כי אין לגבות דמי מני בספריות. אין בידינו נתונים על גביית תשלום שוטף ממנויים כיום, ולכן לא נתייחס לסעיף זה במחקר זה.

מולטימדיה

אוספי מולטימדיה לצפייה, להאזנה ולהשאלה החלו מתפתחים בספריות הציבוריות במיוחד עם הסרת המחסום שהציב החוק בעניין זה ועם פתיחת אפשרויות השאלה של קלטות סרטים ותקליטורים. על ההנעה לפיתוח האוסף אמרו כמה מנהלות: "הכנסתי את הנושא של הדי.וי.די בגלל הנוצר, אני משתדלת לקנות גם כל מיני סדרות כדי שיבואו". בספרייה אחרת הדגש הוא על הקשישים: "יש הרבה גמלאים שבאים, וגם מי שמתקשה בקריאה ומבטל את המנוי להשאלת ספרים, עדיין יכול לשאול סרטים". מנהלת רשת עירונית רואה באוסף המולטימדיה ערוץ צמיחה: "בימים אלה ממש אני מתחילה לזהות את הפוטנציאל של הדבר הזה: בעיר נסגרו בתי קולנוע וספריית וידיאו ענקית, אז בעלי המנויים יכולים לשאול כל יום סרט". אלא שאחזקת אוסף מולטימדיה ופיתוחו כרוכים בהשקעה גדולה, מה שמעכב את פיתוח האוסף ולפעמים אפילו מונע אותו. בחלק גדול מהספריות מתייחסים אל אוסף המולטימדיה כאוסף משני בלבד, שלא לומר, אקט של יחסי ציבור, כפי שהתבטאה מנהלת ספרייה גדולה: "הווידיאו אצלי הוא בשביל ה-wow". נראה, כי רוב המנהלים אינם מחשיבים את המדיום החזותי או את תקליטורי השמע כגורם חשוב בתיאוד התרבות העכשווית, או בבילוי שעות הפנאי.

תוכנות לניהול ספרייה

בכל הספריות שהשתתפו במחקר זה, הוכנסו תוכנות ניהול ספריות לשימוש שוטף (בטבלה 2 מופיע פירוט של תוכנות לניהול ספריות). כרטיסיות הקוראים בדלפק ההשאלה וקטלוג המגירות באולם הכניסה הולכים ונעלמים מנוף הספרייה. ניהול המלאי, הרכש, פעולות ההתכתבות עם ספקים, הקטלוג, שירותי ההשאלה והקשר עם הלקוחות מתבצעים באמצעות המחשב.

אינטרנט

הגלישה באינטרנט תפסה מקום חשוב בשירותים שמציעה הספרייה לקהל. בכל ספרייה ציבורית יש לפחות מחשב אחד המחובר לאינטרנט ומשרת את הקהל. שירות זה הוא דוגמה להטמעה מוצלחת של שירות חיוני, שהתאפשר כתוצאה מהכוונה מרכזית מטעם משרד החינוך והמחלקה לספריות ציבוריות.

עניין, מתקבלות בהתלהבות בקרב המנויים. אומרת מנהלת רשת גדולה: "אנחנו שולחים להם הודעות בדואר האלקטרוני בעיקר כשספרים חדשים מגיעים... אני חושבת שמעבר לשירות זה יוצר קשר עם הקורא ואנחנו מקבלים הרבה פידבקים בנושא".

שירותי השאלה

הפרסום בכלי התקשורת מעלה בהתמדה את הדרישה לרבי המכר בספריות הציבוריות. בשתי רשתות שינו את מדיניות הרכש, והעלו את מספר העותקים של רבי המכר הרבה מעל למקובל כדי לענות על הדרישה לכותרים אלו. על השינוי שחוללה מדיניות זו בספרייה אומרת המנהלת: "אנחנו קונים רבי מכר במספר מספיק וזה עובד: אנשים התחילו לבוא בהמוניהם ואני מניחה שיבואו עוד, כשזה יעבור מפה לאוזן, כי באמת נורא מעצבן לחכות בתור". באחת הספריות, הרישום לתור לקבלת רבי מכר כרוך בתשלום. למרות ההיענות מצד הקהל, הרעיון לקנות זכויות יתר בספרייה אינו לרוחה של המנהלת: "הנושא הזה הוא בעייתי מבחינתי. יש אדם שמסוגל לשלם שני שקלים ולצומתו יש מי שאינו מסוגל".

השאלה בין ספריות יכולה להגדיל את היענות הספריות לבקשות קוראיהן, אבל מהראיונות עולה כי קשרי העבודה בין הספריות רופפים, והשאלה בין ספרייתית אינה מקובלת. מעט המקרים עליהם דיווחו המנהלים נעשו על סמך קשרים אישיים. רק בספרייה אחת מתוך 20 הספריות שהשתתפו במחקר, פועלת השאלה בין ספרייתית כשירות סדיר לקהל. על כך אומרת המנהלת: "הרחבנו את האוסף שלנו ב-40 אלף כותרים נוספים, כשהסטודנטים זוכים לתשומת לב מיוחדת מצדנו ואנחנו מספקים את השירות על ידי מתנדבים שמעבירים את הספרים מספרייה לספרייה". הספריות שהשתתפו במחקר ממעטות להשתמש בשירותים של ספריות ארציות שלהן אוספים בצרפתית, בספרדית וברוסית, ובכמה ספריות אף השיבו ריקם את פניית הקוראים להשאלת ספרים בשפות הללו. מנהלת אחת הספריות הביעה תמיהה בנושא כשאמרה: "אם יש לי ארבעה קוראים בצרפתית, למה שאקנה להם ספרים?". מסתבר, כי הספרייה נתפסת על ידי מנהליה כישות עצמאית, האוצרת את אוספיה ומפתחת אותם, ולא כחלק ממערכת רחבה יותר, ארצית, הפועלת לטובת הלקוח.

טבלה 2: המחשב בשימוש הספרייה - 2008

ספרייה ציבורית	תוכנות ניהול ספריות	מאגרי מידע	הדרכות בשימוש במחשבים או באיתור מידע
1	תו"פ חלונות	עץ הדעת ³	ספרנית עוזרת במידת הצורך, בקבוצה לא צריך
2	ספיר	עץ הדעת	היו לפני שנה ושנתיים- היום אין
3	תו"פ חלונות	עץ הדעת	אין
4	ספרת	עץ הדעת, תקליטור סאלד	
5	ספרת	עץ הדעת כולל gale	ספרנית עוזרת במידת הצורך
6	במרכזית: תו"פ חלונות. תו"פ - דוס בסניפים	עץ הדעת כולל gale	מגיעים עם ידע, ספרנים עוזרים במידת הצורך
7	ספרת חלונות	עץ הדעת כולל gale	אין ביקוש להדרכה קבוצתית, ספרנית עוזרת במידת הצורך
8	תו"פ דוס מעבר לחלונות	עץ הדעת	אין צורך. באחת השכונות היה קורס הדרכה לשימוש בתוכנה
9	מעבר לאגרון מתו"פ	עץ הדעת	
10	ספרת	חבילת עץ הדעת	רק באופן מאורגן לכיתות המבקרות
11	ספיר	חבילת עץ הדעת ללא gale	הדרכה חווייתית לתלמידים, לומדים איתור חומר וחיפוש
12	ספיר אנטרפרייז	עץ הדעת כולל gale	בעבר נעשו הדרכות אינטרנט
13	ספיר אידאה	ארכיון "הארץ", מט"ח, גלים, סאלד, חיפה	הדרכות לילדי בי"ס: תוכנית מובנית, למבוגרים אין דרישה
14	תו"פ	עץ הדעת	יש מרכז להב"ה (לצמצום הפער הדיגיטלי בחברה הישראלית) בסמוך
15	ספיר	עץ הדעת כולל gale	כמעט שלא נדרש. יש קורסים במתנ"ס או במכללה, הדרכה פרטנית אם צריך
16	תו"פ חלונות	עץ הדעת כולל gale סאלד	לקהל הרחב אין צורך לתלמידים יש מתנדב שעוזר בשעות אחה"צ להכנת שיעורים
17	תו"פ חלונות	עץ הדעת	ב-98 היה מתנדב שהדריך באינטרנט
18	ספיר קלאסיק	עץ הדעת	
19	אלף	עץ הדעת, יפעתהון, הכנה לפסיכומטרי, "גרזלם פוסט", אומנות ישראל, מפעל ביביוגרפיה של ספריית הרמב"ם	אנשים באים עם ידע, עוזרים במידת הצורך
20	תו"פ חלונות	עץ הדעת	עוזרים במידת הצורך

³ חבילה של מאגרי מידע על גבי תקליטורים ובאינטרנט המכילה את מפתח חיפה, תקליטור סאלד, אנציקלופדיה של Ynet, קטלוג מרכז ההדרכה, תקדין, ארכיון "הארץ", סנונית, גלים, דף-דף, שירותי הספרנית הווירטואלית בסאסא ומאגר Expanded Academic.

צרכני אינטרנט וכשהם באים הם גם לוקחים ספר לשבת, מה שיוצר תנועה בספרייה". שתי מנהלות של רשתות עירוניות הנמצאות בלב אזורי כפריים העידו כי הספרייה החלה משרתת קהל מכל הסביבה. אמרה אחת מהן: "מתנדבים באים מהקיבוצים לקבל את האי-מייל. הרבה עולים מארגנטינה ישבו כאן כדי לדבר עם החברים ועם המשפחות". השימוש באינטרנט פרץ את גבולות הזמן והמקום ופתח בפני הספרייה ערוצי פעולה חדשים. אומרת מנהלת ספרייה גדולה ברשת עירונית: "בשבוע הספר עשינו חידון על הארי פוטר, מול קבוצת נוער בארצות הברית. חוץ מזה, גם השתתפנו בתוכנית אמריקאית על 11 בספטמבר. עכשיו עובדים הרבה על בלוגים". אלא שפעילות יזומה כמו הפעילות הנזכרת לעיל התפתחה רק במעט מאוד ספריות. בכל הספריות, בשעות אחר הצהריים, באים הילדים בהמוניהם, בעיקר לשחק, להתכתב בדואר אלקטרוני עם חברים ולהשתתף בצ'ט. בכמה ספריות ניסו להגביל את השימוש באינטרנט למטרות חיפוש מידע או לימוד אבל ללא הצלחה מרובה. מנהלת ספרייה באזור, שתושביו בעלי אמצעים כלכליים מוגבלים מתארת כיצד השתנו עמדותיה בנוגע לשימוש באינטרנט: "אם בא ילד שאין לו אינטרנט בבית ואני רואה שהוא יוצר קשר עם חבר אחר, אז על אף שבהתחלה מאוד התנגדתי לזה, היום אני לא עוצרת את זה". רוב המנהלים מכירים בעובדה, שהגלישה החופשית באינטרנט פותחת ערוץ לתקשורת בינאישית ולמפגשים וירטואליים בעלי אופי חברתי. בנוסף לזאת, הרשת היא המקום אליו פונים אנשים בחיפוש מידע שימושי לחיי היומיום.

אתר הספרייה

מרבית הספריות (14 מתוך 20 הספריות שהשתתפו במחקר) יוצגו באתר משלהן באינטרנט (טבלה מספר 3). לכאורה, מצביעה תופעה זו על מגמה של חדשנות ועל רצון להטמיע יכולות מתקדמות בספריות, אבל מהמחקר עולה, כי קיימים פערים בתפיסת מהותו של אתר הספרייה ובתפיסת תפקידו. רק מעט מנהלים רואים באתר פתח לכינון ספרייה וירטואלית, רובם מכירים בחשיבות האתר כלוח מודעות וכאמצעי לפרסום הספרייה ולשיווקה. לדברי חלק מהמנהלים, ההשקעה בפיתוח אתר הספרייה או בהכשרת כוח אדם להקמת אתר בית

המחלקה שהכירה בפוטנציאל הטמון במחשב ובאינטרנט בספריות, שמה לה למטרה לספק מחשב, חיבור לאינטרנט, מאגרים מקוונים ומדפסות לכל ספרייה ציבורית בארץ. כל המנהלים שהשתתפו במחקר סבורים כי בעולם ידע תלוי מחשבים, על הספרייה להעניק שירותים נלווים הנגזרים משימוש במחשב ובאינטרנט. בכל הספריות יש אפשרות לסרוק מסמכים ולהדפיסם והספרנים מסייעים בדליית מידע ובשמירת קבצים (ראו פירוט בטבלה 3). בספרייה מרכזית של אחת הרשתות הגדולות אמרה המנהלת: "במדור התמונות צורבים הספרנים תמונות על תקליטורים לפי בקשת המשתמשים". השינוי אינו רק בעצם מתן השירות אלא גם בהענקת האחריות על זכויות היוצרים אל המשתמשים, אומרת המנהלת: "את בעיית זכויות היוצרים הם צריכים לפתור אם הם רוצים לפרסם את זה, אבל אנחנו מעניקים את השירות".

ברוב הספריות הציבוריות לא ניתנת הדרכה מסודרת בשימוש במחשבים. הקהל המגיע לספריות הוא בדרך כלל עצמאי בכל הקשור לאינטרנט ולמחשב, וברוב הספריות מעידים המנהלים שאין דרישה מצד הקהל לקורס לשימוש במחשב (פירוט בטבלה 2). אומרת מנהלת רשת: "הרוב כבר יודע להפעיל מחשב ומגיע עם ידע מוקדם, ומי שלא, מקבל הדרכה אישית מהספרנית". על נכונות הספרייה לספק את השירות מעידה ההצהרה הבאה: "מי שירצה יקבל מידען צמוד. זה קורה, אבל לא לעיתים קרובות". באחת הרשתות הקטנות סיכמה המנהלת את המציאות כך: "אנחנו לוקחים בחשבון שמי שמגיע יודע, ורק אם משהו מתקשה, אנחנו עוזרים לו".

הגלישה במחשבי הספריות, גם בספריות בהן נדרש תשלום עבור השימוש, הפכה פופולארית במהירות רבה, והיא מקיפה את כל שכבות האוכלוסייה: ילדים, נוער, מבוגרים וזקנים, דתיים וחילונים, יהודים ובני מיעוטים. אומרת מנהלת ספרייה אזורית: "בהתחלה הביקוש פה היה פשוט אדיר, היה תור, רשימה של הזמנות חודש מראש, כל חצי שעה היה צריך משהו להתחלף...". העמדת עמדות אינטרנט לשימוש הקהל גרמה לשינוי באופי הפעילות ובהיקפה וכן באופי הקהל הפוקד את הספרייה. על העלייה במספר המנויים אומרת מנהלת ספרייה עירונית המספקת שירותי גלישה בחינם למנויי הספרייה: "יש כאלה שהם

ועד היום זה לא משהו שאפשר להתגאות בו. אנחנו משתמשים בו, אבל הוא מאוד קבוע, לא אינטראקטיבי, לא עדכני, אתר שלא מתעדכן און ליין לא שווה כלום". רק בשתי ספריות החליטו המנהלות לדחות את האתר של הרשות המקומית ולהקים במקומו אתר שייצג את הספרייה.

ולאחזקתו אינה מספקת. לספריות רבות מוקצה דף אינטרנט בתוך אתר המועצה או המתנ"ס המקומי. התלות במקימי אתרים, האחראים מטעם הרשות על הקמת האתר והפעלתו, לא מקדמת את צורכי הספרייה. מנהלת ספרייה בעיר קטנה מתחה ביקורת על אתר הספרייה: "בכל פעם נתנו אותו למישהו אחר

טבלה 3: האינטרנט בספריות הציבוריות-2008

ספרייה	מאפייני קהל אינטרנט: מי, למה, כמה	חינם	אתר ספרייה	פיקוח / חסימה	השפעת האינטרנט על שירותי הספרייה
1	ילדים באים לשחק ולצ'טט מבוגרים תושבים זמניים	חינם למנויים	אין היה אתר (בוצע ע"י מתנדב)	פיקוח ספרנית- קשר עין	תוספת נרשמים כי האינטרנט חינם
2	ילדים, מבוגרים אנשים שצריכים לשלוח דוא"ל, אנשים מחפשי מידע		מקום מיועד באתר העירוני	יש חסימה כמו בבתי-ספר	הוסיף אנשים אחרים
3	הרבה נוער מהמיעוטים בא לגלוש "בספרייה האמריקאית" איזור בספרייה שהוקם מתרומה מאמריקה ובו נמצאים מחשבים וספרי קריאה באנגלית		מקום מיועד לספרייה באתר העירוני	יש חסימה, אבל היא לא יעילה	פחות צריך את הספרייה
4	אין גלישה חופשית, אלא רק למטרות לימודיות	גלישה חופשית בפרויקט להב"ה (פרויקט לצמצום הפער הדיגיטלי בחברה הישראלית)	אין		
5	מגוון: הרבה עולים חדשים. מתנדבים מקיבוצים שיוצרים קשר עם הבית		אתר הספרייה באתר העירוני. מידע על הספרייה ועל הפעילות המתקיימת בה. עדכון חלקי על ידי ספרנית	פיקוח ספרנית- קשר עין	
6	כולם: ילדים מבוגרים סטודנטים תיכוניסטים-פחות (יש להם אינטרנט בבית-הספר)		הספרייה חלק מאתר המדיטק עדכון יומיומי- ע"י ספרנית אחראית. מספק מידע על הספרייה ועל פעילותה, ספרים חדשים חיפוש בקטלוג	פיקוח ספרנית- בפנית הילדים	מידע מהיר וזמין
7	בבוקר באים מבוגרים מהמכללה כדי להתאמן. אחה"צ באים ילדים למשחקים, לצ'טים וקצת כדי לכתוב עבודות	חינם	מו"מ להקמת אתר/ להעלאת קטלוג לרשת	יש חסימה	הפכה לחלק אורגני מהספרייה הוסיפה קהל שבא רק לגלוש

מאמרים מחקריים

ספרייה	מאפייני קהל אינטרנט: מי, למה, כמה	חינם	אתר ספרייה	פיקוח/חסימה	השפעת האינטרנט על שירותי הספרייה
8	תלמידים מבוגרים, הרבה עולים מרוסיה		אתר הספרייה באתר העירייה. מידע כללי אפשרות פנייה בדואר אלקטרוני - בחלק מהספריות	רק בחלק מהספריות יש חסימה	
9	ילדים באים לשחק (יש תור), וכדי להכין שיעורים. מבוגרים	חינם למנויים	דף מידע מינימלי	חסימה + פיקוח ספרנית	
10	כולם: תיירים, מטיילים	חינם	אתר הספרייה באתר העירייה. כניסה לקטלוג אפשרות מארבע ספריות ברשת. עדכון פעילות דרך מחלקת תרבות בעירייה	פיקוח ספרנית. בשכונות דתיות יש חסימה	קשר עם המנויים
11	בבוקר באים תלמידים, אחה"צ מבוגרים וילדים, כולל ילדי הפנימייה	חינם	חלק מאתר המוצצה. על החלק הדינאמי אחראית ספרנית. מכיל מידע על הספרייה.	חסימה	הפכה לחלק בלתי נפרד מהספרייה
12	אנשים שמגיעים לעיר וצריכים לשלוח email, תלמידים ומשתמשים במאגרים		אתר אינטראקטיבי שנעשה במיקור חוץ. יש במטה הרשת אחראי לעדכון מידע. מידע מגוון קטלוג מקוון כולל הזמנת ספרים	חסימה חוץ משני מחשבים ללא חסימה יש פיקוח	תקשורת עם המנויים קהל נוסף משפר את מעמד הספרנים, פותח אפשרויות פעילות חדשות, מאפשר קשר עם ספריות, סדנאות, בלוגים שיווק הספרייה
13	ילדים בעיקר	חינם	האתר נבנה בהתנדבות ע"י איש מחשבים מהיישוב עריכת האתר ותכנון ע"י המנהלת, מידע מגוון	חסימה (משרד החינוך)	יכול להחיות את הרעיון לניוד ספרים, מאפשר קשר עם המנויים
14	בני נוער, לצ'טים ו-ICQ	חינם	אתר הספרייה הוא חלק מאתר העירייה. אין עדכון משביע רצון	חסימה (משרד החינוך) פיקוח-ספרנית	עוד כלי חיפוש לאוריינות מסוג חדש
15	מגוון: מהאזור כולו		אתר עצמאי שפותח ע"י מידען הספרייה, מכיל מידע על הספרייה ועל פעילותה, קישורים מוצילים, משחקים, חדשות, קטלוג מקוון כולל הארכה והזמנת ספרים.		יש אנשים שבאים במיוחד לאינטרנט, מאפשר תקשורת עם מנויים, תיווך ויצור מידע נוסף

ספרייה	מאפייני קהל אינטרנט: מי, למה, כמה	חינם	אתר ספרייה	פיקוח/חסימה	השפעת האינטרנט על שירותי הספרייה
16	ילדים סטודנטים, מבוגרים, בדואים מהאזור. מגיעים לשלוח אימייל, לצ'אט ולחפש עבודה	חינם	דף מידע באתר העירייה	החסימה לא יעילה פיקוח-ספרנית	משדרג את יכולות הספרייה, מרחיב את שירותי המידע והשירותים נלווים ומביא קהל חדש
17	כל אחד	חצי שעה חינם	אין		
18	מבוגרים צעירים ילדים חרדים	חינם	אין	פיקוח ספרנית ותוכנות חוסמות	הרחבת השירות
19	כולם		אתר הספרייה באתר העירייה. מידע על ספריות הרשת ופעילויותיהן. כניסה לקטלוג מקוון. העדכון נעשה על ידי אחראים בעירייה. המידע מגיע בדוא"ל מהספרייה.		שירותי מידע בדוא"ל הפעלת מרכז מידע רחב היקף, חובה להפוך לסניף אינטראקטיבי
20	ילדים מבוגרים ונוער. רבים מגיעים בגלל שירותי ההדפסה	חינם	הספרייה חלק מאתר המתנ"ס. באתר מידע על הספרייה ופעילויותיה. יש באתר ספרים חדשים וכתובת להזמנת ספרים.	פיקוח ספרנית	תוספת מנויים, שירות, עידכון והזמנה בדוא"ל

קטלוג מקוון

הקטלוג המקוון הוא שירות בסיסי של ספרייה בעידן האינטרנט, והוא מאפשר לקוראים לבדוק את מצאי הספרייה בכל רגע נתון. בזמן קיום הראיונות רק לרבע מהספריות היה קטלוג מקוון באינטרנט. המנהלים שהשקיעו משאבים רבים והעלו את הקטלוג לרשת רואים בכך הישג לספרייה ותנאי להתפתחות. מסתבר, כי העלות הגבוהה של העלאת הקטלוג לרשת האינטרנט מהווה גורם מעכב.

אספקת מידע

ההתפתחות הטכנולוגית וכניסת המחשב והאינטרנט לספריות העצימו את משאבי הספריות והרחיבו את האפשרויות לספק מידע. כאשר מדובר באספקת מידע בספריות נראה כי יש להבחין בין מידע לצורכי לימוד לבין מידע הנדרש בחיי היומיום. כל המנהלים

שהשתתפו במחקר רואים את תפקיד הספרייה כתומכת בלימודים ועל כן נתפסת בעיניהם אספקת המידע לצורך לימודים כחשובה. כל המנהלים ציינו בגאווה כי לספריות הוכנסה חבילת מאגרי מידע הנקראת "עץ הדעת", שאותה מספק משרד החינוך (ראו הערה מספר 3). לדברי המנהלים, השימוש במאגרים אינו רב, אך הם מייחסים להם חשיבות בהיותם מקור מהימן למידע בהכנת שיעורים. בהקשר לכך, ניתן להבחין גם בהתבססות תהליך אספקת מידע בספריות הציבוריות. השימוש בשירותי "הספרנית הווירטואלית" סאסא-דע, הפך לשירות פופולארי בספריות רבות. רוב המנהלים הביעו שביעות רצון רבה מהשירות ומהאפשרות לספק תשובות ללקוחותיהם. אומרת מנהלת רשת ספריות: "זה עובד מצוין וזה אחד השירותים שהסטודנטים מאוד נהנים ממנו. אנחנו נותנים שירותי מידע ללא תשלום לכל מי שנכנס".

יזמה שירות אספקת מידע כלכלי ועסקי, תפור למידת הלקוח. היוזמה לא התקבלה בהתלהבות רבה, אולי בשל חוסר מודעות ציבורית. מנהלת ספרייה אזורית שניסתה לכונן מרכז מידע בספרייתה, ציינה, כי לא די בהקמת מרכז מידע ובהכשרת בכוח אדם מיומן להפעלתו, אלא יש להשקיע בחינוך הקהל לצורך את השירות המוצע.

המקרה השלישי מהווה דוגמה מוצלחת לשיתוף פעולה בין הממסד, לבין הקהילה והספרייה כדי לספק לאזרח שירות מידע וייעוץ. מרכז שי"ל (שירות ידיעות לתושב) פועל בתחום אחת הספריות ובשיתופה, מופעל בידי אנשי מקצוע בהתנדבות ובחינם, ומעניק שירותי מידע וייעוץ מקצועי לכל תושב. "כבר בראשית דרכה של הספרייה רצינו להקים מרכז מידע לתושב, שיאוש על ידי מומחים. זה התחיל מעורכי דין, והיום יש גם יועצים להשכלה גבוהה ומומחים בטיפול בחיילים משוחררים. אפשר לקבל ייעוץ בנושא סכסוכי שכנים ובועד נושאים. חשוב לנו שזה יהיה בספרייה כי אנשים שבאים לספרייה גם רואים את הספרייה וגם רואים כל מה שקורה פה ואם הם צריכים חומר לעיון, אפשר להפנות אותם לחומר המתאים". על פי דגם זה, הורחב השירות לאתר הבית של הספרייה שם יש קישור למערכת מידע מקומי דיגיטאלי, בשלוש שפות, במגוון נושאים רלוונטיים.

פעילות פנאי

לדעתם של כל מנהלי הספריות כדי לשרוד, הספרייה צריכה לתפוס את מקומה כחלק מהרגלי בילוי של ציבור רחב ככל האפשר. הקושי גָדֵל מול ההיצע המגוון לבילוי שעות הפנאי ופעילויות אטרקטיביות של גופים שונים המתחרים על לבו של הלקוח. במטרה לבסס את מקומן בחברה ואת חשיבותן בה, מספקות הספריות פעילות חווייתית מושכת קהל.

שעות הסיפור הפכו להפקה מקצועית הכוללת הפעלות והפתעות, והן מוצעות לקהל כפעילות קבועה ושוטפת במחיר שווה לכל נפש. ברוב הספריות העידו המנהלים כי הם מקפידים על רמה מקצועית גבוהה של מספרי הסיפורים ומוסיפים הפעלות, משחקים או מופעים כדי להעמיק את החוויה. בספריות אחדות משלבים מוזיקה בפעילות הספרייה, ובשתי ספריות שונות הספרנית היא גם המוזיקאית האחראית על ההפעלה במקום. אומרת המנהלת באחת הספריות: "זה פרויקט מדהים,

מעבר להיענות לבקשת הלקוחות, יש חשיבות להכרה כי האוסף המקומי והספרנים המקומיים לא צריכים להיות מקור המידע הבלעדי עבור פונה.

הדעות חלוקות בשאלה האם הספריות צריכות להיות מרכז מידע לאזרח. אף כי כל המנהלים קושרים ספרייה למידע, חלק מהמנהלים אינם סבורים שיש צורך במרכז מידע בספריות הציבוריות בישראל, בעיקר בעידן המחשב. על כך אומרת מנהלת באחת הרשתות הגדולות: "ניסינו להקים פינת מידע כמו שמקובל באמריקה, אבל זה היה מיותר. עם ישראל יודע להסתדר: יודעים מתי צריך לפנות לביטוח לאומי ויודעים מתי צריכים לפנות לעירייה. אספנו פרסומים על לימודים, יש לנו פינה מיוחדת שאנחנו מציגים בה פרסומים מכל מיני מקומות ומשתדלים לתת מה שיותר, אבל אני לא יכולה להגיד לך שיש לנו מרכז מידע".

בכמה ספריות קטנות בפריפריה מצביעים על צורך במידע, ועל אף שלא הוקמו מרכזים מסודרים, לפחות בשני מקרים רואים עצמם הספרנים כמקור המידע. אומרת מנהלת ספרייה משולבת: "כשהם צריכים מידע, הם שואלים ומכיוון שכל הספרניות מקומיות, הן יודעות הכול על המקום, ואנחנו עונים ונותנים להם את כל המידע שהם צריכים, גם טלפונית".

בשלוש ספריות מקדיש צוות הספרייה זמן רב ונעשים מאמצים מיוחדים באספקת מידע לפי דרישת הלקוח. באחת הרשתות העירוניות העמידו לטובת היוצאים לחו"ל בכל יום חמישי בשבוע, מידענית לדליית מידע אינטרנטי ומודפס, כדי לעזור בתכנון טיולים לחו"ל. שירות זה התקבל בהתלהבות רבה בקרב הקהל.

ספרייה אחרת, שיש בה אוסף עשיר ומסורת ארוכת שנים בהפעלת חדר עיון גדול ומאגרי מידע רבים, פתחה מרכז מידע עשיר. על מרכז המידע אומרת המנהלת: "הקמנו בכניסה לספרייה מרכז מידע ממוחשב, מודרני, ובו 18 עמדות שמאפשרות חיפוש בקטלוג שלנו, גלישה באינטרנט, גלישה במאגרי מידע שונים ותוכנות של אופיס. זה מרכז מאוד פעיל שמספק מענה דיגיטאלי לצורכי הציבור. מגיעים ממש כולם: חוקרים והמון סטודנטים של מכללות ותלמידים ואנשים מקרב הקהל הרחב. זה יכול להיות אדם שמנהל משפט והוא רוצה לבדוק איזה חומר משפטי. השירות במקום ניתן בחינם פרט לפלט של הדפסות". ספרייה זו, הממוקמת בלב אזור עסקים בעיר, אף

יפהפה, היא מנגנת על כלים שונים ומלמדת סגנונות מוזיקליים שונים. זה יופי של דבר.

הקשר המסורתי בין הספרייה לבין החינוך הבלתי פורמאלי בספריות מתבטא גם בקיום הרצאות בנושאים פופולאריים כמו הורות, גיל ההתבגרות, גרפולוגיה, יחסי יהודים וערבים, יחסי דתיים חילוניים, מוזיקה, קולנוע וכדומה. ברוב הספריות מתקיימים גם חוגים באופן שוטף. את המגמה לקיים חוגים בשטח הספרייה מסבירה מנהלת רשת ספריות: "המטרה העיקרית של ספרייה זה לא דווקא לתת חוגים, אבל אנחנו עושים את זה כי אנחנו רואים בזה גם העשרה". בספרייה באחת מערי הפיתוח פועל זה השנה החמישית חוג חובבי ספרות, ביוזמה מקומית ובהתנדבות, וכן מועדון סיירים: "אנחנו מסיירים אחת לחודש סיורים ספרותיים... יוצאים בעקבות ספרים, בעקבות אתרים, בעקבות אנשים". מהרצאות עולה, כי קיום חוגים בעלי זיקה לספרים ולספרות נתפסים כחלק משירות נאות לקהל, ובנוסף לזאת הם מהווים מקור הכנסה לספרייה. פעילות זו משתלבת היטב עם תפיסת התפקיד החינוכי של הספרייה, ומנהלי הספריות מתגאים בה. אף כי המנהלים הדגישו שהם מקפידים בכל הקשור לאיכות הפעילות המוצעת לקהל ניתן לראות כי טעם הקהל והאופנה המתחלפת משפיעים על בחירת התכנים, וכך מתארת זאת מנהלת רשת עירונית קטנה: "הבאתי דברים מיוחדים, כמו 'הנפש בראי הספרות' שבו מציעים דרך ייחודית לנתח את הגיבור ולהשוות אותו איתנו. עם גל הדיאטות והבריאות הבאתי משוררת מהקהילה ההומו-לסבית שעסקה בירידה במשקל בראי הכתיבה היוצרת. הבאתי מישהי שהרצתה על הצד הרוחני ב'נסך הקטן' ויש לנו סדרת יחידו' - ראשי תיבות של 'יחד חילוניים ודתיים יושבים ולומדים'".

שיתוף פעולה עם ארגונים, עם עמותות ועם מחלקת הרווחה המקומית

עם הרחבת הזיקה החברתית של הספריות, ניתן להצביע על מגמה של שיתוף פעולה בין מספר גדל של ספריות לבין גורמים בעלי אוריינטציה חברתית. שיתוף הפעולה עם גורמים אלו תורם להרחבת תחומי הפעילות של הספרייה, תורם להעלאת ערכה של הספרייה בעיני הציבור וסולל דרך למילוי שליחותה החברתית. לדוגמה: באחת הספריות האזוריות, שקדו

במשך שלוש שנים על פרויקט לקירוב המיעוט הערבי לספרייה בסיוע קרן "צעד איתי" ועמותת דורב. מטרת הפרויקט היתה להכיר את האזרחים הערבים תושבי המועצה ולקרבתם. "הזמנו אותם אל קיבוץ ... להראות להם את אורח החיים, זה יצא מתוך הספרייה, מאוד מאוד נהנו ... יש שילוב הרצאות מתחומי העניין של ערבים ויהודים ונושאים משותפים ליהודים ולערבים, עשיתי מפגשי נשים יהודיות וערביות סביב נושאים מסוימים. הגיעו מרצות. אז מה הציבור הערבי מקבל פה בספרייה? קודם כול את הקשר עם האנשים, קשר בין יהודים לערבים, תחומי עניין משותפים. טיילו ברחוב הכנסיות [בכפר] נגענו בתחומים שהם רצו שנראה ושנחווה איתם. חוויות משותפות, ואם תשאלו איך זה קשור לספרייה, אז תפסנו פשוט מקום של חברה ותרבות".

דוגמה נוספת היא פעילות להכרת התרבות האתיופית שנעשתה באחת הספריות העירוניות בשיתוף עם הג'וינט. מטרת הפרויקט היתה להכיר את בני העדה בקהילה המקומית ולהעצימם. אומרת המנהלת: "יש לנו אוכלוסייה אתיופית גדולה מאוד והחלטנו לתת להם במה. התחלנו לאסוף חומרים מאמנים, מבתי, עשינו כאן פרויקט ענק בשיתוף קרן פרויקט PACT-Parents and Children Together של הג'וינט. היו תקציבים שהוקדשו לתערוכה שהציגה תכשיטים, תשמישי קדושה, בגדים של העדה, כלי עבודה כמו נולים, כדים וסלי נצרים. היופי היה מדהים. החלטנו לעשות פעילויות לילדים. פנינו אל מט"ח והם כתבו לנו תוכנית הדרכה. בחרנו 22 כיתות ג', שלומדים בהן ילדים אתיופים, רצינו לחזק את הילדים האתיופים בתוך הקבוצה".

באחת הערים הגדולות יזם מנהל המרכז הקהילתי פעילות משותפת עם הספרייה למען אוכלוסייה מבוגרת או כבדת ראייה. מתנדבים צעירים יוצאים אל הבתים, מביאים ספרים על פי בקשת הלקוח, ובמקרים אחדים אף קוראים בפניהם את הספר.

בספרייה אחרת, איתרו את הצורך בהקניית מיומנויות מחשב לקשישים, ופעלו בשיתוף עם מחלקת הרווחה בעיר, להקמת מה שנקרא, "פקולטה למחשבים בבית האבות". שיתוף פעולה בין הספרייה לבין מחלקת הרווחה בפעילויות לילדי נשים מוכות ולילדי נרקומנים נערכו באחת הערים בדרום, בשכונה מוכת פשע: "היה לנו פרויקט של ילדים שחיים עם האמהות שלהם במוסד לנשים מוכות, הם באו, קיבלו העשרה ושאלו

שוטפת, הגיעו סופרים, היו פעילויות, קיפולי נייר, היה מזרון מתנפח לילדים וכל ההוצאות מכרו ספרים פה בחוץ". את הפעילות בשבוע הספר ואת השפעותיה על תדמית הספרייה מתארת מנהלת רשת ספריות: "בשבוע הספר העברי עשינו תוכנית מאוד מפוארת, הצגות עם תיאטרונים טובים, מפגשים עם סופרים, כל הספריות היו מכוסות בזה ושבוע הספר העברי היה הצלחה מסחררת. אני עד עכשיו מתרגשת. זה נותן פוש לילדים ולמבוגרים ומאיר את הספריות באור אחר לגמרי!"

נראה, כי הספרייה הציבורית הופכת מאוצרת התרבות לשופר התרבות המקומית. בכמה ספריות מוצגות דרך קבע עבודות של אמנים בני המקום. על תרומה של קבוצת עולים מרוסיה אומרת מנהלת רשת גדולה: "הספרייה ברוסית אהובה כל כך על האינטלקטואלים דוברי הרוסית, ותמיד הם תורמים לה משהו - תמונות, פסלים וכדומה". המוצגים, הנתרמים מאוספים פרטיים של אנשי הקהילה ומוצגים בספרייה, מצביעים על תחושת השייכות של בעליהם. מלבד שימור תרבות של קבוצות בחברה פועלת הספרייה לשילוב קבוצות אלה ולהוקרתן.

ספריות רבות מציגות תערוכות כדי להעשיר את החוויה התרבותית שהן מציעות לקהל. מסבירה מנהלת רשת: "התערוכות מאוד מוסיפות לקונספט של ספרייה כמרכז תרבות בתוך הקהילה ומחזקות אותו. מי שבא לספרייה מקבל פן תרבותי נוסף". הקהל אוהב תערוכות, המסר החזותי מתאים לרוב הציבור, ללא הבדלי גיל, שפה, תרבות או יכולת אוריינית, והספריות לא נתפסות עוד כמקום לקריאה בלבד. השינוי מעורר עניין והפתעה בקרב המבקרים, ומעשיר את החוויה לקהל הקבוע הפוקד את הספרייה.

המפגשים האנושיים בספרייה הם חלק מכוח משיכתה. טיפוח מגמה זו תורם לשינוי תדמית הספרייה: ממרכז לימוד ועיון הופכת הספרייה למקום מפגש קהילתי, פתוח לכול, ללא תנאי. מנהלת ספרייה גדולה: "יש אנשים שבאים לספרייה כדי סתם לפגוש אנשים, לחפש חברה. לפעמים הם מסתכלים בכתבי עת ולפעמים הם סתם יושבים ומפזזים וזה מפגש חברתי בשבילם".

מלבד מפגשים ממשיים מתקיימים בין כתלי הספרייה מפגשים וירטואליים. אנשים רבים באים לצ'אט, לשלוח מסרים בדואר או באמצעות תוכנות מסרים

ספרים. היתה לנו גם פעילות משותפת עם מחלקת הרווחה, לילדים של הורים נרקומנים, שהם ילדים שמתמודדים עם דברים שילדים רגילים לא מתמודדים איתם, והפעילות שלנו מביאה אותם אל הנורמאלי, אל הרגיל, וביחד עם ההרגשה שהם נוגעים בספרות, הם גם נוגעים בדברים אחרים".

בצפון הארץ חברו ספרייה משולבת, האגודה הלאומית לילדים אוטיסטים ובית-הספר במטרה לעורר מודעות לאוכלוסיית האוטיסטים. אומרת המנהלת: "יש כאן נער אוטיסט שמצייר נפלא וסביב זה אנחנו מתכננים פעילות ממש, עם אלו"ט ועם בית הספר. אני מקווה לעשות כאן הרצאות בנושא של אוטיזם, ולרכז את זה סביב יום ההתרמה לאלו"ט".

בספרייה אחרת ערכו פעילות סביב יום האלצהיימר הבינלאומי. הפעילות לוותה בתערוכה של צייר שלקה במחלה בערוב ימיו. אומרת המנהלת: "הצגנו תערוכה שמראה את התפתחות המחלה באמצעות הציורים שלו: הציורים הראשונים היו ציורים של צייר בוגר, והאחרון היה ציור כמו של ילד בן שנתיים, המוצג האחרון בתערוכה היה דף ריק. במפגש השתתפו עובדים סוציאליים, נציגי הביטוח הלאומי ומשפחות. פתחנו מרכז מידע, עמותת אלצהיימר העשירה אותנו בחומרים שאפשר להיעזר בהם כמו רשימות, חוברות ודפי אינטרנט".

שיתוף פעולה עם גופים חברתיים או עם מחלקת הרווחה יוצק תוכן ומוסיף משמעות לפעילות הספרייה, ועל אף זאת, מהראינות עולה, כי רק חלק מהספריות יוזמות פרויקטים משותפים. היוזמה הנדרשת מהספריות, והעבודה בשיתוף עם גופים חיצוניים, דורשות זמן ומאמץ ומעמיסות על עובדי הספרייה נטל נוסף. בספריות הגדולות מקצים אחראי לנושא, אבל בספריות הקטנות העומס גורם לשחיקת הספרנים, ופוגע ביכולתם ליזום שיתופי פעולה לעיתים קרובות.

שינוי תדמית של הספרייה

הספריות הציבוריות שואפות להצטייר כמקום המציע מגוון אפשרויות לבילוי שעות הפנאי לכל הציבור. דוגמה לשינוי שחל בספרייה אפשר לראות בחגיגות שבוע הספר המתקיימות בכל הספריות הציבוריות מדי שנה, כשהדגש הוא על החוויה לכל המשפחה, מעין פסטיבל מקומי. אומרת מנהלת ספרייה: "בשבוע הספר היה הפנינג גדול, שלושה ימים של פעילות

שהם יותר פופולאריים ואנשים מבקשים אותם, כמו 'הוביטון' שזה כתב עת שעוסק בעבודות יד, או לכתבי עת בנושאי רפואה אלטרנטיבית ובריאות, או 'בניין ודיוור' שאנשים מאוד אוהבים".

הסטודנטים זוכים ליחס מיוחד בכל הספריות הציבוריות. הם קהל קטן אך איכותי המשתמש בשירותי הספרייה. קהל זה מגשים את שליחות הספרייה בתמיכה בלימודים למנוייה, ומאפשר לה להעשיר את ההון החברתי בקהילה. ברוב הספריות ניתן לחוש בגאווה השוררת בקרב אנשי הצוות על השירות המיוחד שהם מספקים לסטודנטים בקהילה. לדוגמה, אומרת מנהלת ספרייה בשכונת עוני: "תמצאי אצלי בחדר עיון ספרים אקדמיים ממש. אני עושה את זה בשבילם, אני יודעת שזה לא תפקידי כספרייה עירונית ולא תמיד יש לי את התקציב לזה, אבל אם אני יכולה, אני פשוט עושה את זה. היו פה סטודנטים למשפטים שהם היום עורכי דין, בזכותי, הרבה בזכותי, הודות לכך שעזרתי לקנות את הספרים עבורם ולהשאיל להם אותם לחודשים".

דין ומסקנות

מנהלי הספריות הציבוריות רואים עצמם כאחראים על תפוצלה השוטף של הספרייה. כל אחד מהם פועל על פי הבנתו ובהתאם ליוזמתו כדי להסתגל לשינויים בסביבת הספרייה. בפועל, הם מובילים שינוי, אך לא רואים עצמם מנהיגים. ניתן לומר, כי שליחותם החברתית, אותה הם רואים כמרכיב חשוב בהווייתם המקצועית, היא הגורם המניע את פועלם ולא הצורך להנהיג את חזון ספריית העתיד או לעצבו. מקורם של השינויים שהם מנהיגים, כמו גם התכנון לעתיד הוא בדרך כלל, תגובה לאופן שבו הם רואים את המציאות בסביבת עבודתם הנוכחית. שאיפתם העיקרית היא לתת מענה למציאות משתנה, לשפר את התנהלות הספרייה ולהיטיב עם קהל המשתמשים. אם השינויים שהם מטמיעים הם רבים, יש לכך אפקט מצטבר הנראה בספרייה ומורגש בפעילותה וביחס הציבור אליה.

קצב הטמעת השינויים שונה מספרייה לספרייה; פערים אלו ניתן לקשור גם לסביבה הכלכלית-חברתית בה פועלת הספרייה. מנהלי ספריות ביישובים שהמעמד הכלכלי של תושביהם איתן, דיווחו על הנהגת

מיידים. עם זאת נראה, כי רוב הספריות אינן מנצלות את האינטרנט כרשת תקשורת ליצירת מפגשים בין אנשים בעלי עניין משותף, לעידוד הצטרפות למועדוני קוראים ברשת או ליצירת קשר עם ספריות.

הצבת הלקוח במרכז

שיפור השירות הופך את הספרייה לידידותית יותר. מגמה זו פועלת לטובת מקבלי השירות ולטובת מי שנותן אותו. אומרת מנהלת ספרייה עירונית: "ספרניות ותיקות שבאות מהמקום הנוקשה הזה עוברות שינוי גם הן והרגשתן משתפרת כתוצאה ממנו. הן מקבלות הרבה תודות ומרגישות היום במקום אחר".

מהראיונות עולה כי שני גורמים מרכזיים משפיעים על שינוי תפיסת השירות בספריות הציבוריות, האחד קשור בידיעה כי מנוי הספרייה מהווים כוח ציבורי המשפיע על מקבלי ההחלטות וכי הספרייה חשופה להשפעת הציבור על נבחריו. השני צמח מתוך התפיסה הרב-תרבותית ועליית חשיבותו של האינדיבידואל בתוך הכלל. ביטוי לתפיסה זו ניכר בהתאמת שירותי הספרייה ללקוחות, בהתחשבות בכל פנייה ובניסיון להיענות לכל בקשה. אחד השינויים הבולטים בכל הספריות הציבוריות, הוא המעבר מתפיסת האוסף כגורם החשוב ביותר בספרייה לתפיסת הקהל כגורם מרכזי בהתנהלות הספרייה. רוב המנהלים רואים במנוי הספרייה לקוחות שיש להשביע את רצונם. לדעת כל המנהלים האחריות לשביעות רצונם של הלקוחות נמצאת בידיהם ובידי צוות הספרייה: "קודם כל הלקוח תמיד צודק, תמיד! על זה אני לא מוותרת". בנוסף לזאת, שעות הפתיחה במקומות אחדים הותאמו במיוחד לשעות הפנאי של הקהל, ואת פעילות הספרייה מנסים לכוון לרצון הקהל ולצרכיו התרבותיים. הפתיחות החדשה בספרייה מתבטאת גם בכינון קשר ישיר ואישי עם הלקוחות, באמצעות דואר אלקטרוני, טלפון או דואר רגיל.

בכל הספריות ניכרת מגמה להתאים את האוסף לקהל היעד. את חלקו של הקהל בעיצוב האוסף ותכנון הדגישו רוב המנהלים. אומרת מנהלת באחת הספריות: "יש לי כמה קריטריונים [לרכוש], ובקשת הקוראים זה אחד מהם. הקוראים תמיד יודעים מה הם רוצים ומה טוב להם". על תהליך השינוי באוסף כתבי העת אומרת מנהלת של ספרייה עירונית: "עברנו מדברים מאוד מקצועיים בתחום מדעי החברה או היהדות לדברים

שינויים כתוצאה מדרישת הציבור. יתרה מכך, הם קשרו את הצלחת השינוי להיענות לדרישת הלקוחות ולמילוי צרכיהם. ניתן לשער, כי תהליך זה הקושר בין היענות לדרישות הקהל לבין השינוי בספריות, הוא תהליך אינטראקטיבי שהמנהלים מגיבים אליו ובונים את סביבת העבודה בהתאם לצורכי לקוחותיהם. ייתכן, כי ניתן לראות בהרחבתו של התהליך הזה ביטוי למוכנות הקהל לבקשת שינוי ולקבלתו. בקשר לכך נציין את קביעתם של דיס ושל סטוארט ומוון (Deiss, 2004; Stueart & Moran, 2002) בדבר הקשר שבין הצלחת תהליך השינוי להבין מוכנות הסביבה לקבל את השינוי המוצע.

לשאלה מה חושבים המנהלים על עתיד הספריות בארץ, הציגו רוב המנהלים תפיסות דומות שכללו שני היבטים מרכזיים הסותרים לכאורה זה את זה. האחד, מציג את הספרייה בעתיד כמודל משופר של הספרייה בהווה. התמונה העולה מהראיונות בהיבט הזה היא של ספרייה הפועלת כמרכז קהילתי תרבותי שוקק חיים ועתיר פעילויות, המשקף הרחבה של פעילויות הספרייה בהווה ופיתוחן בעתיד. ההיבט השני מעלה את השאלה האם תתקיים בעתיד ספרייה ציבורית. רוב המנהלים העלו חששות לגבי המשך הדרך נוכח צמצום התקציבים לספריות הציבוריות, התרחבות השימוש באינטרנט, הירידה בשיעור הקוראים באוכלוסייה והקושי בהתנהלות מול הרשויות. תפיסה זו מתארת את הספרייה כמוסד החי על זמן שאול, בדומה למה שמופיע בתיאוריו של היקן (Hicken, 2004).

עולה השאלה כיצד להסביר קיומם של שני היבטים שונים כל כך זה מזה בתפיסת עולמם של המנהלים. ייתכן, כי ניתן לראות את ההיבט הראשון של הספרייה העתידית כחלק מתפיסתם האידיאולוגית של המנהלים המייצגת את מקום הספרייה בחברה ואת נאמנותם למימוש שליחותם החברתית. תפיסה זו היא בבחינת משאלת לב או חלום. בצד תפיסה אידיאולוגית זו ניצבת תפיסה מציאותית הרואה את הסכנות לקיומה של הספרייה ואת גורמי הסיכון המאיימים על מקומה בחברה. גורמים כמו צמצום תקציבים, ירידה במספר קוראים, שינוי בהרגלי פנאי של הקהל והתפתחות העולם הווירטואלי, נתפסים כגורמים שקשה לשנותם. אף כי גורמים אלו במקרים רבים מניעים את המנהלים לבצע שינויים, חסר בתמונה העתידית תיאור אסטרטגיות של יוזמות המובילות לחדשנות כמו גם

העדר תכנון היערכות כוללת.

בהתייחס לשאלה באלו תחומים פועלים המנהלים כדי להסתגל לתמורות שחלו בסביבתם, ניתן להצביע על מגמות משותפות להטמעת השינויים בכל הספריות הציבוריות. למרות הפערים בהיקף השינויים בספריות השונות, ניתן להצביע על חמישה תחומים עיקריים בהם פועלים המנהלים במטרה להוביל את ספריותיהם להתנהלות התואמת את התמורות בסביבת העבודה. בכל הספריות ניכר מאמץ להגדיל את הכנסות הספרייה, בכל הספריות עושים להרחבת השירותים והפעילויות אותם מציעה הספרייה לקהל ובכולן ניתן להצביע על שיתופי פעולה עם גורמים מבחוץ. בכל הספריות מושם דגש על השירות ללקוח ועל מקומו המרכזי בתמונה הכוללת, ובכולן מורגש מאמץ לשינוי תדמיתה השמרנית של הספרייה. ראוי לציין, כי אף אחד מהתחומים אינו עומד בזכות עצמו, אלא קשור לתחומים האחרים, כאשר כל פעילות בתחום האחד משפיעה על הפעילות בתחומים האחרים במישור הכלכלי, הטכנולוגי והחברתי.

המישור הכלכלי

הצמצומים והקיצוצים בתקציב, יוקר הוצאות תפעול של הספריות הציבוריות ועלות אחזקתן, הביאו את המנהלים להשקיע יותר מאמצים בניהול התקציב ובהפעלת אסטרטגיות שהתמקדו בהגדלת הכנסות הספרייה. אסטרטגיות אלה כוללות גביית כספים עבור שירותים מיוחדים ועבור פעילויות העשרה שונות. יחסי הגומלין שבין הגדלת ההכנסות לבין הרחבת הפעילות בספריות משקפים תהליכים הקורים בספריות ציבוריות בעולם המערבי העושות למען ביסוס מעמדם מבחינה כלכלית תוך מאמץ להצדיק את השימוש שהן עושות בכסף הציבורי. (Gill, 2001; Gracia, 2002; Sutherland, 1999; Stueart & Moran, 2002). בהקשר לכך, דיווחו כל המנהלים על הצורך להידוק הקשר עם הרשויות במטרה להשיג תקציבים גדולים יותר והכרה ציבורית רחבה לספריות. רוב המנהלים מכירים בעובדה שהספרייה מהווה שטח פעולה חשוב עבור הפוליטיקאים. ממצא התואם את מחקרו של אודסון (Audunson, 2005) על חשיבות הקשר ועל יחסי הגומלין בין הדרג הפוליטי לבין הספרייה הציבורית. לעומת זאת, מודעים כל המנהלים למגבלות שיש לקשריהם עם הרשויות ולקושי בהשגת תקציבים מיוחדים ועל

תוכנות לניהול ממוחשב של הספרייה התרחבו אוספי הספריות, נוספו מאגרי מידע והשתכללו שירותי ההשאלה. עם זאת, חשוב להצביע על העובדה, כי ברוב הספריות לא מנוצלות יכולות התוכנות לניהול ספריות במלואן, מעט ספריות מאפשרות שימוש בקטלוג מקוון מהבית, ומספרן של הספריות שמאפשרות הזמנת ספרים מקוונת קטן עוד יותר. למעשה, ברוב הספריות משתמשים בכלים ממוחשבים לביצוע העבודה המסורתית של הספרייה. דוגמה לכך הוא אתר הספרייה המשמש ברוב המקרים לוח מודעות אינטרנטי ולא סניף וירטואלי של הספרייה.

גם מרכזים מסודרים לדלית מידע הוקמו רק במספר מועט של ספריות ציבוריות. מתוך 20 הספריות שהשתתפו במחקר, רק שלוש ניצלו את מרב המשאבים, האינטרנטיים והאחרים, העומדים לרשותם, כדי להציב בספרייה מרכז מידע המופעל באופן שוטף. כמו כן, לא ניתן להצביע על שינוי ממשי בתחום המידענות המקצועית בספריות הציבוריות (ברוכסון-ארביב, 2000; 2003; Kühlen).

שיתוף הפעולה בין הספריות להעברת מידע או להשאלה בין ספריות, עדיין לא מפותח, אם כי ניתן להצביע על צורך שהתעורר ועל תחילתו של תהליך העברת מידע בין ספריות.

מנהלי הספריות הדגישו כי רוב הגולשים בספריות הציבוריות כבר יודעים להשתמש במחשבים ומכירים את האינטרנט, קודם לביקורם בספרייה ואין צורך להדריכם. קביעה זו תומכת בהנחה שהשינוי בספרייה נושא אופי ריאקטיבי. יתרה מזאת, באזורים בהם קהל המשתמשים בקי בשימוש במחשבים (אורין מחשבים), מופעל לחץ על המנהלים להכניס את הקטלוג מקוון לשימוש מהבית ולנצל את שירותי האינטרנט להעברת מידע. לכן, ניתן היה להניח, כי בימים בהם יש התפתחויות מרשימות בכיוון WEB 2.0, יאמצו הספריות את הטכנולוגיה החדשה ככלי למצב את עצמן טוב יותר במרחב הווירטואלי בעיני הציבור. ממצאי המחקר מלמדים שרוב מנהלי הספריות לא ראו ב-WEB 2.0 משאב לקידום ספריותיהם ולא ניתן להבחין בעשייה המציבה את הספריות במרחב הווירטואלי כסניפים פעילים. למעשה, אפשר ללכת בעקבות לורי (Lowry, 2002) ולומר כי בספריות הציבוריות נכנס האינטרנט

כן, כדי לגייס אמצעים נוספים, פונים המנהלים אל תורמים ואל קרנות למימון פרויקטים חברתיים ויוצרים איתם קשרים ושיתופי פעולה.

מאמצי המנהלים להגדיל את המשאבים הכלכליים העומדים לרשות הספרייה מתבטאים במכירת שירותים. תהליכים אלה מתחוללים על רקע מאבק מתמיד בין תפיסות מסורתיות הגורסות הענקת שירותי ספרייה חנם לקהילה אותה היא משרתת, לבין תפיסות מסחריות הרואות בספרייה מוסד ציבורי החייב להוכיח רווחיות. הממצאים המלמדים על הפיכת הספרייה למוסד כלכלי, עולים בקנה אחד עם תיאורה של ריקובסקי (Rikowski, 2002) העוסק בהתמסחרות הספרייה הציבורית, בגביית התשלום עבור השירותים ובחיפוש מקורות הכנסה. גביית מחיר עממי עבור פעילות מיוחדת בספריות יכולה להתקבל בהבנה בספרייה ציבורית, ואולם חשוב להפנות את תשומת הלב לסכנה הטמונה בגביית מחיר עבור זמן גלישה באינטרנט ועבור חיפוש במאגרי המידע, המובילה להעמקת הפערים בחברה, ועל כך התריעו הויט ולורי (Huitt, 1999; Lowry, 2002). חשוב לציין, כי בחלק מהספריות בהן גובים תשלום עבור גלישה באינטרנט אין מודעות לאיום הפער הדיגיטאלי, והגורם לגביית תשלום הוא ההוצאות הנלוות לקיום שירות זה. כדי למנוע העמקת הפערים, ראוי לשקול מחדש, במסגרת התארגנות תקציבית מתאימה, שימוש חנם באינטרנט ובמאגרי המידע בכל הספריות בארץ, ממש כשם שניתן בכולן להשתמש חנם בחדרי העיון.

המישור הטכנולוגי

כל הספריות שהשתתפו במחקר עברו תהליך מחשוב⁴. נרכשו תוכנות לניהול ספריות ובזכות יוזמה ומימון מטעם המחלקה לספריות ציבוריות הוכנסו מחשבים וקווי תקשורת אינטרנט גם לשימוש הקהל בכל הספריות הציבוריות. העמדת מחשבים לשימוש הקהל היה צעד מוצלח ונחוץ. האינטרנט מהווה גורם מושך קהל מכל שכבות הגיל וכניסתו לספריות יצרה דינאמיקה חדשה בין הקהל לבין הספרייה אשר השפיעה על אופי השירותים ועל תדמית הספרייה בעיני הקהל. בעקבות הטמעת טכנולוגיית האינטרנט והפעלת

⁴ ספרייה אחרונה מבין 20 הספריות שהשתתפו במחקר, היתה בתחילתו של תהליך מחשוב, לאחר שנרכשה בה תוכנה לניהול ספריות.

לספרייה, אבל הספרייה טרם נכנסה לאינטרנט.

המישור החברתי

הדחף לשרוד בעידן של שינויים, הצורך בלגיטימציה מצד הסביבה המוסדית וההכרה בנחיצות הספרייה מצד הקהל יצרו אצל המנהלים לחץ להטמיע דפוסי פעולה חדשים בספרייה. מהלכים אלו קשורים בשני גורמים מרכזיים שהשפיעו על עמדות המנהלים. האחד קשור בתפיסת מנוי הספרייה כלקוחות שיש להתחשב בצורכיהם וברצונותיהם. השני הוא השינוי שחל בתפיסת המנהלים את שליחותם (mission): מספרייה אשר שמה לה למטרה קידום חברה ברוח ערכי הדמוקרטיה וטיפולם לספרייה הדוגלת בבחירה חופשית, בפיתוח האינדיבידואל ובהגשמה עצמית (McCabe, 2001). שני גורמים אלו חברו יחד לשינוי משמעותי ביחס בין הספרייה לבין קהילה שאותה היא משרתת.

לנוכח התחרות על לבו של הלקוח ועל כיסו, נתפסים משתמשי הספרייה כלקוחות שיש להתחשב בצרכיהם, לשרתם כראוי, ולטפח את נאמנותם לספרייה. מקומו המרכזי של הלקוח מתבטא בפיתוח אוספים המותאמים לצורכי הלקוחות ובמגוון שירותים שמציעה הספרייה. עם זאת, מגמה בולטת ברוב הספריות היא טיפוח הקיים, ואין כמעט השקעה בקהל חדש. קהל הספרייה העיקרי הוא ילדים, הוריהם ומעט פנסיונרים הפוקדים את הספרייה בשעות הבוקר, והם הזוכים ברוב ההטבות. המנהלים מכירים בכך שבכוחה של דעת הקהל להשפיע על עתיד הספרייה, והם קשובים מאוד לדעתם של לקוחות הספרייה ומנסים למלא את בקשותיהם ולהנעים את שהייתם בה. למרות זאת, הם אינם מתמודדים עם קהלים (כמו בני נוער) שאינם בטוחים שהמאמצים למשוך אותם לספרייה יישאו פרי. גם כאשר מדובר בטיפול בקבוצות שוליים ובשילוב אנשים בעלי צרכים מיוחדים בספרייה, אפשר לראות כי לא נוצרה מדיניות אופרטיבית לטיפול בהם ולהיענות לצרכיהם בספרייה. ניתן להצביע על יוזמות מקומיות בחלק מהספריות, אבל מסתבר כי הטיפול בשכבות השוליים מצריך שיתוף עם ארגונים וגורמים ממשלתיים להתאמת מודל פעילות הולם, ואין די בהכרה בבעיה או במודעות החברה כלפיה (Black & Muddiman, 1997; Hicken, Muddiman, 1999; 2004; Stoffle, 2001). דייס (Deiss, 2004) הצביע על כך שכל

הצלחה בהובלת שינוי בסקטור הציבורי נמדדת בתרומתה לרווחת הציבור ותלויה במידת שיתוף הפעולה שלו, דבר שיכול להסביר את הזהירות הרבה בהובלת שינויים הננקטת על ידי המנהלים. מקביעתו של דיס עולה, כי מלבד יוזמת המנהלים ופועלם, גורם חשוב בהנעת תהליכי צמיחה ושינוי בספריות הציבוריות ובהצלחתם הוא קהל הלקוחות. משום כך, אי אפשר להסתפק בטיפול הקהל הקיים כדי להצליח בהנחלת השינוי ויש לפעול להרחבת קהל לקוחות הספרייה ולשאוף לכלול בו קבוצות שאינן נמנות עדיין עם מבקרי הספרייה.

כל המנהלים הדגישו את חשיבות הספרייה כמקום מפגש חברתי. כל המנהלים הביעו צורך לטפח את הסביבה הפיזית של הספרייה, להרחיבה ולהתאימה למגוון פעילויות. מגמה זו היא ביטוי לצורך האנושי במפגשים חברתיים קהילתיים דווקא בתקופתנו. מסתבר כי הניכור והתרופפות מסגרות חברתיות מוכרות הותירו חלל ריק בכל הקשור למפגשים ידידותיים בלתי מחייבים. (Bryson, Usherwood & Proctor, 2003; Ång, Das, Dobbie & Kent, 2001)

על פי עדות המנהלים חשיבות הספריות כמרכז עיון וקריאה יורדת, ויש ירידה בולטת במספר הלומדים והמשתמשים בחדרי העיון ברוב הספריות. אמנם ברמת ההצהרה רואים מנהלי הספרייה את השאלת הספרים ואת עידוד הקריאה כמשימה המרכזית בספרייה, אבל בפועל מופנים משאבים רבים, חלקם פרי שיתוף פעולה עם גופים ציבוריים ומסחריים, גם לפעילויות שעיקרן שינוי תדמיתן של הספריות וביסוס מעמדן כמרכז בילוי שעות הפנאי לכל המשפחה, ולטיפול קהל שאינו נמנה עם קוראי הספרייה. אף כי המנהלים נוטים להציג את פעילות תרבותית-חברתית כקשורה לעידוד הקריאה, למעשה, כדי למשוך את הקהל, עוברות הספריות לפעילות חווייתית מותאמת לטעמו של קהל רחב ככל האפשר. את ההבנה כי הספרייה נמדדת בהתאם לשירותים שהיא מספקת, ולכן עליה לרצות את קהילה הזכירו גרוד והיקן (Garrod, 2004; Hicken, 2004). מהראיונות עולה כי גם תערוכות מופעים או פעילויות יזומות להכרת החברה על כל גווניה ומרכיביה מתקבלות ברצון ובעניין בציבור. ראינו מספר ספריות המשמשות במה לאמני הקהילה או לקבוצות אחרות הפועלות בתוך הספרייה לרווחת הציבור כולו. בעקבות יוזמות חברתיות אלו, ספריות

בספר, בספרייה ובקהילה. אידיאולוגיה זו מאפשרת לממש שינויים בספריות גם אם מנהליהן אינם מכוונים אליהם מלכתחילה ולא מנהיגים אותם. ניתן לראות בכך את תרומתם החברתית העצומה לשימור מקומה של הספרייה בקהילה ולקיום תהליכים אינטראקטיביים בין הספרן לבין הקהל והספרייה.

אחדות, בעיקר בערים וביישובים מבוססים, ממצבות את עצמן בנוף המקומי שלהן כבית קפה תרבותי מרכיבי התרבות הקהילתית. (Das, Brendtson & Hapel, 2002) שבו ניתן לטעום מכל אף כי תהליך השינוי בספרייה הוא ריאקטיבי ואיטי, ראוי לציין בהערכה רבה את שמירת המנהלים על מסכת ערכית של אידיאולוגיה חברתית הקשורה

מקורות

- בן נעים, ו' (2006), סקירת הפעילות בתחום הספריות הציבוריות בשנת 2004. מידעת 2, 80-85.
- בן צורי, ר' (2006), צרכנות ספרים ספריות ציבוריות והשאלת ספרים. אוחר ב-13 בינואר 2008 מאתר משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.
<http://www.moit.gov.il/NR/rdonlyres/0A1C2784-58B6-40C3-B37D-40EF401CC137/0/sifriot06.pdf>
- ברוכסון-ארביב, ש' (2000), מידענות חברתית מאתגרי המאה ה-21. מידע וספרנות 25, 1, 16-26.
- יפתח-אל, א' (1997), מנשרים שנים וחוק אחד. יד לקורא, ל', 51-53.
- צונובר, ש' (2001), מסמך רקע לדיון בנושא ספריות ציבוריות. מוגש לוועדת החינוך והתרבות. אוחר ב-15 בדצמבר 2007. מאתר מרכז המחקר והמידע של כנסת ישראל.
<http://www.knesset.gov.il/MMM/data/docs/m00096.rtf>
- שהם, ס' (1995), מנשרי אונסקו בדבר הספריות הציבוריות. יד לקורא כ"ט, 16-19.
- שקדי, א' (2004), מילים המנסות לגעת. תל אביב: רמות.
- Äng, C., Das, H., Dobbie, A. & Kent, S. (2001). *The public library – Idea, cyberplace, physical presence*. Retrieved Dec.12, 2006.
from http://www.public-braries.net/html/x_media/pdf/cyberplace_physicalpresence.pdf
- Audunson, R. (2005). How do Politicians and Central Decision-Makers View Public Libraries? The case of Norway. *IFLA Journal*, 31(2), 174-182.
- Baruchson Arbib, S., Bassi, N. & Mattas, P. (2002). The website of the public Library information technology as an agent of change: "Mateh Asher" regional library Israel. *Public Library Quarterly*, 21, 4. 27-45.
- Berg, B.L (2004). *Qualitative research methods for the social sciences*. (5th ed.). Boston: Pearson.
- Black, A. & Muddiman, D. (1997). *Understanding community librarianship: The public library in post-modern Britain*. Aldershot: Avebury.
- Block, M. (2007). *The thriving library*. Medford, N.J: Information today.
- Boone, M.D.(2003). Monastery to marketplace: A paradigm shift. *Library Hi Tech*, 21, 3, 358-366.
- Bryson, J., Usherwood, B., & Proctor, R (2003). *Libraries must also be buildings? New Library Impact Study*. Retrieved Aug. 8, 2010, from Centre for the Public Library and Information in Society Department of Information Studies at the University of Sheffield Web site: <http://www.sheffield.ac.uk/content/1/c6/07/01/24/CPLIS%20-%20New%20Library%20Impact%20Study.pdf>

- Case, D. (2002). *Looking for information*. San Diego: Academic Press.
- Chowdhury, G., Poulter, A., & McMenemy, D. (2006). At the sharp end public library 2.0: towards a new mission for public libraries as a network of community knowledge. *Online Information Review*, 30 (4). pp. 454-460.
- Curley, A. (1990). Funding for public libraries in the 1990s. *Library Journal*. 115(1), 65-67.
- Das, H., Brendtson, M., & Hapel, R. (2002). *Virtual Impact on the Physical Library Visions for »intelligent« change*. Retrieved Feb. 6, 2007, from PLIN Web site: http://www.public-libraries.net/html/x_media/pdf/virtual_impact_engl.pdf
- Deiss, K. J. (2004). Innovation and strategy: Risk and choice in shaping user-centered libraries. *Library Trends*, 53(1), 17-32.
- Flagg, G. (2000). Hooking up the homeless. *American Libraries*, 31, 5, 38. For kids & YAs: learning disco; pumping iron. (1978). *Library Journal*, 103(16), 1691-1692.
- Garrod, P. (2004, Apr. 30). Public Libraries: The changing face of the public library. *Ariadne*, 39, Retrieved May, 23 2010, from <http://www.ariadne.ac.uk/issue39/public-libraries/>
- Gill, P. (2001), *Public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development*. Munchen: Saur.
- Gracia, J. & Sutherland, S. (1999) *Public library administrators in the political arena*. Retrieved Dec.29, 2006, from PLIN Web site: http://www.public-libraries.net/html/x_media/pdf/cyberplace_physicalpresence.pdf
- Harris, C. (2007), Libraries with lattes: The new third place. *Aplis*, 20(4), 145-152.
- Hayes, E. & Morris, A. (2005), Leisure role of public libraries: Users views. *Journal of Librarianship and Information Science*, 37(3), 131-139.
- Hicken, M. (2004), 'To each according to his needs': Public libraries and socially excluded people. *Health information and libraries journal*, 21 (Suppl. 2) 45-53
- Huitt, W. (1999), *Success in the information age: A paradigm shift*. Revision of paper developed for a workshop presentation at the Georgia Independent School Association, Atlanta, Georgia, November 6, 1995. Retrieved Feb. 20 2010, from <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/context/infoage.html>.
- Kuhlen, R. (2003). *Change of Paradigm in Knowledge Management Framework for the Collaborative Production and Exchange of knowledge*. Retrieved April 1, 2010, Web site: http://www.kuhlen.name/MATERIALIEN/Vortraege03-Web/rk_ifla03_for_publ300803.pdf
- Lowry, C. (2002). When's This Paradigm Shift Ending? *Portal: Libraries and the academy* 2, 3 pp.vii-xiii.
- McCabe, R. B. (2001). *Civic librarianship: Renewing the social mission of the public library*. Lanham, Ma: Scarecrow Press.
- Mitchell, W. J. (1999) *E-topia: Urban Life, Jim—But Not As We Know It*. MIT Press.
- Muddiman, D. (Aug. 1999). *Images of exclusion: User and community perceptions of the public library*. Retrieved May 23, 2006, Web site: http://www.seapn.org.uk/content_files/files/vol3wp9.pdf
- Muddiman, D. (2000). Public libraries and social exclusion: the historical legacy. *Open to All?: The Public Library and Social Exclusion*, Vol 2. Chapter 3 16-25 Retrieved Mar 24, 2006, from <http://eprints.rclis.org/archive/00005469/>

- Mullins & Linehan. (2006). Are public libraries led or managed? *Library Review*. 55(4). 237-248
- Museums, Libraries and Archives Council. (2006). *Public Libraries – Destination Unknown?* Retrieved Aug 15, 2010 from <http://www.egovmonitor.com/node/5939>
- Nelson, S.& Gracia, J. (2003). *Creating policies for results*. Chicago: American Library Association.
- Ouye, K. (2004). Outreach using information technology. In R. Osborne, & C. Hayden (Eds). *From outreach to equity: Inovative models of library policy and practice* (pp.50-52). Chicago: ALA.
- Punch, K.F. (2005). *Introduction to social research*. (2nd ed.) London: Sage.
- Putnam, R., & Feldenstein, L. (2003). *Better together*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Reitz, M. (Ed.). (2004). *Dictionary for library and information science*. Westport: Libraries Unlimited.
- Rifkin, J. (2001). *The age of access*. New York: J.P. Tacher/Putnam
- Rikowski, R. (2002) What does the future hold for our public libraries? *Information for social change* No. 15 Retrieved Mar. 14 ,2010 from <http://www.libr.org/isc/articles/15-Rikowski-2.html>
- Stoffle, C.J. (2001). Social equity and empowerment in the digital age. In R. Feinberg (Ed.), *The changing culture of libraries: how we know ourselves through our libraries* (pp. 102-110). Jefferson, N.C.: McFarland & Co.
- Stueart, R.D., & Moran, B.B. (2002). *Library and information center management*. (6th ed.) Greenwood Village: Libraries Unlimited.
- Tapscott, D. & Caston, A.(1993). *Paradigm Shift : the new promise of information technology*. New York. McGraw-Hill.
- Thorhauge, J. (2005). New Demands - Old Skills. A strategy for bridging the competence gap: building competencies in a daily working context. *IFLA Journal*, Vol. 31, No. 2, 162-168.
- Weingand, D.(2001). *Administration of the small public library*. 4th edition. Chicago: American Library Association.
- Whiteside, C. (2004). Central valley digital network: Partners in bridging the digital divide. In R. Osborne, & C. Hayden (Eds). *From outreach to equity: Inovative models of library policy and practice* (pp.53-55) Chicago: ALA
- Wilson, P.(2004). *Library web sites: creating online collections and services*. Chicago: American Library Association.

הספרייה האקדמית בעיני החוקרים: הערכת שביעות רצונם של חברי הסגל האקדמי ותלמידים לתואר שלישי משירותי ספריות האוניברסיטה העברית

אדית פאלק ולובה גורנשטיין

המאמר מציג תוצאות של סקר העוסק בחשיבותם של שירותי הספריות של האוניברסיטה העברית בירושלים ובמידת שביעות הרצון של חברי הסגל האקדמי ושל התלמידים לתואר דוקטור מהשירותים הללו. סקירה של תולדות הספריות באוניברסיטה העברית ושינויים אדמיניסטרטיביים ומבניים שהתרחשו בספריות האוניברסיטה מהווים רקע ובסיס לסקר הנוכחי. לפי תוצאות הסקר, חוקרי האוניברסיטה העברית סבורים ששירותי הספריות חשובים ושביעות רצונם הכללית גבוהה (3.9 בסקאלה מ-1 עד 5).

מבוא

עבורם נרכש רוב החומר בספריות – אנשי הסגל האקדמי והתלמידים לתואר שלישי, שהם הצרכנים העיקריים של הספרות המחקרית. הוחלט לערוך סקר של כל הסגל האקדמי והדוקטורנטים אשר יבדוק את חשיבות שירותי הספרייה בעיניהם ואת שביעות רצונם, וזאת במטרה לאבחן את ההיבטים החשובים ביותר בעיני קהל החוקרים של המוסד ולהגביר את השימוש במשאבי הספרייה.

רקע

האוניברסיטה העברית הוקמה ב-1 באפריל 1925. בשנת 1947, ערב קום המדינה, כבר היתה מוסד אקדמי גדול ומבוסס שעסק במחקר במדעי הרוח, במדעי הטבע ובמתמטיקה, ברפואה, בחינוך ובחקלאות (האחרון בקמפוס ברחובות) ובהוראתם. כמו כן היו בו הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית, בית דפוס ומרכז לחינוך מבוגרים. יותר מ-1000 סטודנטים למדו באוניברסיטה והיו בה כ-200 חברי סגל.

ב-1948 נותק הר הצופים מחלקה המערבי של ירושלים וקברניטי האוניברסיטה נאלצו לחפש לה אכסניות זמניות במקומות שונים ברחבי העיר. בשנות ה-50,

הגישה הרווחת בניהול ארגונים מספקי שירות היום מציבה במרכז את הלקוח (Morris, 1994). ספריות הרואות את עצמן כארגונים מסוג זה גם הן חייבות לדאוג לשיפור מתמיד של שירותיהן. אחת הדרכים להשגת מטרה זו היא בדיקת שביעות רצונם של הקוראים באמצעות סקרים.

ספריות האוניברסיטה העברית נכללו לעיתים בסקרים השנתיים של דיקנט הסטודנטים. הסקרים שנשלחים מדי שנה לכל תלמידי התואר הראשון והשני מאז שנת 1997 מודדים את מידת שביעות הרצון ממגוון רחב של שירותים. על מנת להימנע משאלונים ארוכים מדי, סוקרים בכל פעם נושא אחר. ספריות הן אחד מהנושאים הנבדקים – ועל כן, הן אינן נבדקות כל שנה, וגם כשהן נבדקות, מספר השאלות הנשאלות מוגבל למדי.

לאחר הכללתה בסקר דיקנט הסטודנטים ב-2006, החליטה רשות הספריות של האוניברסיטה העברית לא להסתפק בסקירת סטודנטים לתואר ראשון ושני. מעולם לא התקיים סקר מקיף שהתמקד בקוראים

אדית פאלק היא הספרנית הראשית של רשות הספריות באוניברסיטה העברית בירושלים, edithf@savion.huji.ac.il
לובה גורנשטיין היא מרכזת משאבים אלקטרוניים ברשות הספריות וסטודנטית לתואר שלישי בתחום הביבליומטריה, lubag@savion.huji.ac.il

האינטרנט של בית הספרים). היום, עם קבלת "חוק הספרייה הלאומית, התשס"ח-2007", ניתקה הספרייה הלאומית מהאוניברסיטה העברית והפכה לישות משפטית נפרדת.

גם בספריות של האוניברסיטה העברית, חלו שינויים רבים. עד לשנת 2003, כל ספרייה היתה קשורה לפקולטה שאותה שירתה וכל שיתוף פעולה בין הספריות התקיים על בסיס התנדבותי בלבד. למנהלי הספריות היו רק הזדמנויות מעטות להשפיע על הנהלת האוניברסיטה על מנת שתגדיל את המשאבים המוקדשים לספריות. הספריות היו תלויות בדיקן הפקולטה ובדרך כלל לא היו בעדיפות ראשונה.

העדר ניהול מרכזי, ביחד עם השינויים העצומים שחלו בעשור האחרון בעולם המידע והמגבלות התקציביות של המוסד הביאו לארגון מחדש של הספריות באוניברסיטה העברית. כפי שנאמר במסמך ההקמה של רשות הספריות, "פורום נמ"ר", בישיבתו ב-30 ביוני 2002, דן בשיפור אפקטיביות התיאום וניהול הספריות באמצעות הקמה של רשות לספריות, שתאגד תחת כנפיה את כלל ספריות האוניברסיטה (פרט לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי), מתוך כוונה להגדיל את יעילות המערך הספרייתי, לשפר את התיאום בין מרכיביו ולשקוד על פיתוח ושכלול השירות למשתמשים מתוך ראייה כוללת (אתר האינטרנט של רשות הספריות).

כיום רשות הספריות אחראית על כל הספריות של האוניברסיטה העברית, בסך הכול שמונה ספריות: הספרייה למדעי הרוח והחברה בהר הצופים, ספריית הרמן למדעי הטבע (כולל אולם קריאה למדעי כדור הארץ), ספריית ברמן לרפואה, ספריית הפקולטה למשפטים, ספריית בית הספר לחינוך ולעבודה סוציאלית, הספרייה לחקלאות, למדעי המזון ולארכיון הסביבה, הספרייה למתמטיקה ומדעי המחשב והספרייה לארכיאולוגיה ולמזרח התיכון הקדום. הרשות אחראית על התקציב, כוח האדם ועל הפעילות המקצועית של כל הספריות. צוות מטה הרשות, ביחד עם כמה ועדות מקצועיות בהן מיוצגות כל ספריות הרשות, דואגים לרמה אחידה של שירותים בספריות ולשיתוף פעולה מלא ביניהן.

השינויים הגורפים בספריות האוניברסיטה העברית לא היו אדמיניסטרטיביים בלבד. כמו כל הספריות האקדמיות בעולם, הספריות של המוסד היו מוכרחות

נבנה קמפוס גבעת רם, בלב ירושלים המערבית. בתחילת שנת 1967, כבר פעלו באוניברסיטה שבע הפקולטות וכמה בתי ספר, ולמדו בה יותר מ-12,500 סטודנטים. לאחר מלחמת ששת הימים, הוחל בשיקום הקמפוס בהר הצופים ובהתאמתו לצרכים החדשים שהתעוררו. ב-1981 נפתח הקמפוס והפך לקמפוס המרכזי של האוניברסיטה. כיום, בארבעת הקמפוסים של האוניברסיטה, לומדים יותר מ-23,500 סטודנטים, מתוכם כ-11,700 לתואר ראשון; 6,900 לתואר שני; 2,700 לתואר שלישי וכ-2,600 סטודנטים במעמד שונה. הסגל האקדמי מונה כ-1,200 חברים קבועים, ובסגל המנהלי והטכני הקבוע יש כ-1,500 עובדים.

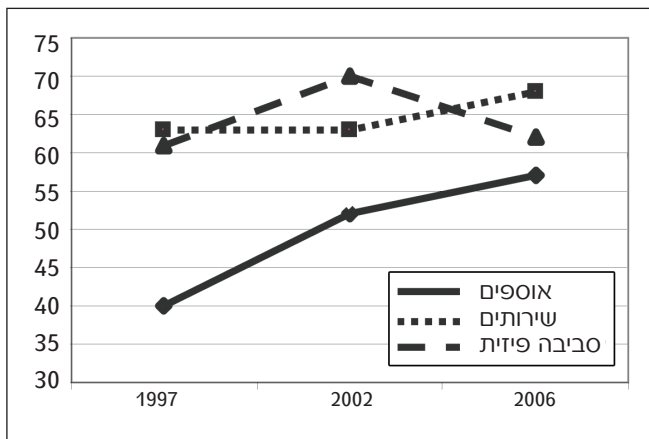
ביוטכנולוגיה, ננוטכנולוגיה, מדעי המוח, מדעי המחשב, ביולוגיה מולקולרית, איכות הסביבה, חקלאות, מתמטיקה, מדעי הרפואה, חקר הסרטן, מדיניות ציבורית, חקר סכסוכים ומדעי היהדות הם רק מקצת תחומי הפעילות המחקרית בהם עוסקים החוקרים (אתר האינטרנט של האוניברסיטה העברית).

ספריות האוניברסיטה העברית

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי נוסד לראשונה ב-1892, הרבה לפני ייסוד האוניברסיטה העברית. מקומו נקבע בירושלים וספרים עתיקים וחדשים שעסקו בעיקר בחכמת ישראל וכן ספרים שיצאו לאור במקומות שונים ברחבי העולם היהודי נאספו אליו. עם ייסוד האוניברסיטה העברית, הפכה הספרייה ל"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" והרחיבה מאוד את אוספיה בתחומי המחקר השונים. היא מוקמה בקמפוס האוניברסיטה בהר הצופים ולאחר מלחמת העצמאות רוכזה במבנים שונים בירושלים. המשכן הנוכחי (בניין ליידי דייוויס) נחנך בשנת 1960. לצד בית הספרים, היו ספריות סמינריות רבות, ששירתו את המחלקות השונות של האוניברסיטה. בית הספרים שימש ספרייה מרכזית לכל הספריות האלה, וסיפק להן שירותים טכניים. המצב השתנה לחלוטין עם עליית הפקולטות העיוניות להר הצופים בתחילת שנות ה-80. אז נפתחה ספריית הר הצופים למדעי הרוח והחברה ע"ש בלומפילד, שאיחדה 26 ספריות בתחומי מדעי הרוח והחברה. מספר שנים לאחר מכן, אוחדו ספריות הפקולטה למדעי הטבע והוקמה ספריית הרמן בקמפוס אדמונד 'ספרא בגבעת רם. התלות המקצועית בבית הספרים הלכה ופחתה. (אתר

בנושא הסביבה הפיזית, יש עלייה בשביעות הרצון משנת 1997 (61 אחוז) לשנת 2002 (70 אחוז) ולאחר מכן, בשנים 2002-2006 היתה ירידה בשביעות רצונם של המשתמשים (62 אחוז) (ראו איור 1)

איור 1: שביעות רצון רבה או רבה מאוד משירותי הספרייה של תלמידי תואר ראשון ושני (אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה מ-1-5)

מה קרה כאן? התבוננו בשאלות השונות הדנות בסביבה הפיזית ובודדנו את השאלה בנושא מספר המחשבים בספריות ואיכותם. התוצאות היו כדלקמן: ב-1997, 30 אחוז מהקוראים הביעו שביעות רצון רבה או רבה מאוד ממספרם של המחשבים בספריות ומאיכותם. בין שנת 1997 לבין שנת 2002, הושקע מאמץ גדול בהכנסת מחשבים חדישים לספריות. רמת שביעות הרצון עלתה ל-48 אחוז. לאחר 2002, התקבלה החלטה להעביר את המחשבים שנפלטו מחוות המחשבים לספריות. רמת שביעות הרצון של הקוראים ירדה ל-28 אחוז בלבד. ב-2006, יותר מ-80 אחוז מבאי הספרייה ענו 4 או 5 בסולם מ-1 עד 5 על השאלות על חשיבות הגדלת מספר המחשבים ואיכותם (פילת (ישראל) בע"מ, 1997; 2002; 2006).

סקרים אלה, שבוצעו על ידי חברת פילת בע"מ על-פי הזמנת דיקנט הסטודנטים אינם יכולים להתייחס לספריות מדי שנה – וגם כשמגיע תורן של הספריות, מספר השאלות הנשאל מצומצם למדי. בנוסף לכך, אין סקרים אלה מתייחסים לסגל ולתלמידי מחקר שהם אוכלוסיית היעד של חלק הארי של אוסף הספרייה האקדמית.

להתאים את עצמן למהפכת המידע של העשור האחרון. המעבר המאסיבי לפורמט דיגיטלי ונגישותו של החומר האלקטרוני, מהבית או מכל קפה אינטרנט הביאו לשינוי מהותי באופן שבו נתפס תפקידה של הספרייה האקדמית.

ואמנם, עתיד הספריות העסיק רבות את הספרנים. בכנס ALA ב-2006, הוקדש מושב שלם לנושא עתידן של הספריות האקדמיות. השאלה שעלתה היתה האם נידונות הספריות האקדמיות להיעלם, ועתידם של הספרנים להיות בלתי נראים בעקבות ההשפעה של המהפכה האלקטרונית. המסקנה היתה שעל הספריות להתאים את עצמן למציאות החדשה שנוצרה או להיעלם.

מספר צעדים ננקטו על מנת להתאים את ספריות האוניברסיטה העברית למציאות החדשה: הרשות לספריות המליצה בחום על המעבר לפורמט אלקטרוני: המלצה זו אומצה מהר מאוד, ראשית על ידי הספריות הניסיוניות, ולאחר מכן, בקצב איטי יותר, על ידי הספריות העיוניות. כיום, כ-80 אחוז מתקציב הרכש של הספריות מוקדש לחומר בפורמט אלקטרוני. רוב החומר הזה נרכש ישירות על ידי רשות הספריות (בד"כ דרך הקונסורציום הישראלי, מלמ"ד) עבור כלל קהילת האוניברסיטה. ביחד עם שינוי הפורמט, חלו גם שינויים בסביבת העבודה בספריות עצמן. שינויים אלה הפכו את פני הספרייה בהצלחה רבה והחזירו את הקוראים אל בין כותלי הספרייה המחודשת.

סקרים קודמים

בשנים 1997, 2002 ו-2006, נכללו הספריות בסקר שביעות הרצון הכללי של האוניברסיטה. השאלות שנשאלו דנו בשלושה תחומים: גודלם של אוספי הספרים ושל כתבי העת, איכותם ונגישותם; השירותים הניתנים על ידי הספרנים; הסביבה הפיזית של הספרייה, כולל מספר המחשבים בספריות ואיכותם. הסקרים העלו מספר תוצאות מעניינות: שביעות הרצון מהאוספים עלתה באופן משמעותי משנת 1997 (40 אחוז) לשנת 2006 (57 אחוז). זאת התקופה בה נעשה המעבר לכתבי עת אלקטרוניים ונרכשו החבילות הגדולות של כתבי העת כגון Science Direct, Wiley, Springer, Blackwell ועוד. מאוד מהר גדל מספר כתבי העת אליהם יכולים הקוראים להגיע מכ-5000 כותרים בעידן הנייר לכ-40,000 כותרים בעידן האלקטרוני.

סקירת ספרות

במשך שנים רבות, איכות הספריות נמדדה לפי איכות האוספים ועל פי איכות הפיתוח שלהם, לפי השגת המטרות שעוצבו ולפי שביעות הרצון שגילו מוסדות האב. המדדים השתנו כשלספריות הוכנסו סגנונות ניהול חדשים וההערכה התבצעה בהן על בסיס קבוצ (Hernon & Nitecki, 2001).

סקרי משתמשים הפכו לחלק אינטגרלי משגרת הספרייה האקדמית. משתמשי הספרייה הופכים מקוראים ללקוחות ואילו הספרנים מנהלים דיונים על משמעות השינוי (Raphael et al., 2004; Wilson, 2008). כדאי להדגיש, שהשינוי הזה אינו רק עניין סמנטי: הגישה ששמה במרכז את הלקוח, שהיתה מובנת מאליה שנים רבות בעולם העסקי, חדרה אל העולם האקדמי, וספריות אקדמיות בעולם כולו החלו לבדוק את שביעות הרצון של לקוחותיהן (Jantti & Lizuka, 2006; Collett, 2007; Sackers, Secomb, & Hulett, 2008).

כתוצאה משינויים אלה, נוצר בעשור האחרון צורך לפתח כלים היכולים למדוד את איכות השירות בספריות. הפרדיגמה החדשה של מדעי המידע והספרנות רואה את איכות השירות כיחס בין ציפיות המשתמשים לבין שביעות רצונם. ניתן למדוד משתנים סובייקטיביים אלה על ידי הגדרה של מרכיבים שונים של שירותי הספרייה וניתוחם. על בסיס תיאוריה זו, פותחו כלים רבים לשימוש הספריות. שניים מהנפוצים ביותר הם LibQUAL+ ו-ESGBU. בצרפת, החלו הספריות האקדמיות לסקור משתמשים כבר ב-1976. ה-ESGBU Enquête Statistique Générale auprès des Bibliothèques Universitaires הוא הכלי הלאומי למדידת פעילותן של הספריות האקדמיות. מדי שנה מועבר הסקר בספריותיהם של 157 מוסדות להשכלה גבוהה ותוצאותיו מועברות למשרד הממשלתי האחראי על התחום. הכלי, שממוחשב משנת 1999, אינו מתקבל בעין יפה על ידי חלק מהמוסדות כי הוא נתפס ככלי לשליטה ולפיקוח תקציבי שאינו ממש מותאם לצורכי הספריות. ובכל זאת, טוען Colas (2006), הנתונים הנאספים מדי שנה כבר יותר מ-30 שנה מייצגים היטב את התפתחות הספריות האקדמיות בצרפת. LibQUAL+ כלי הסקר העיקרי של הספריות בארה"ב, פותח עבור קהילת הספריות על ידי ה-ARL Association of Research Libraries, האיגוד האמריקאי

של ספריות מחקר. על פי ההגדרה באתר התוכנה LibQUAL, הכלי הוא סדרה של שירותים, שבמרכזה עומד שאלון מובנה ותקף, המיועד לבדוק את שביעות רצונם של המשתמשים משירותי הספרייה. הכלי מלווה בהדרכה, העוזרת לספריות להעריך שירותים ולשפרם, לשנות תרבות ארגונית ולשווק את הספרייה. מתחילת הפרויקט בשנת 2000, השתתפו בסקר יותר מ-1000 ספריות מכל הסוגים. באביב 2009, השתתפה אוניברסיטת חיפה בסקר של LibQual, בגרסת ה-LITE, גרסה הכוללת שמונה שאלות בלבד – במקום 22 בגרסה המקורית – כששלוש מתוכן קבוצות וחמש הנותרות נבחרות במקרה מבין נושאי הליבה האחרים. כך, כל נסקר עונה על פחות שאלות, אך הספרייה מקבלת תשובות בכל הנושאים. הכלי תורגם לעברית באוניברסיטת חיפה. תוצאות הסקר עובדו על ידי חברת LibQUAL ומופיעות בחוברת הנמצאת בפורמט אלקטרוני באוניברסיטת חיפה (Association of Research Libraries & Cook, 2009).

כמו כן, אין לשכוח שקיימים תקנים בין לאומיים רבים לפעילות ספרייתית, כגון ISO 11620:2008 Information and documentation - Library performance indicators (Poll, 2008).

הנתונים המתקבלים מכל כלי משמשים לשיפור שירותי הספרייה, מגויסים לטובת הניסיון לקבל תקציבים נוספים או לשכנוע ההנהלות שספרייה אקדמית היא חלק חשוב והכרחי מכל אוניברסיטה, מכללה או מכון מחקר.

סקר הסגל האקדמי ותלמידי המחקר

מתודולוגיה

המתודולוגיה העיקרית ששימשה לבדיקת שביעות רצונם של חוקרי האוניברסיטה העברית משירותי הספריות היתה סקר. בסקר זה השתמשנו בשאלון שנבנה במיוחד עבורו (ראונספח 1). השאלון התבסס על העקרונות של הכלים שתוארו בסקירת הספרות, וגם על עקרונות נוספים, כמו למשל אלה שתוארו על ידי Hiller שמדד את ההבדלים בצרכים של המשתמשים בדיסציפלינות השונות ובשימוש שהם עושים במידע (Hiller, 2002). כל העקרונות הללו הותאמו לצרכים המקומיים. השאלות המרכזיות של הסקר עסקו בנושאים הבאים:

1. הערכת האוספים בספריות

2. הערכת השירות של הספרנים

3. הערכת תנאיה של סביבת העבודה בספריות

4. הערכת השימוש בספריות

ציוני ההערכה התקבלו כתוצאה מהשוואה בין רמת החשיבות של המרכיבים האלה בעיני החוקרים לבין רמת שביעות רצונם מאותם מרכיבים. השאלון היה אנונימי והמידע הדמוגרפי הנדרש היה מינימלי. מוקד הסקר היה סך כל המרצים הקבועים ותלמידי התואר השלישי שהם המשתמשים העיקריים של משאבי המחקר הנרכשים על ידי הספריות. הנשאלים התבקשו לזהות את הפקולטה אליה הם שייכים ואת ספריית "הבית" שלהם. בנוסף לרמת שביעות הרצון של אוכלוסיית המשתמשים, בדקנו את תדירות השימוש בספריות באופנים שונים, מביקור פיזי עד לשימוש מרחוק באמצעות המחשב המשרדי או המחשב הביתי. בסקר ניתן מקום להערות פתוחות שנותחו בשיטת ניתוח תוכן.

איסוף נתונים

הסקר נערך בחודשים מאי-יוני 2007. אוכלוסיית הנשאלים כללה את כל חברי הסגל האקדמי של האוניברסיטה העברית (1221 חברי סגל) ואת כל תלמידי התואר השלישי (2739 תלמידים). הקישור לשאלון נשלח באמצעות דואר אלקטרוני לכל הנשאלים, בצירוף מכתב מלווה מאת יו"ר רשות הספריות. הנשאלים ענו על השאלון באופן מקוון, והתשובות נקלטו מיד במאגר, מה שהקל מאוד על איסוף הנתונים. השאלון נכתב בשפה האנגלית (נספח 1). בשאלות 5-17, נועדה אותה השאלה לבדוק את חשיבות של שירות זה או אחר עבור המשתמשים, ביחס לשביעות הרצון שחשו מאותו השירות. כמו כן נשאלו המשתמשים על שביעות רצונם הכללית משירותי הספריות.

משתתפי הסקר דירגו את תשובותיהם על חשיבותם של השירותים ועל שביעות רצונם מרמתם (שאלות 5 עד 17) על סקאלה מ-5 עד 1 (מרוצה מאוד, בדרך כלל מרוצה, מרוצה, מעט מרוצה, לא מרוצה). שאלה מספר 19 נועדה להערות פתוחות בשפה חופשית. המשתתפים בסקר התבקשו לענות על השאלון בהתנדבות. תזכורת נשלחה אליהם שבועיים לאחר

ההודעה הראשונה. ההיענות הכללית על השאלון עמדה על 24.17 אחוז (n=957). למעשה, ההיענות היתה גבוהה יותר, משום שמספר גדול של הודעות הדוא"ל חזר בעקבות תקלות בכתובות או מסיבות טכניות אחרות (רוב חברי הסגל האקדמי באוניברסיטה העברית משתמשים בתוכנת דוא"ל שאינה מטפלת בעברית ברמה טובה). המספר המדויק של ההודעות שלא נענו בגלל כשלים טכניים לא ידוע, ולכן הודעות אלה לא נלקחו בחשבון. אנו סבורים, שכאשר הסקר נערך באמצעות דואר אלקטרוני או אינטרנט מאוד קשה להעריך את רמת ההיענות המדויקת, מפני שהחוקר לעולם אינו יודע האם הנשאל לא קיבל את ההודעה, או שמחק אותה מבלי לעיין בה, או שלא הצליח להגיע לאתר השאלון וכו': אי לכך, ניתנת חשיבות לא רק לאחוז ההיענות אלא גם להיקף אוכלוסיית המחקר (Creaser, 2006).

משתתפי הסקר התבקשו לציין את המחלקה האקדמית אליה הם שייכים, ואחוז ההיענות לפי פקולטות חושב בהתחשב למידע הבסיסי שסופק על ידי רשויות האוניברסיטה (ראו טבלה 1).

טבלה 1: אחוז ההיענות לפי פקולטה

תחום	סגל	דוקטורנ'	סה"כ	ענו	ב-%
מדעי הרוח	324	705	1029	267	25.95%
מדעי החברה	173	312	485	151	31.13%
משפטים	34	74	108	25	23.15%
מדעי הטבע	322	652	974	251	25.77%
רפואה	178	580	758	146	19.26%
רפואת שיניים	20	50	70	13	18.57%
חקלאות	115	290	405	71	17.53%
מנהל עסקים	27	28	55	14	25.45%
עבודה סוציאלית	28	48	76	19	25.00%
סה"כ	1221	2739	3960	957	24.17%

תוצאות הסקר

תוצאות הסקר הצביעו על הבדלים מסוימים בשביעות רצון משירותי הספריות של האוניברסיטה העברית. ציון של שביעות רצון כללית (לפי סקאלה של 5 נקודות) נע בין 4.3 בספרייה למדעי כדור הארץ (ספרייה זו נכללת כיום בספרייה למדעי הטבע) לבין 3.8 בספרייה למדעי הרוח, חברה ומנהל עסקים. כמצופה, היו המשתתפים שבעי רצון יותר מהשירות שקיבלו בספריות הקטנות מאשר מזה שקיבלו בספריות הגדולות.

טבלה 2: שביעות רצון כללית מספריית האם

ספרייה	מספר משיבים	שביעות רצון (ממוצע על סקאלה מ-1 עד 5)
הר הצופים	404	3.8
מדעי הטבע	155	4.0
רפואה	164	4.0
חקלאות	86	4.1
מתמטיקה ומחשבים	70	4.3
משפטים	18	4.1
חינוך ועבודה סוציאלית	28	4.2
מדעי כדור הארץ	15	4.3
ארכיאולוגיה	17	4.0
סה"כ	957	3.9

אוספים

כמו במקומות רבים אחרים, גם בספריות האקדמיות המהפכה האלקטרונית מתרחבת. בשנת 2009, הקדישו ספריות האוניברסיטה העברית יותר מ-80 אחוז מתקציב הרכש שלהן לרכש בפורמט אלקטרוני. סקרי שימוש באינטרנט (Lazinger, Bar-Ilan, & Peritz, 1998) וסקרי שימוש במאגרי מידע אלקטרוניים (Bar-Ilan & Fink, 2005) בקרב המרצים באוניברסיטאות הישראליות היוו בסיס מתודולוגי למחקרים שנערכו בשנים מאוחרות יותר. אבל שאלות המחקר השתנו: אם בשנת 2003 בר אילן ופינק חקרו את השאלה האם חברי הסגל, המשתמשים בשירותי הספרייה למדעי

הטבע באוניברסיטה העברית, מעדיפים להשתמש בכתבי העת האלקטרוניים או המודפסים, היום התשובה לשאלה זאת היא ברורה, במיוחד כאשר מדובר בחומר העתי (פריודי). הצדדים השליליים של שימוש בפורמט האלקטרוני שנמנו בשנת 2001 במחקר של בר אילן ואחרים (Bar-Ilan, Peritz, & Wolman, 2003) – גישה איטית, כיסוי לא מספק ואי-נוחיות בקריאה ממסך המחשב – נפתרו ברובם. כיום הגישה למאמרים מהירה, הכיסוי רחב מאוד, במיוחד כאשר הספריות רוכשות את הארכיבים האלקטרוניים של כתבי העת. המכשול האחרון הוא נטייתם של הקוראים להדפיס כל מה שהם מעוניינים לקרוא.

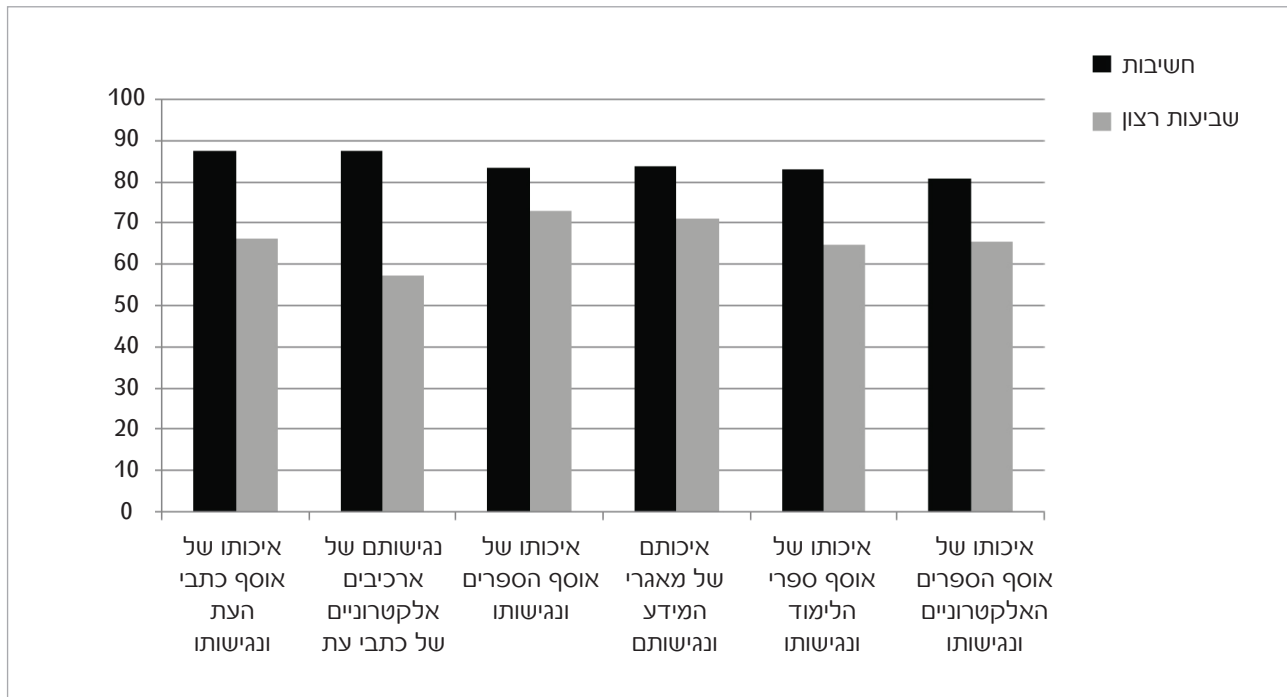
מספר גדול של הערות פתוחות מחוקרים בכל תחומי המחקר הצביעו על חשיבות של רכישת החומרים האלקטרוניים. ארבע מתוך שש שאלות הקשורות לאוספי הספריות התייחסו לחומרים האלקטרוניים: כתבי עת, מאגרי מידע, ארכיבים וספרים, כאשר שתי השאלות הנוספות התייחסו לספרים מודפסים ולספרי לימוד.

הנשאלים ראו חשיבות רבה בכל המרכיבים של אוספי הספריות (80-88 אחוז העניקו לה ציונים 4-5 בסקאלה של 5-1). לעומת זה, בתשובה לשאלה הנוגעת לשביעות הרצון מן האוספים השונים נמצאה התפלגות גדולה יותר – רק 57 אחוז ענו 4-5 על השאלה לגבי איכותם של הארכיבים האלקטרוניים של כתבי עת ולגבי נגישותם, ו-72 אחוז מהנשאלים העניקו ציונים 4-5 לאיכותם של אוספי הספרים המודפסים ולנגישותם. כדאי לציין שהסקר נערך לפני הרכישה המאסיבית של הארכיבים האלקטרוניים החשובים על ידי רשות הספריות (כל הארכיבים של ELSEVIER, NATURE, ROYAL SOCIETY OF CHEMISTRY ו-2007; בשנת 2009, נרכשו הארכיבים של SPRINGER ושל WILEY-BLACKWELL). הפתיעה אותנו רמה נמוכה יחסית של שביעות רצון מאיכות של אוסף כתבי העת האלקטרוניים ומנגישותו. רק 66 אחוז של נשאלים ענו בציונים 4-5. למשתמשי הספריות של האוניברסיטה העברית יש גישה לכ-40,000 כותרי כתבי עת אלקטרוניים הן דרך שרת הקישורים המפותח (SFX) והן דרך קטלוג הספרייה והם יכולים כמובן לגשת לכל החומרים הללו ממשרדיהם ומבתיהם (ראו איור 2).

התוצאות עוד פחות צפויות כאשר מסתכלים על תשובות לשאלות יותר מפורטות: 55.8 אחוז של

איור 2: חשיבותם של אוספים שונים ושיעור רצונם של המשתתפים מהם

(אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה מ-1-5)

ב-66 מתוך 303 הערות פתוחות, הנשאלים הביעו צורך ברכישה יותר אינטנסיבית של ספרים. השאלה הנוגעת לאוסף הספרים האלקטרוניים, שנמצא עדיין בחיתוליו ומכיל בעיקר ספרי יעץ וספרי לימוד ולא מונוגרפיות – נשאלה על מנת לעזור לספרנים להבין

הנשאלים מאוד מרוצים מאיכות ונגישות של אוספי הספרים המודפסים (5 בסקאלה 1-5), כאשר רק 26.3 אחוז מרוצים מאוד מאוספי כתבי העת (ראו טבלה 3). לעומת זאת, התייחסו רוב התלונות שמקבלים מנהלי הספריות למחסור בספרים. גם בסקר הנוכחי,

טבלה 3: שביעות רצון מאוספי הספרייה

(אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה מ-1-5)

שביעות רצון	5	4	3	2	1
איכותו של אוסף כתבי העת ונגישותו	26.3	39.9	21.3	8.9	3.6
גישה אלקטרונית לארכיונים של כתבי עת	22.7	34.5	26.5	11.7	4.6
איכותו של אוסף הספרים ונגישותו	55.8	17.2	16.9	8.1	2.0
איכותו של אוסף מאגרי המידע ונגישותו	40.7	30.5	18.9	7.2	2.7
איכותו של אוסף ספרי הלימוד ונגישותו	37.1	27.7	20.4	10.0	4.8
איכותו של אוסף הספרים האלקטרוניים ונגישותו	52.4	13.2	17.4	12.4	4.6

פחות ופחות. אדרבה, הסברה היא שבימינו שירותיו של הספרן נחוצים מאי פעם, מכיוון שהספרן משמש נוט באוקיינוס המידע העומד לרשות המשתמש ומציל אותו למעשה מטביעה (Johnson, 2010).

דעה זאת מצאה את ביטוייה בתוצאות הסקר הנוכחי. כמעט 80 אחוז מהנשאלים ענו בציונים 4-5 לשאלות הקשורות לחשיבות קטלוג הספרייה, שירותי יעץ ורמת המקצועיות של הספרנים ואיכות השירות שניתן לקבל מהם. קטלוג הוא השירות היקר ביותר שמספקת ספרייה כלשהי, הן מבחינת התוכנה, הן מבחינת כוח אדם המועסק בעדכון הקטלוג, בשדרוג ובפיתוח. ספרנים מתגאים בדיוקו של הקטלוג ובאיכותו הגבוהה. 83.6 אחוז של המשתתפים בסקר זה ציינו את הקטלוג ככלי מאוד חשוב (4 או 5 בסקאלה 1-5). לעומת זאת, אנו מודעים לכך שיש רק שימוש מועט בקטלוג ככלי לחיפוש מידע, גם לאחר ההדרכות שהספרנים מעבירים לקהל המשתמשים. כך, מצאה Shanahah (2008), שגם לאחר ההדרכות בחיפוש במאגרי מידע, ביניהם קטלוג הספרייה, לסטודנטים לתואר ראשון, היה השימוש בקטלוג מועט. בקרב קהילת הספרנים רווחת הדעה שקטלוג הספרייה אינו ידידותי מספיק למשתמש הרגיל לסביבת Google,

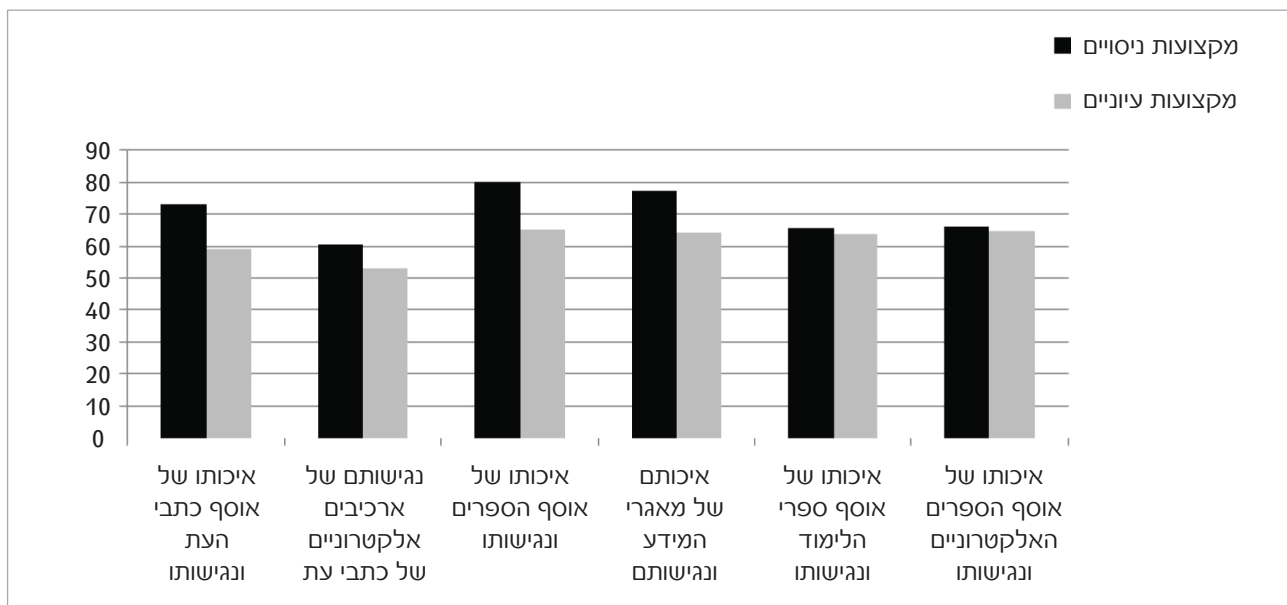
כיצד ניתן לקדם את השימוש בספרים אלקטרוניים. מעניין ש-80 אחוז מן הנשאלים חשבו שאוסף הספרים האלקטרוניים מאוד חשוב ו-65 אחוז הביעו שביעות רצון רבה מן האוסף הקיים בפורמט זה, על אף שהוא עדיין אינו מפותח מספיק.

באופן כללי, היתה שביעות הרצון מהאוספים בספריות רבה יותר בקרב החוקרים מהמדעים הניסויים ומהמדעים המדויקים, מזאת שאותה גילו החוקרים מהמדעים העיוניים. רק 65 אחוז מהנשאלים מהמדעים העיוניים היו מרוצים מאוספי המונוגרפיות, לעומת 80 אחוז מהמדענים במדעים הניסויים. הבדלים דומים נמצאו לגבי שביעות רצון מאוספי כתבי עת, ארכיבים אלקטרוניים ומאגרי מידע. הסבר להבדלים אלה עשוי להיות בכך שהמשאבים האלקטרוניים במדעי הרוח והחברה פחות מפותחים מאשר במדעים הניסויים ובמדעים המדויקים (ראו איור 3).

שירותי הספרייה

בשנים האחרונות שררה הדעה בספרות המקצועית שבעידן Google נמצאים הספריות אקדמיות והשירותים שהן מעניקות בסכנת הכחדה. אבל לאחרונה השתפרה התחזית ואמירות מסוג זה נשמעות

איור 3: שביעות רצון מהאוספים בספרייה
חוקרים מהמקצועות העיוניים לעומת חוקרים מהמקצועות הניסויים
(אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה מ-1-5)

את חברי הסגל להדרכות שנערכות בספרייה או לגרום להם לפנות לדלפק היעץ. לרוב הם מעדיפים הדרכות אישיות שעונות על הצרכים המידיים שלהם. מצאנו ש כ-80 אחוז של הנשאלים העניקו דירוג גבוה לחשיבותם של שירותי היעץ, כמו גם למקצועיותם של הספרנים ולאדיבותם, ושביעות רצונם תאמה את רמת החשיבות (ראו איור 4).

סביבת העבודה

בעשור האחרון נאלצו הספריות של האוניברסיטה העברית, בדומה לספריות האקדמיות בעולם כולו, להתמודד עם ההתפתחות המהירה של טכנולוגיות מידע ששינו לחלוטין את סביבת העבודה בהן. המעבר המאסיבי לפורמט האלקטרוני, ששינה את דפוסי השימוש בחומר הספרייתי וגרם להתרוקנות המדפים שהיו מיועדים לכתבי העת, גיבש את הדיעה שהספריות האקדמיות מוכרחות להפוך למקום למידה מועדף על ידי הסטודנטים. היה ברור לנו שהספריות האקדמיות הממוקמות בדרך כלל במרכז הקמפוס ומציעות אוסף מפותח ואת שירותיהם של ספרנים משכילים ומיומנים, חייבות לארגן מחדש את המבנה הפיזי שלהן. הסקר הנוכחי נערך לפני השיפוצים הנרחבים שעברו חלק מן הספריות של האוניברסיטה העברית. השאלות בחלק הזה של הסקר התייחסו לשלושה פרמטרים: שעות

ולכן פותחו לאחרונה טכנולוגיות חדשות לגילוי מידע (discovery tools) והן מוטמעות בספריות. תוכנות כגון Aquabrowser IX Primo, Encore מספקות מנשק דומה למנשק הפשוט של Google ומאפשרות לחפש בחומר הספרייתי הנמצא, בין היתר, בקטלוג הספרייה.

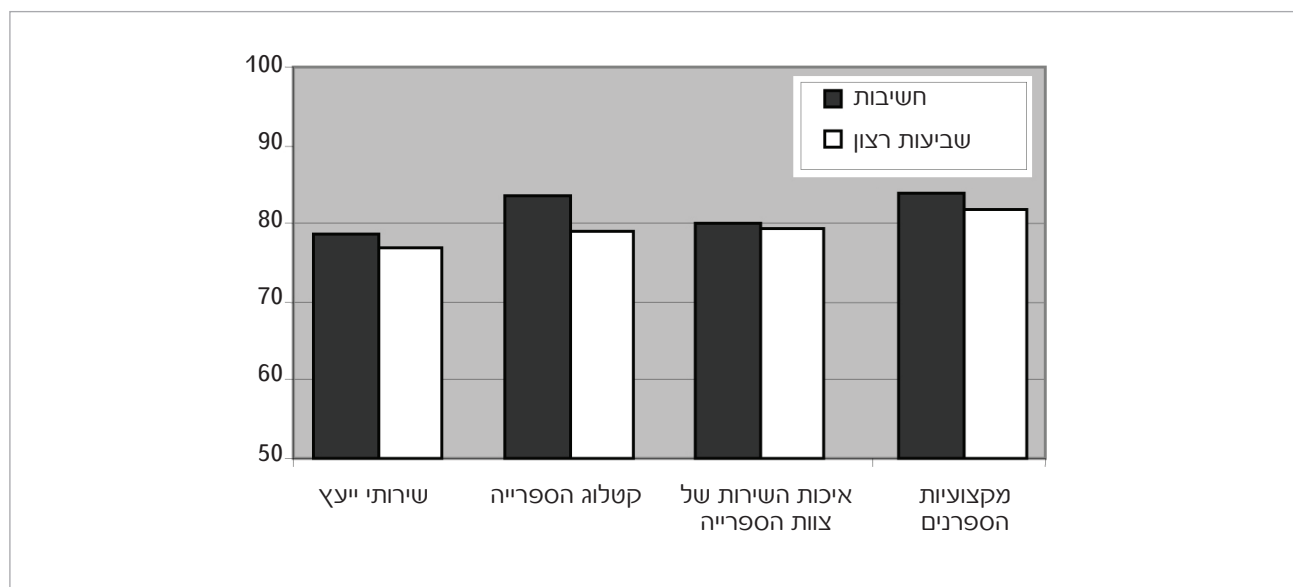
כדאי לציין, שבמספר סקרים (Guthrie, 2002; Levine, 2002; Clark, 2008; Whitmire, 2002) נמצא שסטודנטים שלומדים מדעי הרוח והחברה נוטים להשתמש יותר בקטלוג הספרייה ככלי לאיתור מידע. בסקר הנוכחי לא נמצא הבדל משמעותי בהיקף השימוש בקטלוג בין החוקרים במדעים הניסויים לבין החוקרים במדעים העיוניים.

בנוגע לשירותי יעץ, החל משנות ה-90, בד בבד עם העלייה בהיקף השירותים האלקטרוניים, נרשמה ירידה במספר הפונים לספריי היעץ וביחד איתה הצטמצם גם מספר הביקורים בספרייה. המצב התחיל להשתנות כאשר שטחי הספרייה, שפעם נועדו למדפים עם ספרים או כרכים של כתבי עת הפכו למקום מפגש ללמידה משותפת (information commons). שינוי זה החזיר את הסטודנטים, במיוחד את הסטודנטים המתחילים, לספריות ולשירותי היעץ הניתנים על ידי הספרנים (Fitzpatrick, Moore & Lang, 2008).

חשוב להדגיש, שאוכלוסיית הסקר הנוכחי דורשת סוג שונה של יעץ. מניסיונו עולה, שקשה מאוד להביא

איור 4: החשיבות של שירותי היעץ ושביעות רצונם של המשתמשים משירותי צוות הספרייה

(אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה מ-1-5)

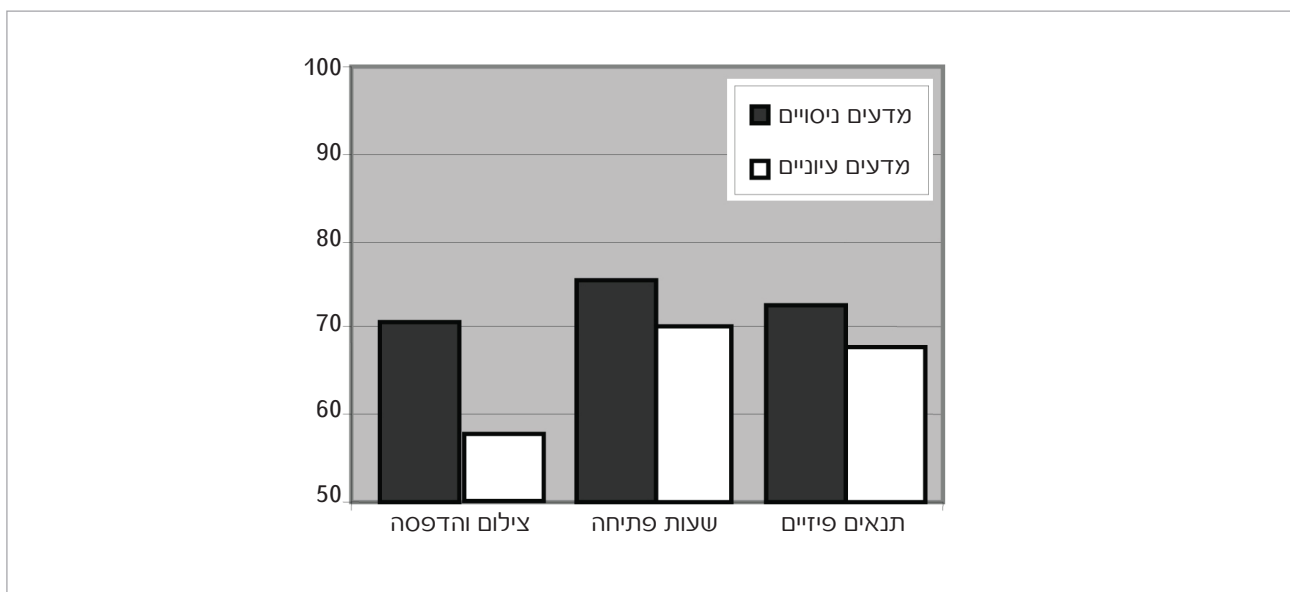

והמבנה הפיזי שלהן השתנה. רשות הספריות נמצאת בעיצומו של שיפוץ הספרייה למדעי הטבע ושינויים דומים בספרייה לחקלאות ברחובות נמצאים כרגע בשלבי תכנון. בכל אחת מן הספריות הפכה קומת הכניסה למרכז למידה. כיום קיימות בספריות פינות לעבודה שקטה, חדרים נפרדים המיועדים לעבודה בקבוצות ומצוידים במחשבים, צגים דקים, עמדת

הפתיחה של הספריות, שירותי הצילום וההדפסה שניתן לקבל בהן והתנאים הפיזיים השוררים בהן כגון קירור-חימום וכדומה. הנשאלים מקרב החוקרים במדעים המדויקים ובמדעי הטבע הביעו שביעות רצון רבה יותר מסביבת העבודה בספריות מאשר הנשאלים ממדעי הרוח והחברה – במיוחד בנוגע לשירותי צילום והדפסה (ראו איור 5).

איור 5: שביעות רצון מסביבת העבודה בקרב חוקרים ממקצועות ניסויים לעומת שביעות רצונם של חוקרים ממקצועות עיוניים

(אחוז הנשאלים שענו 4 או 5 בסקאלה 5-1)

יעץ מהיר ודלפק יעץ המיועד לשירות מעמיק יותר, דלפק השאלה ועמדת השאלה עצמית, וכל זאת במרחב פתוח, אסתטי ומואר היטב. כמו כן, הועמד לרשות הקוראים ציוד להדפסה ולצילום; נוספו עמדות מחשב חדשות; השולחנות מותאמים לשימוש במחשבים הניידים, והגישה לאינטרנט האל-חוטי אפשרית בכל שטח הספרייה (Falk, 2008). סקר קצר שנערך בספרייה המרכזית למדעי הרוח, חברה ומנהל עסקים לאחר השיפוץ הראה ש-82 אחוז מהסטודנטים לתואר ראשון הגבירו משמעותית את ביקוריהם בספרייה לאחר השינויים (סקר שביעות רצון ממרכז המידע הספרייתי ע"ש ברל ואגנס גינגס-אוסטרליה, 2008). גם התגובות הלא פורמאליות של חברי הסגל הביעו שביעות רצון מהשינויים בספריות.

ייתכן, כי התוצאה הזאת נובעת מכך שחוקרים בתחומים המדויקים ומדעי הטבע מבקרים פיזית בספרייה הרבה פחות מאשר החוקרים מהמדעים העיוניים (ראו סעיף על שימוש בספריות). ההערות הפתוחות שהתקבלו בסוף הסקר תומכות במסקנה הזאת: ב-28 אחוז של ההערות הפתוחות, הנשאלים מהמדעים העיוניים ביקשו להאריך את שעות הפתיחה של הספריות, לעומת 2 אחוז בלבד של הנשאלים מהמדעים המדויקים. ניתוח של הערות פתוחות לגבי שני הפרמטרים האחרים המתייחסים לסביבת העבודה נתן תמונה דומה.

הספריות לאחר השיפוץ

מאז הסקר, שופצו שלוש מתוך שמונה ספריות – הספרייה הרפואית, ספריית משפטים והספרייה המרכזית למדעי הרוח, החברה ומנהל עסקים –

מסקנות

הסקר נערך כארבע שנים לאחר ביצועו של שינוי משמעותי למדי במבנה הארגוני של ספריות האוניברסיטה ומיזם השיפוצים. הוא נועד לבדוק את ציפיותיהם של משתמשים בעלי השפעה בספרייה, את שביעות רצונם ממנה ואת מידת החשיבות שהם מעניקים לה.

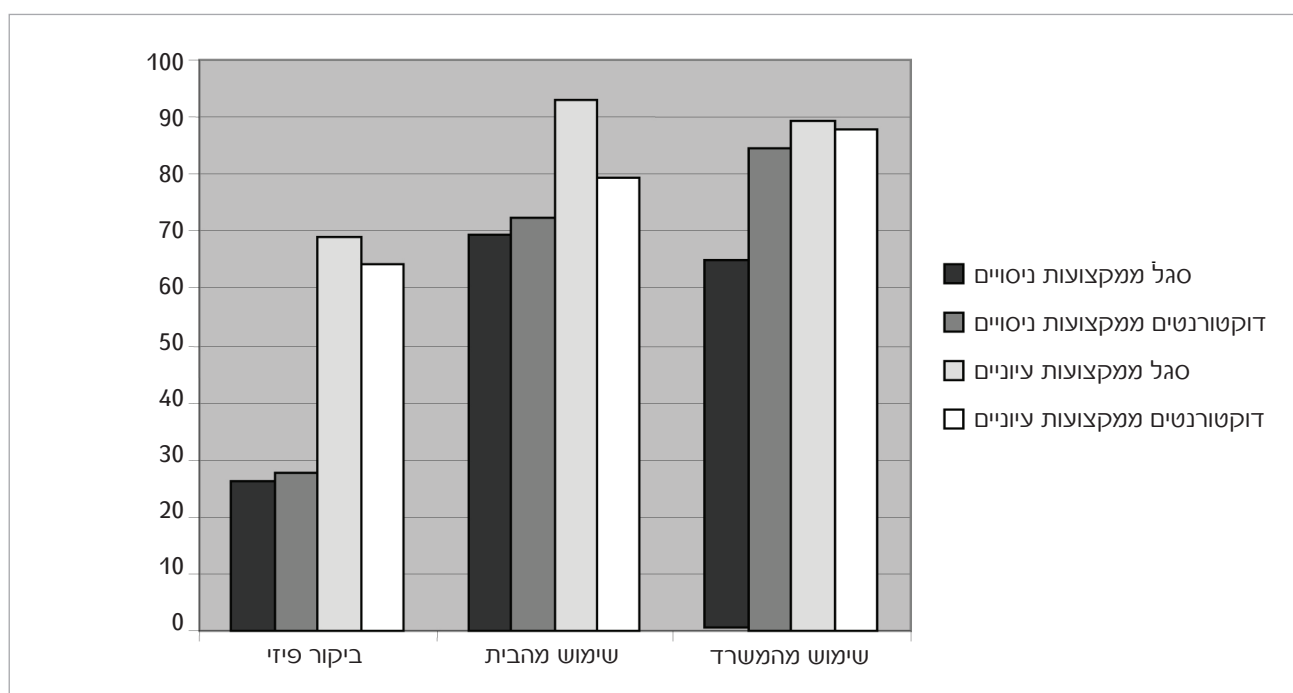
בעולם בו Google הוא שם נרדף למידע, וקיצוצים תקציביים הפכו לנורמה, עמדות הסגל האקדמי ביחס לספרייה הן חשובות למדי. רמת שביעות הרצון הגבוהה (3.9 בסולם של 5-1) והעובדה שחוקרים בכירים וזוטרים מייחסים חשיבות רבה לשירותי הספרייה מעודדות. למרות העובדה שחברי הסגל האקדמי, בעיקר אלה המשתייכים למדעים הניסויים, אינם מרבים לבקר בספרייה. הספריות עדיין נחשבות משאבי מידע בסיסיים בעולם האקדמי ואם ספריות יהיו יעילות, מקצועיות ועדכניות, נדמה שעוד צפויות להן שנות פעילות רבות.

מאפייני השימוש בספריות

מבחינה היסטורית, מילאו הספריות שלושה תפקידים עיקריים בעבור המשתמשים: הן שמרו על אוספי הספרים וכתבי העת, היוו מקום לעיון באוספים, ללימוד ולמפגש ואפשרו לחוקרים להתייעץ עם הספרנים בנושאים הנוגעים לצורכי המידע שלהם (Smith, 2006). עם המעבר לפורמט האלקטרוני, הגישה לאוספי הספריות פחות ופחות תלויה בהימצאותם הפיזית של המשתמשים במקום, ומדידת השימוש בחומרי הספרייה חייבת לכלול גם שימוש מרחוק, ממשרדי החוקרים ומהבית. היה חשוב לנו להביא למודעותם של המשתמשים שגם אם הם מגיעים לחומרים מרחוק, הם עדיין משתמשים באוספי הספרייה ושלא הכול זמין בחינם באמצעות האינטרנט.

בעניין הביקור הפיזי בספרייה מצאנו הבדלים גדולים בין תחומי המדע השונים. 66.22 אחוז מהנשאלים מתחומים עיוניים מגיעים פיזית לספרייה לפחות כמה פעמים בחודש, לעומת 32.91 אחוז מעמיתיהם במדעים המדויקים ובמדעי הטבע. בעניין השימוש מרחוק מצאנו הבדלים מזעריים בין החוקרים, כאשר השימוש באמצעות המחשב במשרד הוא השימוש שאותו מעדיפים החוקרים מכל תחומי העניין (ראו איור 6).

איור 6: מאפייני שימוש בספריות, דוקטורנטים לעומת חברי הסגל (ביקור פעם בחודש לפחות)

מקורות

- האוניברסיטה העברית בירושלים. (20 בינואר, 2010) על האוניברסיטה.
<http://www.huji.ac.il/huji/aboutHU.htm>
- האוניברסיטה העברית בירושלים. בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. (20 במרץ, 2010) תולדות הספרייה.
<http://jnul.huji.ac.il/heb/history.html>
- האוניברסיטה העברית בירושלים. רשות הספריות. ספריית הר הצופים למדעי הרוח והחברה ע"ש בלומפילד. (2008).
 סקר שביעות רצון ממרכז המידע הספרייתי ע"ש ברל ואגנס גינגס-אוסטרליה.
- האוניברסיטה העברית בירושלים. רשות הספריות. מסמך הקמה סופי. 20.03.10.
<http://lib-authority.huji.ac.il/charter.htm>
- פילת (ישראל) בע"מ. (1997). סקר שביעות רצון מאיכות השרות לסטודנטים שנת תשנ"ז-1997: פילת ייעוץ ניהולי.
- פילת (ישראל) בע"מ. (2002). סקר שביעות רצון מאיכות השרות לסטודנטים שנת תשס"ב-2002: פילת ייעוץ ניהולי.
- פילת (ישראל) בע"מ. (2006). סקר שביעות רצון מאיכות השרות לסטודנטים שנת תשס"ו-2006: פילת ייעוץ ניהולי.
- Association of Research Libraries, & Cook, C. (2009). *LibQual+ lite spring 2009 survey: University of Haifa Library* (108 p.). Retrieved from http://libnet.ac.il/~libnet/pqd/opac_hai.pl?001507744
- Bar-Ilan, J., & Fink, N. (2005). Preference for electronic format of scientific journals : A case study of the Science Library users at the Hebrew University. *Library & Information Science Research*, 27(3), 363-376.
- Bar-Ilan, J., Peritz, B. C., & Wolman, Y. (2003). A survey on the use of electronic databases and electronic journals accessed through the web by the academic staff of Israeli universities. *Journal of Academic Librarianship*, 29(6), 346-361.
- Colas, A. (2006). Bibliothèques universitaires: L'enquête statistique annuelle à l'épreuve du changement. *Universitätsbibliotheken: Jahresstatistiken im Wandel*, 51(6), 60-65.
- Creaser, C. (2006). User surveys in academic libraries. *New review of academic librarianship*, 12(1), 1-15.
- Falk, E. (2008). How we're redesigning academic libraries to keep them as the center of campus. *Library Connect*, 6(April), 6-7.
- Fitzpatrick, E. B., Moore, A. C., & Lang, B. W. (2008). Reference Librarians at the Reference Desk in a Learning Commons: A Mixed Methods Evaluation. *Journal of Academic Librarianship*, 34(3), 231-238.
- Guthrie, K. M. (2002). Lessons from JSTOR: User Behavior and Faculty Attitudes. *Journal of Library Administration*, 36(3), 109.
- Hernon, P., & Nitecki, D. A. (2001). Service Quality: A Concept Not Full Explored. *Library Trends*, 49(4), 687.
- Hiller, S. (2002). How different are they? A comparison by academic area of library use, priorities, and information needs at the University of Washington. *Issues in Science and Technology Librarianship*, 33.
- Iizuka, A. (2006). Working towards a better understanding of library users/customers: The current situation and concerns of the Information Technology Center, the University of Tokyo. *Joho Kanri*, 48(12), 793-805.
- Jantti, M., & Collett, C. (2007). Major changes lead to customer satisfaction at Wollongong UNI. *inCite*, 28(9), 14-14.

- Johnson, M. (2010). *This book is overdue! : How librarians and cybrarians can save us all* (1st ed.). New York: Harper.
- Lazinger, S., Bar-Ilan, J., & Peritz, B. (1998). Internet use by faculty members in various disciplines: a comparative case study. *Journal of the American Society for Information Science*, 48(6), 508-518.
- Levine-Clark, M. (2008). "Electronic books and the humanities: a survey at the University of Denver". *Collection Building*, 27(4), 176-176.
- LibQUAL. Retrieved March 9th, 2010, from <http://libqual.org>
- Morris, R. C. T. (1994). Toward a user-centered information service. *Journal of the American Society for Information Science*, 45(1), 20-30.
- Poll, R. (2008). Comparing the Incomparable? Performance Measures for National Libraries. *Alexandria*, 20(3), 163-170.
- Raphael, L. B., Clay, E. S., Horowitz, D., Trott, B., Price, R., Buschman, J., et al. (2004). Patrons, Customers, Users, Clients. *Public Libraries*, 43(2), 81-87.
- Sackers, N., Secomb, B., & Hulett, H. (2008). How well do you know your clients?: International students' preferences for learning about library services. *Australian Academic & Research Libraries*, 39(1), 38-55.
- Shanahan, M. C. (2008). Transforming information search and evaluation practices of undergraduate students. *International journal of medical informatics*, 77, 518-526.
- Smith, G. A. (2006). Academic Libraries in Transition: Current Trends, Future Prospects. *Christian Librarian*, 49(2), 101-116.
- Whitmire, E. (2002). Disciplinary Difference and Undergraduates' Information-Seeking Behavior. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 53(8), 631.
- Wilson, T. (2008). Buzzword Bash: Customers. Clients and Patrons, Editorial, *Alki*, pp. 5-5.
Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=lxh&AN=31788530&site=ehost-live>

נספח 1 - שאלון הסקר

Library Satisfaction Survey

Please help us to improve library services by taking a few minutes to complete this questionnaire

1. What faculty or school are you affiliated to?

(tick one box only)

- ☐ Humanities (including School of Education)
- ☐ Social Sciences
- ☐ Law
- ☐ Science
- ☐ Medicine
- ☐ Dental Medicine
- ☐ Agriculture
- ☐ School of Business Administration
- ☐ School of Social Work

2. Which library do you mainly use?

(tick one box only)

- ☐ Mt. Scopus Humanities and Social Sciences Library
- ☐ Harman Science Library
- ☐ Berman Medical Library
- ☐ Law Library
- ☐ Agriculture Library
- ☐ Education and Social Work Library
- ☐ Mathematics and Computer Science Library
- ☐ Archaeology Library
- ☐ Earth Sciences Library

3. Do you use other libraries at Hebrew University?

- ☐ Mt Scopus Humanities and Social Sciences Library
- ☐ Harman Science Library
- ☐ Berman Medical Library
- ☐ Law Library
- ☐ Agriculture Library
- ☐ Education and Social Work Library
- ☐ Mathematics and Computer Science Library
- ☐ Archaeology Library
- ☐ Earth Sciences Library

Other: _____

In the following questions, please relate to the library you chose in question 2

4. Type and frequency of library use (mark X in the relevant boxes)

	Visit library in person	Remote use of library services	
		On office computer	On home computer
Every day			
Several times a week			
Several times a month			
Once a month			
Less than once a month			

In each one of the following questions, please tick the appropriate number from 5 =most important/very satisfactory to 1=not important/not satisfactory.

n.a. stands for "not applicable".

Please indicate how important and how satisfied you are with the following:

		a. Importance							b. Satisfaction					
	Services	1	2	3	4	5	n.a		1	2	3	4	5	n.a
5	Quality and accessibility of print and E- journal collection													
6	Online access to journal archives													
7	Quality and accessibility of monograph collection													
8	Quality and accessibility of databases													
9	Quality and accessibility of textbook and teaching materials													
10	Quality and accessibility of E-book collection													
11	Library catalog													
12	Reference services													
13	Photocopying and printing													
14	Opening hours													
15	Physical Environment													
16	Helpfulness of library staff													
17	Competence of library staff													

18. Please indicate your overall satisfaction with the service the library provides. (tick one box only)

Highly satisfied	Mostly satisfied	Satisfied	Slightly satisfied	Not satisfied	Not applicable

19. Any comments or suggestions?

מקורותיהן של כתבות בריאות באתרי חדשות ישראליים

הדס שמע ויהודית בר אילן

רשת האינטרנט הפכה בשנים האחרונות למקור חשוב של מידע רפואי עבור האדם הממוצע. ההערכה היא שב-2008, 150 מיליון אמריקנים, או 81 אחוז מכלל הבוגרים המחוברים לאינטרנט בארה"ב, חיפשו ברשת מידע רפואי לפחות פעם אחת (Harris Interactive, 2008). בסקר שערכה ב-2005 ההסתדרות הרפואית, נמצא כי כ-27 אחוז מהאוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל מעוניינים לשמוע או לקרוא יותר על רפואה ובריאות וכ-38 אחוז, שהם כ-63 אחוז מכלל הגולשים באינטרנט, מחפשים לעיתים מידע רפואי באתרי רשת (כהן, 2005).

שני העיתונים הנפוצים ביותר בישראל, ידיעות אחרונות ומעריב, מחזיקים באתרי אינטרנט (NRG ו-Ynet) שבהם מתפרסם גם מדור בריאות. כאשר לוקחים בחשבון את העניין שהציבור מגלה ברפואה ובבריאות, סביר להניח, כי לפחות חלק מהגולשים באתרים אלו קוראים את הכתבות המתפרסמות במדורי הבריאות שלהם, ועל רקע זה, עולה הצורך לאפיין את הכתבות הללו. המחקר הנוכחי בדק את מקורותיהן של כתבות בריאות באתרים שנזכרו לעיל. נמצא, כי המקורות המוצהרים של רוב הכתבות בשני האתרים הם כתבי עת מדעיים שעברו ביקורת עמיתים וכנסים מדעיים, אולם בפועל, האתרים מסתמכים באופן גורף על הודעות לעיתונות ודיווחים מסוכנויות ידיעות ומאתרי חדשות אחרים, לעיתים קרובות ללא מתן קרדיט.

הקדמה

Journal of Medicine וזכו לסיקור בניו-יורק טיימס, מאמרים בנושאים דומים שלא סוקרו על ידי הטיימס, ומאמרים שזכו לסיקור שלא התפרסם בשל שביתה בניו-יורק טיימס שנמשכה שלושה חודשים (מהדורות של העיתון עדיין הוכנו, אלא שהן לא הופצו לציבור). הם מצאו שמאמרים שסוקרו על ידי הטיימס קיבלו, בממוצע, ציטוטים רבים יותר ב-72.8 אחוזים בשנה הראשונה לאחר פרסומם בהשוואה למאמרים שלא סוקרו. לא נמצא הבדל דומה בין מאמרים שלא סוקרו לבין מאמרים שסוקרו בזמן השביתה (Phillips et al., 1991).

סקירת הספרות

כאשר כתבי בריאות מחפשים נושא לכתבה, הם סוקרים, בדרך כלל, את כתבי העת המדעיים היוקרתיים ביותר בחיפוש אחרי סיפורים הראויים לפרסום. עם אלו נמנים כתבי עת כמו *JAMA*, *The Lancet*, *British Medical Journal* ו-*Nature*.

לתקשורת תפקיד משמעותי בהצגת ממצאים מדעיים לקהל הרחב. Nelkin כתבה: "התקשורת מתפקדת כמתווכת בין המדע והציבור, ממסגרת את המציאות החברתית עבור קוראיה ומעצבת את התודעה הציבורית ביחס למאורעות הקשורים למדע" (Nelkin, 1987, p. 172). כוחה של התקשורת בהעברת מידע רפואי לציבור רב כל כך, עד שהיא מסוגלת להשפיע אפילו על הפופולריות של טיפול רפואי מסוים. בשנת 1998, הניו-יורק טיימס פרסם כתבה על שתי תרכובות שהראו הבטחה בטיפול בגידולים סרטניים בבעלי חיים, ועורר גל של פניות למרפאות סרטן בארה"ב (Marshall, 1998). התקשורת גם מסוגלת להשפיע על זרימת מימון למחקר – פרסום סיפוריהם של חולי איידס עזר להפנות כספי מחקר ציבוריים למחקר האיידס (Nelkin, 1996). התקשורת גם משמשת מקור אינפורמציה למדענים: Phillips ועמיתיו השוו בין הציטוטים שקיבלו מאמרים שפורסמו ב-*New England*

רפואיים אקדמיים בארה"ב לא הוזכרו מקורות מימון ושני שליש בלבד כללו כימות כלשהו של תוצאות המחקר (Woloshin et al., 2009).

Woloshin & Schwartz (2002) מצאו כי שבעה מתוך תשעה כתבי עת מדעיים מובילים שאותם סיקרו, מפרסמים הודעות לעיתונות. רק כחמישית מההודעות שכללו מחקרים ממומנים על ידי גורם מסחרי (כמו תעשיית התרופות) הזכירו את מקורות המימון של המחקרים (Woloshin & Schwartz, 2002), וכשליש מן ההודעות לא כימתו את תוצאות המחקר הראשיות. בבדיקה של Kuriya et al. (2008). של הודעות לעיתונות שהוצאו על ידי חברות תרופות גדולות, נמצא כי בעוד ש-76 אחוז מהן הזכירו נזקים אפשריים העלולים להיגרם משימוש בתרופה, רק 6 אחוז מהן הזכירו את מגבלות המחקר (מחקר קטן, מחקר בבעלי חיים וכדומה). בדומה להודעות לעיתונות של המרכזים הרפואיים ושל כתבי העת הרפואיים, שליש מההודעות לעיתונות של חברות התרופות לא דיווחו על תוצאות המחקר באופן כמותי.

Entwistle מצאה כי 81 אחוז מהמאמרים מכתבי העת המדעיים שהוזכרו בעיתונות הבריטית נכללו בהודעות לעיתונות של אותם כתבי העת (Entwistle, 1995).

de Semir ועמיתיו (1998) סקרו שבעה עיתונים מובילים בארה"ב ובאירופה, בחיפוש אחרי מאמרים מדעיים בנוסף לזאת, אספו תכנים שפורסמו בארבעה כתבי עת מדעיים יוקרתיים: *The Lancet*, *Science*, *Nature*, *BMJ*. וכן הודעות לעיתונות שהוציאו כתבי העת הללו. מהניתוח שלהם עולה, כי מתוך 142 הכתבות שהתייחסו למאמרים מכתבי העת המדעיים שנבדקו, ל-119 (84 אחוז) קדמו הודעות לעיתונות (de Semir et al., 1998).

Chapman et al. (2007) מצאו כי בממוצע, מאמרים שדווח עליהם בהודעה לעיתונות צוטטו במאמרים מדעיים אחרים פי 2.1 בהשוואה למאמרים שלא נכללו בהודעות. Bartlett ועמיתיו (2002) סקרו שני עיתונים בריטים בחיפוש אחרי כתבות המבוססות על מחקרים מה-*BMJ* וה-*Lancet*, ומצאו שכל הכתבות מסוג זה דיווחו על מחקרים שאוזכרו בהודעות לעיתונות.

Paterson (2006) השווה בין כתבות מאתרי החדשות הגדולים (ABC, MSNBC, CNN ועוד) לבין כתבות מקבילות מסוכנויות הידיעות ומצא, כי אתרי החדשות פיתחו במהלך השנים תלות גדולה יותר ויותר ברויטרס AP, שתי סוכנויות ידיעות מרכזיות. ממצאים אלו

המאמרים בכתבי העת הללו שפיטים (Peer-Reviewed), דבר המקנה להם אמינות בעיני הכתבים (Conrad, 1999). לפי Rensberger (1997) "כתב המדע הטיפוסי מקבל את *The New England Journal of Medicine*, *Science*, *Nature* ואת *JAMA* - *Journal of the American Medical Association* ובנוסף על זאת: "כתיבת ידיעה בהתבסס על מאמר בכתב עת מדעי הינה המקבילה לכתב פוליטי המסקר את נאומו של מועמד, או כתב משפטי המכסה החלטה שנכתבה בידי שופט" (Rensberger, 1997 p.10).

לכתבי העת הרפואיים החשובים יש מדיניות הידועה כ-*The Ingelfinger Rule* (Toy, 2002) הקובעת כי כתב העת לא יפרסם מאמר שתוכנו פורסם קודם לכן במקום אחר. כתוצאה ממדיניות זו, כתבי הבריאות יכולים להיות בטוחים שהם מביאים לקוראיהם מידע עדכני וחדש. הכתבים מקבלים עותקים מוקדמים של כתבי העת בתנאי שלא יפרסמו את תוכנם לפני שכתב העת מתפרסם רשמית (Altman, 1996). עוד מקור לחדשות רפואיות הם כנסים מדעיים, שזוכים לפופולריות בשל העובדה שמוצגים בהם הממצאים החדשים ביותר. פרסום כזה עלול להתגלות כבעייתי, מכיוון שתוצאות ראשוניות יכולות להשתנות באופן משמעותי עד לפרסום הסופי (Woloshin & Schwartz, 2006). המקרה הבא מדגים את הסיכון הפוטנציאלי שבדיווח ראשוני מסוג זה: הודעה לעיתונות של אוניברסיטת אוהיו שהתפרסמה בשנת 2002 ועסקה בזרימת גנים מחמניות טרנסגניות לחמניות בר (The Ohio State University, 2002), התבססה על מחקר שהוצג בכנס השנתי של החברה האקולוגית האמריקנית, פורסמה בהרחבה בתקשורת וגרמה לכך שמדינות מסוימות באפריקה סירבו בתחילה לקבל מזון שהונדס גנטית. ב-2003, המחקר עדיין לא פורסם בכתב עת מדעי (Stewart, 2003). כלומר, החיפזון התקשורתי לפרסם את החדשות העדכניות ביותר עלול להיות בעוכרי הציבור.

הודעות לעיתונות נחלקות לשלושה סוגים: הודעות מכתבי עת מדעיים, הודעות ממוסדות רפואיים ואוניברסיטאות והודעות מגורמים מסחריים, כגון חברות תרופות. הודעות לעיתונות מכל שלושת הגורמים נוטות להשמיט פרטים בעלי משמעות. לדוגמה, בשליש מן ההודעות לעיתונות של מרכזים

שאלות המחקר

הספרות מצביעה על כך שכתבי עת מדעיים מהווים את רוב המקורות הרשמיים לכתבות בנושאי בריאות בתקשורת, אולם בפועל התקשורת מתבססת לעיתים קרובות על סוכנויות ידיעות והודעות לעיתונות. כמו כן, העלתה סקירת הספרות כי עורכים וכתבים מעדיפים לדווח על נושאים מסוימים. אי לכך, נשאלו השאלות הבאות:

1. מהם הנושאים המועדפים לכתבות, אם יש כאלו?
2. מהם המקורות העיקריים עליהם מתבססות כתבות בנושאי בריאות באתרי החדשות שנבדקו?
3. האם האתרים השתמשו במקורות כמו הודעות לעיתונות וסוכנויות ידיעות?

מתודולוגיה

למחקר נבחרו אתרי האינטרנט של שני העיתונים הגדולים בישראל: ידיעות אחרונות ומעריב שמחזיקים באתרי החדשות Ynet ו-NRG בהתאמה. אתרים אלו נבחרו מכיוון שהם שייכים לשני העיתונים הנפוצים ביותר בישראל, ופופולריים בקרב הגולשים בזכות עצמם. (ברקוביץ, 16 ביוני 2009). המחקר נערך בשיטה של ניתוח תוכן של כתבות בנושאים רפואיים שהופיעו בתת המדורים "מחקרים רפואיים" של Ynet ו"מחקרים וסקרים" של NRG.

תת-המדור "מחקרים רפואיים" הוא חלק ממדור "בריאות + של Ynet, ותת-המדור "מחקרים וסקרים" היה חלק מתת-מדור "חדשות ומחקר" במדור הבריאות של NRG. אתר NRG עוצב מחדש במהלך הזמן שחלף מאז איסוף המדגם, ובאתר הנוכחי אין תת-מדור כזה. נכללו במדגם כתבות שפורסמו בין 1 באוקטובר, 2007, ל-1 באפריל, 2008, סה"כ 151 כתבות. מתוכן, 85 פורסמו ב-NRG ו-66 ב-Ynet.

ממצאים

רוב הכתבות במדגם התבססו על מחקר עיקרי יחיד, אליו התווספו לעיתים מקור משני או חומר רקע כללי. אורכה הממוצע של כתבה היה פחות מ-500 מלה בכל אחד משני האתרים: כ-375 מלים ב-Ynet וכ-425 מלים ב-NRG. מספר המלים נע בין 230-735 מלה ב-Ynet לצומת 130-1200 מלה ב-NRG.

אינם ייחודיים: Lewis ועמיתיו (2006) השוו 2207 כתבות מחמישה עיתונים בריטיים ומצאו, שעל אף שלסוכנויות ידיעות ניתן קרדיט על אחוז אחד בלבד מסך הכתבות, כמעט 50 אחוז מן הכתבות התבססו ברובן או בשלמותן על סיפורים שנכתבו על ידיהן. Lewis ועמיתיו כותבים: "מצאנו סיפורים רבים שלכאורה נכתבו בידי אחד מכתבי העיתון, אך נראה כי הועתקו והודבקו ממקום אחר", והוא מוסיף ואומר: "מספר קטן אך משמעותי של סיפורים שנזקפו לזכות העיתון הועתקו בשלמותם מסוכנות הידיעות". (Lewis et al., 2006, p. 15).

Nelkin מצביעה על כך שהכתבים והעורכים מעדיפים לדווח על אודות נושאים מסוימים, לא בהכרח על פי חשיבותם המדעית (Nelkin, 1996). נושאים כמו סרטן השד, למשל, מקבלים כיסוי נרחב, בעוד שמחלות נפש נותרות הרחק מאחור במדד המידע הראוי לדיווח (Sweet, 2003). Lewison ועמיתיו (2008) סקרו כתבות מארכיון הרשת של ה-BBC בשנים 1998-2006 ומצאו כי סרטן השד זכה לסיקור התקשורתי הנרחב ביותר (שליש מן הכתבות) ואחריו, בהפרש ניכר, סרטן הריאות (10 אחוז) הערמונית (8 אחוז) והעור (6 אחוז). במחקרם של Pribble ועמיתיו (2006), שסקרו 122 תחנות טלוויזיה אמריקניות באוקטובר 2002, נמצא כי סרטן השד היה הנושא הפופולרי ביותר, וזכה ל-10 אחוז מן הדיווחים (אוקטובר הוא חודש המודעות לסרטן השד), אחריו קדחת הנילוס שהתפרצה באותו זמן (9 אחוז), ואחריהם מחלות לב, חיסונים נגד שפעת והשמנה עם 3 אחוז לכל נושא (Pribble et al., 2006).

סיקור חדשותי של מחלות עולה ויורד בהתאם לשיעור התמותה מהן. המחלות הקטלניות ביותר מקבלות את הסיקור הגדול ביותר. מחלות כמו דלקת פרקים, לעומת זאת, שהיא המחלה השכיחה ביותר בגיל העמידה ולאחריו, אבל היא קטלנית רק לעיתים נדירות, אינן מקבלות כיסוי חדשותי רב (Adelman & Verbrugge, 2000). ממצאיהם של Verbrugge ו-Adelman עומדים בסתירה למחקרם של Brezis ו-Bomlitz. הם מצאו כי מחלת הסארס וטרור ביולוגי זכו לכ-100,000 אזכורים בתקשורת ב-2003, על אף שמספר הקורבנות משניהם יחד היה פחות מתריסר באותה שנה. ייתכן שהסתירה נובעת מממצא נוסף של Brezis ו-Bomlitz: בהשוואה לסיכוני בריאות נפוצים כמו עישון, איומים חדשים על בריאות הציבור, זוכים לתשומת לב תקשורתית רבה יותר (Bomlitz & Brezis, 2008).

נושאים

אחת השיטות המקובלות בחקר האג'נדה התקשורתית היא חלוקה לקטגוריות של נושאים ומדידת היקף הסיקור המוקדש לכל אחד מהם. (Wimmer & Dominick, 2002, chap. 18). המחקרים בכתבות סווגו לפי הנושא בו עסקו, כאשר ייתכן שמחקר יעסוק ביותר מנושא אחד. המחקר בכתבה "מריחואנה נגד אלצהיימר" (בן-ברק, 18 במרץ 2008), למשל, סווג תחת "סמים" וגם תחת "מחלות כרוניות". 66 כתבות ב-Ynet עסקו ב-98 נושאים ו-85 כתבות ב-NRG עסקו ב-138 נושאים. שלושה מחמשת הנושאים הפופולריים ביותר היו משותפים לשני האתרים (דיאטה ותזונה, נפש וסרטן), אך Ynet נוטים במידה רבה יותר להתמקד בנושאים הקשורים להריון ולידה (17.35 אחוז לעומת 6.52 אחוז ב-NRG).

לוח 1 משווה בין הנושאים השכיחים ביותר בכתבות. האחוזים מחושבים מתוך מספר הנושאים ומתוך מספר הכתבות. האחוזים מתוך מספר הכתבות מסתכמים ביותר מ-100 אחוז, מכיוון שבכתבה יכול להופיע יותר מנושא אחד.

להלן פירוט אופיים של נושאים שכיחים בכתבות:

דיאטה, תזונה וכוסר

בסך הכול, דיאטה ותזונה הוזכרו 35 פעמים (19 פעמים ב-Ynet ו-16 פעמים ב-NRG) מתוך 236 אזכורים לנושאים שונים (14.83 אחוז) בשני האתרים גם יחד. נושא קרוב, הכוסר הגופני, נזכר עוד חמש פעמים בשני האתרים (2.12 אחוז). האתרים התמקדו בהשמנה ובהרזיה. בשמונה מתוך 19 מקרים (42.1 אחוז) ובעשרה מתוך

16 מקרים (62.50 אחוז) Ynet ו-NRG, בהתאמה, עסקו באספקטים שונים של השמנה ובדרכים אפשריות לירידה במשקל. בכתבה "השומן שמוביל לסרטן" (שנהב, 17 בפברואר 2008) נאמר: "עשרות מחקרים ברחבי העולם" (מה שמרמז על תמימות דעים שקיימת כביכול, בנושא) קבעו כי סרטן נגרם במקרים רבים בשל אורח חיים בעייתי. לא נאמר בדיוק מהו "אורח החיים הבעייתי", אך נאמר כי "אחד הגורמים המהותיים בסגנון חיים בעייתי הוא השמנה והעדר פעילות גופנית". ההשמנה, כך נטען שם, היא גם "אחת הבעיות הרפואיות המאיימות ביותר של העולם המודרני".

בנוסף לזאת, מכונה ההשמנה מגיפה לעיתים קרובות. בכתבה ב-NRG נכתב בכותרת: "מחקר: הכוסר חשוב יותר מהמשקל" (7 בדצמבר 2007) ואחד מהחוקרים מצוטט שם כמי שאומר: "אני מאמין שאנו ניצבים מול מגיפת השמנה שאין להתעלם ממנה". ובכתבה ב-Ynet מ-27 בדצמבר 2007 נכתב: "מגיפת ההשמנה אינה מטרידה את הישראלים".

שני האתרים דיווחו ב-16 באוקטובר 2007 על מחקר ישראלי שבו נמצא כי הסיכון למוות עולה במצבי השמנה ותת-משקל, אולם הכותרות התייחסו להשמנה בלבד, ובגוף הכתבות הושם דגש על סכנות ההשמנה ("שתישאר רזה לנצח", NRG; "מחקר ישראלי של 30 שנה: השמנה מקרבת אתכם למוות", Ynet). ב-Ynet (יסעור בית-אור, 11 בדצמבר 2007) נפתחה כתבה על מחקר שבו נמצא מתאם בין עודף משקל בקרב קשישים לשיעורי תמותה נמוכים יותר במלים "ניתן לוותר על הדיאטה בגיל השלישי". בכתבה ב-NRG, שדיווחה על אותו מחקר נזכרת הפתעת החוקרים

לוח 1: השוואה - הנושאים השכיחים ביותר בכתבות, Ynet ו-NRG**

נושא	Ynet (מספר הכתבות)	Ynet (%) (מתוך מספר הנושאים)	Ynet (%) (מתוך מספר הכתבות)	נושא	NRG (מספר הכתבות)	NRG (%) (מתוך מספר הנושאים)	NRG (%) (מתוך מספר הכתבות)
הריון ולידה	17	17.35	25.76	דיאטה ותזונה	19	13.77	22.35
דיאטה ותזונה	16	16.33	24.24	סרטן	15	10.87	17.65
לב וכלי דם	10	10.20	15.15	נפש	13	9.42	15.29
סרטן	8	8.16	12.12	מחלות כרוניות	10	7.25	11.76
נפש	7	7.14	10.60	מין וזוגיות	10	7.25	11.76

Ynet* n = 98, NRG** n = 138

לנוכח התוצאות ושוב משתמשים במלה "מגיפה" לתיאור ההשמנה (הר-נוי, 11 בדצמבר 2007).

עישון

עישון אינו נושא שכית, אך הוא ראוי לאזכור מיוחד בשל היחס השלילי הגורף שמופגן כלפיו בכתבות. עישון (פציל וסביל) קשור למגוון מחלות ובעיות רפואיות, משבץ ועד למוות בעריסה (דוח שר הבריאות על העישון בישראל, 2006-2007). בהתאם לכך, הופיעו בשני האתרים מאמרים המתנגדים בצורה נחרצת לעישון. ב-NRG הושוּו טלפונים סלולריים לעישון על מנת להדגיש את הסכנה שבהם ("חוקר: טלפונים סלולריים יותר מסוכנים מעישון". *nrg*, 31 במרץ 2008). הכתבה "ההריון שלך, הסיגריה שלי" (NRG, 24 במרץ 2008) דיווחה על מחקר שעסק בצריכת מריחואנה, בשתיית אלכוהול ובעישון במהלך ההריון בקרב נשים ובקרב גברים שבנות זוגם הרות. הכתבה התמקדה בעישון וכימתה את סטטיסטיקת נתוני העישון בלבד. ב-Ynet, כך נראה, מנסים לקדם את הפסקת העישון: "חוקרים בטייוואן מצאו עוד סיבה טובה להפסיק לעשן" (סוכנויות הידיעות וויר גונטז', 27 בנובמבר, 2007) ו"אם לא הספיק עד עתה, הנה עוד סיבה להפסיק לעשן" (גל, 30 באוקטובר 2007). הכתבה "מחקר: ההורים מעשנים - והילד נכשל במבחנים" כללה תמונת אילוסטרציה של אשה מעשנת וכיתוב מתחתיה "אמא, בגלל הסיגריה שלך הילד נכשל במבחן" (גל, 29 באוקטובר 2007). ב"כמחצית מחולי אסתמה בישראל גדלו בבתי מעשנים" (גל, 21 בינואר 2008) העישון מכונה "הרגל מגונה", והכתבה שכותרתה "השומן שמוביל לסרטן" (שנהב, 17 בפברואר 2008) עוסקת בקשר בין משקל עודף לבין מחלת הסרטן, ובדרך אגב הוזכר: "גם עישון נחשב לאחת התופעות המסוכנות הגורמות לסרטן".

סרטן

מחלת הסרטן נזכרה בכתבה כלשהי ב-NRG וב-Ynet 23 פעמים מתוך 236 (9.75 אחוז). וימן ועמיתיו (2005) סקרו דיווחים בנושא מחלת הסרטן בעיתונים ידיעות אחרונות, מעריב והארץ. הם מצאו פער בין מה שהם מכנים המציאות התקשורתית, שהיא השיעור של סוגי הסרטן כפי שדווחו בתקשורת, לבין נתוני משרד הבריאות על שכיחותם של סוגי סרטן ושיעורי המוות

מכל סוג בישראל. סרטן המעי הגס נזכר פעמיים ב-NRG ופעם אחת ב-Ynet, כלומר ב-13.04 אחוז מן המקרים. ממצאים אלו דומים לממצאים של וימן ועמיתיו, שמצאו שעל אף ששיעור החולים בסרטן המעי הגס מכלל החולים בסרטן בשנת 2000 היה 21.7 אחוז, מחלה זו נסקרה רק ב-11.1 אחוז מן הכתבות במדגם שלהם.

מידת הסיקור של סרטן השד השתנתה מאתר לאתר: ב-NRG מוזכר סרטן השד פעם אחת בלבד, לעומת חמש פעמים ב-Ynet. סרטן השחלה הוזכר פעם אחת בכל אחד משני האתרים, וכך גם סרטן העור. מגוון סוגי הסרטן המופיעים ב-NRG גדול יותר בהשוואה ל-Ynet, שהתמקדו בעיקר בסוגי סרטן המופיעים באברי המין הנשיים.

נפש

נושא הנפש, על גווניו השונים, נזכר שבע פעמים בכתבות ב-Ynet ו-13 פעמים בכתבות ב-NRG, כלומר ב-20 מתוך 236 מקרים (8.47 אחוז) חמש מן הכתבות עסקו בתרופות נוגדות דיכאון מסוג SSRI – Selective Serotonin Reuptake Inhibitors, וכולן הציגו את חברות התרופות המייצרות את התרופות מהסוג הזה באור שלילי.

נושאים הקשורים בנפש, בעיקר מחלת הדיכאון, הופיעו ב-Ynet בהקשר של ציוני דרך במהלך החיים: הפרעות נפשיות אצל בני נוער (יסעור בית-אור, 17 בדצמבר 2007), דיכאון אחרי לידה (גל, 26 בדצמבר 2007), דיכאון אמצע החיים (גל, 30 בינואר 2008) והקשר בין הרצון לחיים לבין תמותה אצל קשישים (יסעור בית-אור, 22 בינואר 2008).

הכותרת "נפש" ב-NRG כללה מגוון רחב יותר של נושאים, כדוגמת חוסן נפשי במאבק במחלת הסרטן (גל, 28 באוקטובר 2007), אימפולסיביות אצל חולי פרקינסון כתוצאה משתל רפואי (גל, 1 בנובמבר 2007) וחלבון שנקשר לחוסן נפשי אצל עכברים (גל, 22 באוקטובר 2007). שני האתרים דיווחו על מחקרים ישראלים העוסקים בקשר גוף-נפש: שקשר בין רצון לחיים לבין תמותה אצל קשישים ומחקר שקשר בין נדיבות לבין צורה מסוימת (אלל) של גן (שנהב, 9 בדצמבר 2007).

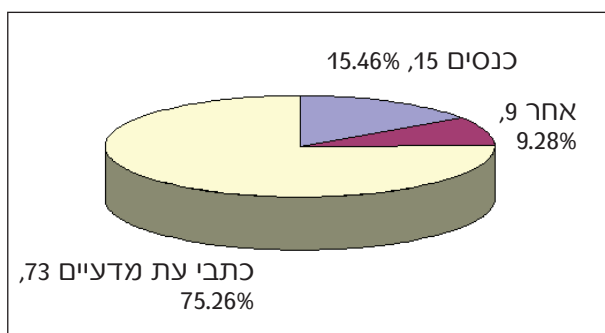
לסיכום, בשני האתרים מושם דגש על דיאטה ותזונה,

מקורם של ארבעה מתוך 45 המחקרים המדעיים ששימשו מקור לכתבות (8.89 אחוז) בכתב העת הרפואי הבריטי Lancet, ושלושה מהם (6.67 אחוז) התפרסמו במקור ב- *British Medical Journal - BMJ*. כתב העת *American Journal of Obstetrics & Gynecology - AJOG* סיפק גם הוא שלושה מחקרים ששימשו מקורות.

NRG

תרשים 2 מציג את המקורות המועדפים ב-NRG לפי סוגם. ב-85 כתבות פורסמו 97 מחקרים שונים. 73 מתוכם (75.26 אחוז) הגיעו מכתבי עת מדעיים, 15 (15.46 אחוז) הגיעו מכנסים, ותשעה (9.28 אחוז) ממקורות אחרים.

תרשים 2: התפלגות מקורות ראשיים, NRG

מבין כתבי העת, ה-*New England Journal of Medicine* האמריקני היה המקור הפופולרי ביותר לכתבות (שש פעמים מתוך 73, או 8.22 אחוז) ואחריו ה-*Proceedings of the National Academy of Sciences* (חמש פעמים מתוך 73, או 6.85 אחוז).

כנסים

כנסים מדעיים הם המקור הנפוץ ביותר לאחר כתבי העת. רוב הכנסים המדווחים בשני האתרים נערכו על ידי גופים מקצועיים, דוגמת האיגוד הישראלי לנירולוגיה, ה-*American Heart Association* והחברה המלכותית לרוקחות בבריטניה. ב-Ynet מתוך 14 המחקרים שהוצגו בכנסים, 11 (78.57 אחוז) הוצגו בכנסים בישראל ושלושה (21.43 אחוז) מחוץ לישראל. ב-NRG היחס הפוך: מתוך 15 המחקרים שהוצגו בכנסים, חמישה (31.25 אחוז) הוצגו בישראל, ועשרה (66.67 אחוז) בחו"ל. מעניין לציון, כי במקרה של מחקר מכנס החברה לגריאטריה, הכתבות בשני האתרים

ובמיוחד על השמנה והרזיה. ב-Ynet היתה העדפה למחקרים בנושאי הריון ולידה, בעוד ב-NRG הוקדשה להם תשומת לב פחותה. נושאים הקשורים בנפש ובקשר נפש-גוף זכו לסיקור רב יחסית בשני האתרים, וכך גם מחלת הסרטן. יש עיסוק במחלת הדיכאון ובתרופות למחלה זו, אך מחלות נפש אחרות, כמו סכיזופרניה ומאניה-דפרסיה, לא זכו לסיקור. מגוון הנושאים המדווח ב-NRG, בהשוואה ל-Ynet, רחב מעט יותר, אך ייתכן שהדבר נובע ממספר הכתבות הגדול יותר ב-NRG (85) לעומת 66 ב-Ynet).

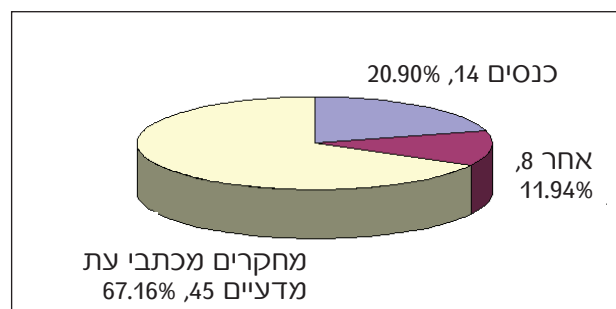
מקורות ראשיים

המקורות המידע בכתבות התחלקו למקורות ראשיים ולמקורות משניים. המחקר שהכותרת התייחסה אליו נחשב כ"מקור ראשי" או "מחקר ראשי". "מקור משני" הוזכר בדרך-כלל במשפט או שניים בגוף הכתבה ושימש חומר רקע. במקרים שבהם הכותרת התייחסה למחקר נוסף בכתבה, או שחלק גדול מן הכתבה הוקדש למחקר נוסף מלבד זה שהכותרת התייחסה אליו, נחשבו שני המחקרים כמקורות ראשיים.

Ynet

מקורם של 45 מחקרים מתוך 67 מחקרים ראשיים ששימשו מקורות ל-66 כתבות, (67.16 אחוז) בכתבי עת מדעיים, מקורם של 14 (20.90 אחוז) בכנסים, שניים (2.99 אחוז) פורסמו על-ידי גופים ממשלתיים, עבור מחקר אחד (1.49 אחוז) נמצאה רק הודעה לעיתונות של המרכז הרפואי שבו נערך המחקר, על מחקר אחר נאמר שפורסם במגזין אמריקני ומקורם של ארבעה (5.97 אחוז) לא דווח בכתבה ולא נמצא להם מקור ברשת. תרשים 1 מציג את התפלגות המקורות הראשיים ב-Ynet באחוזים:

תרשים 1: התפלגות מקורות ראשיים, Ynet

התפרסמו לפני הכנס, מה שמצביע על כך שהכתבים קיבלו מידע מהכנס עוד לפני שהתקיים.

מקורות אחרים

כ-10 אחוז מכלל הכתבות בשני האתרים התבססו על מקורות שאינם כתבי עת או כנסים. לפחות חלק מן הכתבות שהתבססו על מקורות אלו הן תוצאה של יחסי ציבור מוצלחים, כגון מסיבת עיתונאים או הודעה לעיתונות על מחקר שלא פורסם בכתב עת או בכנס. לדוגמה, כתבה של NRG מ-3 במרץ 2008 פורסמה במסגרת "חודש המודעות לסרטן המעי הגס" של האגודה למלחמה בסרטן. לוח 2 מציג השוואה בין סוגי המקורות בשני האתרים במספרים ובאחוזים.

כתבות המתבססות על הודעות לעיתונות, סוכנויות הידיעות ואתרי חדשות אחרים ללא מתן קרדיט

"Plagiarism is untruthful & unacceptable".

- A Statement of Principles for Health Care Journalists (Schwitzer, 2004)

הודעות לעיתונות הן שיטה מקובלת וחשובה של תקשורת בין כתבי עת מדעיים, אוניברסיטאות, חברות וגורמים אחרים בעלי עניין לבין כתבי הבריאות. חיפוש רבים נדרשו על מנת למצוא הודעות לעיתונות וכתבות הדומות באופן משמעותי לאלו באתרים הנידונים. החיפוש הראשון (אלא אם המקור היה מחקר ישראלי שלא פורסם בכתב עת מדעי בינ"ל) נערך

ב-Eurekalert!, אתר המרכז הודעות לעיתונות מכתבי עת מדעיים, מאוניברסיטאות, וכדומה, באמצעות מילות מפתח מהכתבה בתרגום לאנגלית ו/או שמות החוקרים המוזכרים. ההתאמה הסופית נעשתה לפי שם כתב העת, שמות החוקרים, ציטוטים דומים, ותאריך הפרסום של ההודעה לעיתונות ושל הכתבה. חיפוש דומה התבצע גם באתר Science Daily. אם הכתבה מתבססת על מחקר מכתב עת מסוים, ניתן לחפש אותה באתר של המוסד האחראי למחקר או באתר של כתב העת. דרך נוספת היתה הקלדת נתוני מפתח במנוע חיפוש, בצירוף המילים "Press Release" או "Media Release". מכיוון שאין אתר המרכז הודעות ישראליות לעיתונות על מחקרים מדעיים, היה איתורן משימה מאתגרת יותר.

כתבות רבות מתבססות על המידע המצוי בהודעות לעיתונות בלבד, אך פרטים וניסוחים שאינם מופיעים בהודעה לעיתונות אינם מעידים בהכרח על מקוריותה של כתבה. כך לדוגמה, לא נמצא מקור בהודעה לעיתונות למשפט שנמצא בכתבה ב-Ynet: "מנגנון השפעת רעש המטוסים על לחץ הדם עדיין אינו ברור והחוקרים מתכוונים עתה לבדוק את התיאוריה כי הרעש מעלה את רמת הורמון הדחק קורטיזול, שעשוי להשפיע על לחץ הדם". (גל, 14 בפברואר 2008), אך חיפוש בגוגל בעזרת מילות המפתח airport blood pressure cortisol העלה כתבה מאתר החדשות של ה-BBC שהכילה משפט דומה בשפה האנגלית.

The mechanism by which aircraft noise acts to raise blood pressure is unknown, but the researchers plan further tests to examine the theory that the brain reacts to noise

לוח 2: השוואה - סוגי המקורות בכתבות ב-Ynet וב-NRG

סוג מקור	Ynet (מספר הכתבות)	Ynet (%) (מתוך מספר הכתבות)	סוג מקור	NRG (מספר הכתבות)	NRG (%) (מתוך מספר הכתבות)
כתבי עת מדעיים	45	67.16	כתבי עת מדעיים	73	75.26
כנסים	14	20.90	כנסים	15	15.46
גופים ממשלתיים	2	2.99	גופים ממשלתיים	0	0
אחר	2	2.99	אחר	9	9.28
ללא מקור	4	5.97	ללא מקור	0	0

Ynet

נמצאו הודעות לעיתונות עבור 45 מתוך 67 מחקרים (67.61 אחוז). מתוך 22 המחקרים (32.84 אחוז) שעבורם לא נמצאו הודעות, 18 הם ממקור ישראלי (81.82 אחוז). לוח מספר 3 מביא דוגמאות לציטוטים מכתבות ב-Ynet (בהן לא ניתן קרדיט לסוכנות ידיעות או למקור אחר) ומשווה אותן לכתבות ממקורות שונים בשפה האנגלית.

NRG

מתוך 97 מחקרים ראשוניים שדווח עליהם ב-85 כתבות, עבור 20 לא נמצאה הודעה לעיתונות (20.62 אחוז). מתוך 20 המחקרים, 7 (35.00 אחוז) היו מחקרים ישראליים. לוח

by ramping up levels of the stress hormone cortisol. BBC News ("Sleepers' at risk", 13 February, 2008).

אחרי כמה פעמים בהן נמצא דמיון משמעותי בין כתבה במדגם לבין כתבה מאתר בשפה האנגלית, החיפוש אחרי הודעות לעיתונות הורחב גם לכתבות מסוג זה, מתוך הבנה שרבות מהכתבות במדגם מתבססות על כתבות מסוכנויות הידיעות ואתרי חדשות גדולים, למרות שלא ניתן להם קרדיט בכתבה עצמה. בכל מקרה שבו הכתבה הכילה נתונים ואו ציטוטים שלא פורסמו בהודעה לעיתונות, הוקלדו למנוע חיפוש מושגי מפתח מתוכה, בניסיון למצוא מקור קרוב ככל האפשר.

לוח 3: השוואה בין ציטוטים מ-Ynet לבין מקורות בשפה האנגלית

מקורות אחרים	Ynet
BBC News A separate study in The Lancet found patients given one of these weight loss drugs, rimonabant, were at increased risk of severe psychiatric events. (November 16, 2007)	מחקר נפרד שפורסם בכתב העת Lancet מצא כי אלה שנטלו אחת מגלולות ההרזיה היו בסיכון מוגבר להפרעות פסיכיאטריות. (גל, 18 בנובמבר, 2007)
Reuters "Women who took iron supplements were 3.5 times more likely to have constipation as those who didn't, while women who had been treated for constipation in the past had 3.0 times the risk of constipation during pregnancy". (December 19, 2007)	נשים שנטלו כדורי ברזל לקו בעצירות בשכיחות גבוהה פי 3 וחצי. עוד נמצא כי נשים שסבלו בעבר מעצירות, סבלו מהבעיה בשיעור גבוה פי 3 מנשים אחרות. (גל, 25 בדצמבר, 2007)
BBC News Even though the dose of hormones in the 1960's & 1970s pill was roughly double the amount in today's versions, this did not seem to make a difference to the level of protection offered, the researchers said. (BBC News, January 25, 2008)	אף שמינון ההורמונים בשנות ה-60 וה-70 היה כפול מהמינון בגלולות הנמכרות היום, נותר אפקט ההגנה בעינו, קבעו החוקרים. (גל, 28 בינואר, 2008)
Reuters Turner & his colleagues did not find out who was to blame for not publishing the studies. He said medical journals may have played a role by deciding they would rather publish favorable results. (January 17, 2008)	החוקרים לא מצאו מי אשם באי פרסום התוצאות השליליות אולם ציינו כי ייתכן שכתבי העת הרפואיים שותפים לאשמה, משום שהעדיפו לפרסם תוצאות חיוביות בלבד. (גל, 21 בינואר, 2008)

לוח 4: השוואה בין ציטוטים מ-NRG לבין מקורות בשפה האנגלית

מקורות אחרים	NRG
ABC News "Lead study author Dr. Paul Talalay, in the department of pharmacology & molecular sciences at the Johns Hopkins School of Medicine, emphasizes that the chemical component from broccoli sprout extract is not a sunscreen. Unlike sunscreen, the extract does not absorb UV light & "does not prevent the radiation from penetrating into the skin", he says. What it does, he says, is "boost the protective systems of the cell to counteract the damage caused by ultraviolet radiation". (Todd, October 22, 2007)	ד"ר טלאלי מדגיש שהחומר הכימי שמחולץ מברוקולי אינו שקול לקרם הגנה מפני השמש. בניגוד לקרם, החומר הזה אינו סופג את הקרניים האולטרה-סגולות ולפיכך אינו מונע מהקרנה לחדור לעור. ד"ר טלאלי: "החומר מעורר את מערכות ההגנה של תאי העור ומסייע להם לתקן את הנזק שהקרנה גרמה לאחר שחדרה אליהם". (גלר, 25 באוקטובר, 2007)
Reuters "Like other mammals, the cat has around 20,000 genes. Genome researchers have learned that much of the genetic code is made up of 'non-coding regions' of DNA. These are stretches of DNA that do not make up genes but which are clearly important for biology". (Fox, October 31, 2007)	"בדומה ליונקים אחרים, לחתול יש 20,000 גנים בקירוב. חלק משמעותי מרצף ה-DNA שלו הוא למעשה מקטעי ש'אינם מקודדים', כלומר מקטעי DNA שאינם יוצרים גנים אך ככל הנראה יש להם חשיבות ביולוגית אחרת". (גלר, 2 בנובמבר, 2007)
Health Day News "One hundred & forty-five of the study participants -- 7.2 percent -- were found to have a brain infarct, which means the blood supply to a specific part of the brain is blocked. Thirty-five people -- 1.8 percent -- were found to have an aneurysm in the brain. An aneurysm is a defect in the blood vessel wall that can rupture & cause a potentially fatal hemorrhage". (Gordon, October 31, 2007)	"מתוצאות המחקר עלה כי בקרב 7.2 אחוזים מהמתנדבים נמצא אוטם מוחי – ממצא המעיד על בעיה באספקת הדם לאזור מסוים במוח, ובמלים אחרות, על חסימה של כלי-דם. בקרב 1.8 אחוזים נמצאה אַנְאוּרִיזְמָה של אחד מכלי הדם במוח ('אנאוריזמה' היא הרחבה של כלי הדם, שעלולה לגרום לקרע שלו וכך לדימום תוך מוחי)". (גלר, 7 בנובמבר, 2007)
The Hebrew University of Jerusalem (press release) The findings could help biologists sort out altruism's evolutionary history, according to the scientists. They noted that a version of AVPR1a also exists in rodents called voles, where it also promotes social bonding. This suggests that altruism has a long rooted genetic history, which may have taken on a new role during human evolution. (December 6, 2007)	"הממצאים יוכלו לעזור לביולוגים לחקור את ההתפתחות ההיסטורית של האלטרואיזם ולהבינה", טענו בהתרגשות החוקרים הישראליים בכתב העת, "גרסה מסוימת של הגן AVPR1a קיימת גם אצל נברנים, וגם אצלם גן זה אחראי על קידום קשרים חברתיים. עובדה זו מעלה את האפשרות של אלטרואיזם שורשים עמוקים בהיסטוריה הגנטית של היצורים החיים". (שנהב, 9 בדצמבר, 2007)

כתבות שפורסמו ב-NRG הגיעו מסוכנות הידיעות רויטרס (לפי שורת הקרדיט אם לא בפועל), ובארבע כתבות אחרות נאמר שציטוט מסוים הגיע מראיון של רויטרס. כתבה אחת הגיעה מסוכנות הידיעות Associated Press (AP), ובתשע כתבות נכתב כי הגיעו מסוכנויות הידיעות ללא אזכור של סוכנות ספציפית. ציטוט אחד גם יוחס לסוכנויות הידיעות ובסך-הכול, הגיעו מסוכנויות הידיעות 15 כתבות מתוך 85 (17.65 אחוז) וחמישה ציטוטים בכתבות אחרות. שורת הקרדיט ב-NRG אינה תמיד אמינה. לדוגמה, בכתבה שכתרתה "שתיין כבד? קח כדור נגד זה" (11 באוקטובר 2007) ניתן הקרדיט לסוכנות הידיעות רויטרס. השוואה עם הכתבה באותו נושא שפורסמה ברויטרס ב-9 באוקטובר 2007 (Steenhuysen, 2007), העלתה כי הכתבות שונות זו מזו באופן ניכר. חיפוש בגוגל באמצעות נתוני מפתח מן הכתבה ב-NRG מצא כי מקורה של הידיעה המקורית אינו רויטרס, אלא סוכנות הידיעות AP והיא פורסמה באותו תאריך כמו הכתבה ברויטרס (9 באוקטובר 2007).

Experts said the drug is likely to appeal to heavy drinkers who would rather seek help from their own doctors, rather than enter a rehab clinic to dry out.

The drug costs at least \$350 a month, plus the price of doctor's visits.

AP (Johnson, 9 October, 2007)

מומחים מסבירים כי התרופה תמשוך בעיקר שתיינים כבדים אשר יעדיפו את השימוש בה מאשר את הליכי הגמילה הרגילים הכוללים סיוע רופא, ניקוי רעלים או כניסה להליך טיפולי במרכז גמילה. מחירה של התרופה הוא 350 דולר בחודש, זאת בנוסף לתשלומים עבור ביקורים אצל רופא לצורכי מעקב. (11, NRG, באוקטובר 2007).

גם במקרה שניתן קרדיט למקור התרגום לא תמיד נאמן למקור. לדוגמה: בכתבה שכתרתה "מחקר: יש מריחואנה, יש חברים. וגם ציונים גבוהים" (8 בנובמבר 2007) שמקורה ברויטרס, נאמר בגרסה המתורגמת: ועל אף שהם ביחסים פחות טובים עם ההורים שלהם, הסיכוי שלהם נמוך יותר להיות בדיכאון לעומת המתנזרים מסמים".

4 להלן מציג דוגמאות לציטוטים מכתבות ב-NRG, שבהן לא ניתן קרדיט לסוכנות ידיעות או למקור אחר ומשווה לכתבות ממקורות שונים בשפה האנגלית. הדמיון בין הציטוטים באנגלית לבין אלו בעברית בולט מאוד.

לעיתים, תוך כדי התרגום משתנה המשמעות. לדוגמה: בכתבה "הנקה שווה 7 נקודות באיי.קיו?" נאמר:

"הממצאים שלנו תומכים בכך שצריכה של חלב אם משפיעה על ההבדלים בין האיי.קיו של בני אדם", הסבירה טרי מופיט שהובילה את המחקר הבריטי.

NRG (שנהב, 7 בנובמבר 2007)

Our findings support the idea that the nutritional content of breast milk accounts for the differences seen in human IQ. But it's not a simple all-or-none connection: it depends to some extent on the genetic makeup of each infant.

Daily Mail (Derbyshire, 6 November 2007)

החוקרת, לכאורה, מצוטטת ביחס לתוצאות המחקר, אך דבריה מובאים רק בחלקם, כך שהרושם המתקבל מהם אינו מדויק.

הסתמכות על סוכנויות הידיעות תוך מתן קרדיט

לעומת הכתבות בסעיף הקודם, הכתבות בסעיף הנוכחי הן כאלה בהן ניתן קרדיט (על הכתבה כולה או על ציטוט) לסוכנויות ידיעות שונות.

Ynet

בשלוש כתבות של Ynet (מתוך 66 כלומר 4.54 אחוז) ניתן הקרדיט על הכתבה ל"סוכנויות הידיעות", ללא ציון סוכנות ספציפית, כאשר באחת מהן נוסף קרדיט לכתב מקומי (סוכנויות הידיעות ונר גונטז', 27 בנובמבר 2007). מערכת Ynet כמעט שאינה נסמכת על סוכנויות ידיעות באופן רשמי.

NRG

שלא כמו מערכת Ynet, מסתמכת NRG לעיתים קרובות יחסית על כתבות מתורגמות מסוכנויות הידיעות. חמש

לפי מכון הבריאות האמריקני, ממחקרים עדכניים עולה כי מיגרנה נגרמת על-ידי אבנורמאליה גנטית של אותם הגנים המכתיבים את מבנה ופעילות תאי המוח. לצד זה, במשך שנים ארוכות סברו המדענים שהמיגרנות קשורות למנגנוני הכיווץ וההרחבה של כלי הדם המוחיים, (גלר, 21 בנובמבר 2007).

דין

נושאים

Brezis-I Bomlitz מצאו בעבודתם כי התקשורת נוטה לדיווח מוגזם על סכנות בריאות חדשות וייחודיות כמו טרור ביולוגי ומחלת הסארס. חוקרים אלה סבורים כי ככל שנושא ממוסד יותר והראיות שהצטברו בנוגע אליו חזקות יותר כך קטנה כמות הדיווחים הקשורים בו. המחקר הנוכחי לא מצא תימוכין לסברה זו. הסבר אפשרי לכך הוא שהתמקדנו בתת-מדורים מחקריים, המדווחים בעיקר על מחקרים מכתבי עת מדעיים, ולא בתת-מדורים המדווחים על חדשות בריאות שוטפות. המדורים שנסקרו התמקדו בעיקר בנושאים: דיאטה ותזונה, מחלת הסרטן ונפש. ממצאים אלו עומדים בסתירה לכאורה לממצאיהם של Bartlett ועמיתיו (2002), שמצאו כי הנושאים הנפוצים ביותר הם בריאות נשים, רבייה ומחלת הסרטן. ואולם, הנ"ל סקרו רק כתבות המבוססות על מאמרים מה-BMJ וה-Lancet בעוד הכתבות ב-NRG ו-Ynet מתבססות על מגוון מקורות רחב יותר. מערכת Ynet מתמקדת בסוגי סרטן הייחודיים לנשים, במיוחד בסרטן השד. מערכת NRG אינה מעדיפה סוג סרטן כלשהו. ההעדפה של Ynet לדיווח על סרטן השד תואמת את ממצאיהם של Lewison ועמיתיו (2008) לפיהם שליש מן הסיקור התקשורתי על סרטן ב-BBC בשנים 1998-2006 התמקד בסרטן השד.

מבין נושאי הדיאטה והתזונה האתרים בחרו להתמקד בעיקר בהשמנה, המכונה לעיתים קרובות "מגיפה" בשני האתרים. ההתייחסות השלילית להשמנה מאשרת את תוצאותיהם של מחקרים קודמים בנושא (ראו בסקירת הספרות של Puhl & Heuer - 2009). Boero (2007) מכנה את ההשמנה "מגיפה פוסט מודרנית": תופעה הזוכה ליחס שלו זכו המגיפות המסורתיות, אך חסרה בסיס פתולוגי מוצק.

הטקסט המקורי ברויטרס (Conlon, 6 בנובמבר 2007) אומר:

...and although they have a worse relationship with their parents, they are **not more likely** to be depressed" than abstainers, it added.

לפי NRG, הסיכוי שמעשני המריחואנה יהיו בדיכאון קטן יותר. לפי הציטוט המקורי, למעשני המריחואנה אין נטייה רבה יותר לדיכאון לעומת המתנזרים ממנה. הפסקה האחרונה בכתבה של רויטרס לא תורגמה לכתבה ב-NRG.

שמה של סוכנות ידיעות בשורת הקרדיט או מתן קרדיט לסוכנות ידיעות על ציטוט יכול לגרום לקורא לחשוב כי הוא קורא את הכתבה או את הציטוט בשלמותם, ללא תוספות ובתרגום נאמן לחלוטין למקור, מה שאינו תמיד מדויק.

מקורות גלויים למחצה

מקורות גלויים למחצה הם כאלה שניתן להם קרדיט בגוף הכתבה, אבל אינם מופיעים בשורת הקרדיט. למשל, החלק הראשון של הכתבה "מביישים את הפירמה" (שנהב, 12 בדצמבר 2007) תורגם, פחות או יותר, מה-Daily Mail הבריטי (בכתבה נאמר שרק הראיון עם החוקר הגיע מה-Daily Mail). בסך-הכול, שמונה כתבות מתוך 85 ב-NRG נתנו קרדיט בגוף הכתבה לציתון/סוכנות ידיעות אחרים (9.41 אחוז), לעומת שתי כתבות מתוך 66 (3.03 אחוז) ב-Ynet.

בכתבה שכותרתה "מיגרנה עם הרבה מוח" (גלר, 21 בנובמבר 2007) צוין כי מקורו של ציטוט אחד בכתבה בראיון שהוענק לרויטרס, וכי הכתבת היא יעל גלר. אלא שחלקים גדולים מן הכתבה שאינם ציטוטים מתורגמים גם הם מרויטרס:

According to the U.S. National Institutes of Health, researchers suspect migraines are caused by inherited abnormalities in genes that control certain cells in the brain. For many years, scientists had thought migraines were linked to the dilation & constriction of blood vessels in the head.

Reuters (Dunham, 19 November 2007)

מקורות ראשיים

המקורות המקובלים ביותר בשני האתרים לכתבות הם כתבי העת המדעיים בהם עוברים המאמרים ביקורת עמיתים. כשני שלישי מן הכתבות ב-Ynet וכשלושה רבעים מן הכתבות ב-NRG מתבססות על מחקרים מכתבי עת אלו. ממצאים אלו מאששים את ממצאיו של (Conrad 1999) באשר לחשיבותם של מאמרים בכתבי עת מדעיים עבור כתבי הבריאות. זה שיעור גבוה יחסית ל-Yuk Yeu Lai & Lane (2009), שמצאו כי רק 57 אחוז מן הסיפורים הרפואיים בעמודי השער של עיתונים יומיים מקורם בכתבי עת מדעיים. אנו משערים כי הבדל זה נובע מהבחירה שלנו בתת-מקורות העוסקים במחקר. רובם המוחלט של המחקרים שהגיעו מכתבי עת התפרסמו בכתבי עת מדעיים ידועים ובעלי Impact Factor גבוה, כאשר כתב העת השכיח ביותר ב-Ynet היה ה-Lancet הבריטי וב-NRG היה ה-Journal of Medicine (NEJM) - האמריקני. כנסים מדעיים הם סוג המקור הנפוץ ביותר לאחר כתבי העת. רוב הכנסים המדווחים בשני האתרים נערכו על ידי גופים מקצועיים דוגמת האיגוד הישראלי לנוירולוגיה, ה-AHA - American Heart Association והחברה המלכותית לרוקחות בבריטניה. אלו מקורות מגוונים שמידע מהם יכול להגיע מדוח מגורם ממשלתי, מהודעה לעיתונות מטעם חברה מסחרית ומגורמים דומים. לפחות חלק מן הכתבות נוצרו בעקבות מאמצי יחסי ציבור, כגון מסיבת עיתונאים או הודעה לעיתונות שלא לוותה בפרסום דומה בכתב עת או בכנס.

יחס להודעות לעיתונות ולמקורות חדשותיים אחרים

ידוע מן הספרות שהודעות לעיתונות משמשות בסיס לכתבות רבות (Entwistle, 1995; de Semir et al., 1998; Nelkin, 2000). ואכן, מצאנו כי לכשני שלישי מהמקורות ב-Ynet וליותר משלושה רבעים מהמקורות ב-NRG קדמו הודעות לעיתונות. כשלושה רבעים מן הכתבות הנותרות ב-Ynet מתבססות על מקורות ישראליים, לעומת כשליש ב-NRG. הצהרת האתיקה לכתבי הבריאות (Schwitzer, 2004) דורשת מהם להגן על עצמאותם העיתונאית על ידי הימנעות משימוש בציטוטים מהודעות לעיתונות ולהקפיד על גילוי נאות כאשר נעשה שימוש כזה. למרות זאת, לא ציינו כתבי הבריאות באף לא אחד משני האתרים את הסתמכותם

על מקורות מסוג זה, וזאת על אף שנמצאו ראיות רבות לשימוש בציטוטים מהודעות לעיתונות. ידוע שכתבי בריאות, כמו רוב העיתונאים, עובדים בלחץ זמן, אולם הסתמכות על הודעות לעיתונות עלולה להוביל להשמטה של פרטים חשובים מן הדיווח העיתונאי. הסיבה לכך היא, שלעיתים הודעות אלו אינן כוללות פרטים על מגבלות המחקר, מקורות מימון, כימות של התוצאות וכדומה. (Kuriya et al, 2008; Woloshin & Schwartz, 2002; Woloshin et al, 2009).

בנוסף להסתמכות על הודעות לעיתונות, נמצאו ראיות להסתמכות של שני האתרים על ניסוחים, נתונים וציטוטים מאתרים כמו ה-BBC News, ABC News ומסוכנויות ידיעות כמו רויטרס ו-AP: משפטים רבים מכתבות בשפה האנגלית תורגמו והפכו לחלק מכתבות בעברית, ללא שינוי או בשכתוב קל. לעיתים התרגום לא היה מדויק וגרם לשינויי משמעות ביחס למקור.

תרגומים מסוכנויות הידיעות

מערכת Ynet הסתמכה באופן רשמי כביכול (מתן קרדיט בגוף הכתבה) על סוכנויות הידיעות שלוש פעמים בלבד ב-66 כתבות. בכל פעם נכתב רק "סוכנויות הידיעות" ללא ציון שם הסוכנות או הסוכנויות. מערכת NRG, לעומת זאת, הסתמכה על סוכנויות ידיעות שונות (רויטרס, AP ו"סוכנויות הידיעות" ללא אזכור של סוכנות ספציפית) ב-15 כתבות מתוך ה-85 שנסקרו והביאו ציטוטים מראיונות שאותם ערכו ובחמש כתבות נוספות. מצאנו כי למעשה, שתיים מארבע הכתבות שעליהן ניתן קרדיט לסוכנות הידיעות רויטרס נכתבו על ידי סוכנות הידיעות AP. תופעה נפוצה אחרת שזיהינו היא השמטה של פרטים ופסקאות מידיעות מתורגמות והוספתן.

מקורות גלויים למחצה

מקורות שניתן להם קרדיט בגוף הכתבה על פרסום ראשון במדיה הפופולרית של המחקר או ציטוטים מפי חוקרים ומומחים לנושא. מקורות כאלו נזכרים פעמיים בלבד ב-Ynet לעומת שמונה פעמים ב-NRG. בניגוד לטענת הידיעות להסתמכות חלקית בלבד, מצאנו כי הכתבות הסתמכו על מקורות אלו כמעט לחלוטין.

מגבלות המחקר

מגבלת המחקר המשמעותית ביותר היתה היקפו: שני תת-מדורים בלבד בשני אתרים. התוצאות שהתקבלו מייצגות רק חלק קטן מן הדיווח על נושאי בריאות ב-*NRG* וב-*Ynet*. מכיוון שכך, המחקר אינו מאפשר תיקוף סטטיסטי אלא הסקת מסקנות איכותנית בלבד. מגבלה נוספת של המחקר הנוכחי היא שהכתבות במדגם מדווחות על קשת רחבה של נושאים, מסקר על הרגלי צחצוח שיניים מטעם חברה מסחרית או סקר של מגזין שבודק מה מוכנות נשים לעבור כדי לרדת במשקל, ועד לטיפול אפשרי לסרטן שפוססם בכתב-עת מדעי, כך שאין בסיס חזק להשוואה ביניהן. בנוסף לזאת, הכתבות במדגם היו כתבות קצרות והתבססו

על מקורות מידע מועטים. הדפוסים בכתבות ארוכות ומעמיקות יותר עשויים בהחלט להיות שונים.

מחקר עתידי

המחקר שלנו הוא מחקר ראשוני, שהיקפו מצומצם ומסקנותיו מוגבלות. סביר להניח כי מחקר עתידי רחב יותר, שישתרע על פני מספר תת-מדורים בכל אתר ופרק זמן ארוך יותר, יגלה ממצאים נוספים. ניתן לשקול מחקר של דפוסים (כמו לדוגמה, האם לקראת החגים מתפרסמים מחקרים שונים מבשאר ימות השנה?). אנו ממליצים באופן מיוחד על בדיקה מעמיקה יותר של תלותם של אתרי החדשות הישראלים באתרים דומים בחוץ-לארץ, בסוכנויות ידיעות ובהודעות לעיתונות.

מקורות

- אבן, ד' (16 באוקטובר 2007). מחקר ישראלי של 30 שנה: השמנה מקרבת אתכם למוות. *Ynet*.
אוחזר ב-14, נובמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3460573,00.html>
- אבן, ד' והר-נוי, א' (31 במרץ 2008). סחבת קטלנית. *NRG*. אוחזר ב-2, אפריל, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/716/186.html>
- בן-ברק, מ' (18 במרץ, 2008). מריחואנה נגד אלצהיימר? *NRG*. אוחזר ב-22, מרץ, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/711/184.html>
- בן-ברק, מ' (24 במרץ, 2008). ההריון שלך, הסיגריה שלי. *NRG*. אוחזר ב-26, מרץ, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/713/569.html>
- ברקוביץ, א' (16 ביוני 2009). סקר *TIM*: יוטיוב שוברת שיא חדש. אוחזר ב-14, אוגוסט, 2009
מ- <http://it.themarker.com/tmit/article/7047>
- גל, א' (3 באוקטובר 2007). נשים: כולסטרול נמוך מגביר הסיכוי ללידת פג. *Ynet*. אוחזר ב-6, אוקטובר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3455965,00.html>
- גל, א' (9 באוקטובר 2007). תגלית ישראלית: אנטיביוטיקה מונעת נזקי שבץ מוחי. *Ynet*. אוחזר ב-12, אוקטובר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3456577,00.html>
- גל, א' (17 באוקטובר, 2007). רוצים ילדים? עשו יותר סקס. *Ynet*. אוחזר ב-19, אוקטובר 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3460665,00.html>
- גל, א' (24 באוקטובר, 2007). דוח עולמי חושף: כשני שלישי מהעולם – שמנים. *Ynet*. אוחזר ב-26, אוקטובר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3463253,00.html>
- גל, א' (29 באוקטובר, 2007). מחקר: ההורים מעשנים - והילד נכשל במבחנים. *Ynet*. אוחזר ב-2, נובמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3457340,00.html>
- גל, א' (30 באוקטובר, 2007). עישון מגביר את הסיכון ללקות בפסוריאזיס. *Ynet*. אוחזר ב-5, נובמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3465526,00.html>

- גל, א' (7 בנובמבר, 2007). בעלייה: מספר הבדיקות הגנטיות של ישראליות בהריון. *Ynet*. אוחר ב-9, נובמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3468692,00.html>
- גל, א' (18 בנובמבר, 2007). מחקר גדול מוכיח: גלולות ההרזיה - לא ממש עובדות. *Ynet*. אוחר ב-21, נובמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3472580,00.html>
- גל, א' (9 בדצמבר, 2007). הילד שמן? הסיכוי להתקף לב בבגרות גדול יותר. *Ynet*. אוחר ב-18, דצמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3479864,00.html>
- גל, א' (11 בדצמבר, 2007). מחקר ישראלי: זריקת אפידורל יעילה להיפוך עוברים. *Ynet*. אוחר ב-18, דצמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3481180,00.html>
- גל, א' (26 בדצמבר, 2007). אחת מכל 10 נשים בישראל חווה דיכאון שלאחר לידה. *Ynet*. אוחר ב-2, ינואר, 2008
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3486722,00.html>
- גל, א' (27 בדצמבר, 2007). סקר: 66% מהשומנים – לא מתכוונים לעשות דיאטה. *Ynet*. אוחר ב-29, דצמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3486608,00.html>
- גל, א' (22 בינואר, 2008). שתיית קפה בהריון מכפילה הסיכון להפלה. *Ynet*. אוחר ב-23, ינואר, 2008
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3497094,00.html>
- גל, א' (28 בינואר, 2008). בזכות הגלולות: 100 אלף נשים בעולם ניצלו ממוות. *Ynet*. אוחר ב-4, פברואר, 2009
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3499493,00.html>
- גל, א' (26 בפברואר, 2008). קפאין משפר את תפקוד הלב אצל פגים. *Ynet*. אוחר ב-1, מרץ, 2008
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3509326,00.html>
- גל, א' (20 במרץ, 2008). מחקר: חתול מפחית הסיכון בשליש להתקף לב או שבץ. *Ynet*. אוחר ב-23, מרץ, 2008
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3521032,00.html>
- גל, א' (27 במרץ, 2008). מחקר ישראלי: כך עוזרת הגלולה לטיפול הפוריות. *Ynet*. אוחר ב-30, מרץ, 2008
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3524152,00.html>
- גלר, י' (10 באוקטובר, 2007). עוד לא ראינו דם. *NRG*. אוחר ב-15, אוקטובר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/644/639.html>
- גלר, י' (19 באוקטובר, 2007). פרזאק רע למערכת העיכול. *NRG*. אוחר ב-1, ינואר, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/648/086.html>
- גלר, י' (22 באוקטובר, 2007). המולקולה שתיקח אותך הלאה. *NRG*. אוחר ב-3, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/649/005.html>
- גלר, י' (25 באוקטובר, 2007). הברוקולי שימנע את הכתמים. *NRG*. אוחר ב-2, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/650/477.html>
- גלר, י' (1 בנובמבר, 2007). הטיפול בפרקינסון גורם לאימפולסיביות. *NRG*. אוחר ב-15, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/653/813.html>
- גלר, י' (2 בנובמבר, 2007). מחקר: מופה הגנום של החתול. *NRG*. אוחר ב-17, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/654/211.html>
- גלר, י' (21 בנובמבר, 2007). מיגרנה עם הרבה מוח. *NRG*. אוחר ב-23, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/661/878.html>
- גלר, י' (7 בדצמבר, 2007). מחקר: הכושר חשוב יותר מהמשקל. *NRG*. אוחר ב-12, דצמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/668/238.html>

- משרד הבריאות (2007), דו"ח שר הבריאות על העישון בישראל, 2006-2007. אוחדר ב-4, ינואר, 2009
מ- http://www.cancer.org.il/download/files/doch_sar_habriut_2006-7.pdf
- הועידה המדעית לתזונה, Nutrition 2008 (16 בינואר 2008). אוחדר ב-20, ינואר, 2008
מ- http://cafe.mouse.co.il/nodes/r/118/285/0/file_0.pdf
- הר-נוי, א' (16 באוקטובר 2007). שתישאר רזה לנצח. NRG. אוחדר ב-21, אוקטובר, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/646/902.html>
- הר-נוי, א' (11 בדצמבר 2007). קשישים ששוקלים יותר חיים יותר. NRG. אוחדר ב-15, דצמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/669/873.html>
- הר-נוי, א' (3 בדצמבר 2007). מי מפחד מבדיקה רקטלית? NRG. אוחדר ב-20, דצמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/704/805.html>
- וימן, ג', חיים, נ', קוטן, א', לב, א' (2005). מחלת הסרטן בישראל: מציאות מול "מציאות תקשורתית".
הרפואה, 85-88 (2) 144
- יסעור בית-אור, מ' (11 בדצמבר, 2007). בלי דיאטה: קשישים בעלי עודף משקל חיים יותר. Ynet.
אוחדר ב-29, דצמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3481081,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (23 בדצמבר, 2007). דו"ח: 40% מקשישי ישראל נטלים תרופות מסוכנות. Ynet.
אוחדר ב-29, דצמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3482107,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (17 בדצמבר, 2007). סקר ארצי: כ-12% מבני הנוער סובלים מהפרעות נפש. Ynet.
אוחדר ב-29, דצמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3483177,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (19 בדצמבר, 2007). הטיפול התרופתי לשבץ מוחי: למה רק 1.6% מקבלים? Ynet.
אוחדר ב-29, דצמבר, 2007 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3484254,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (1 בינואר, 2008). מחקר ישראלי: חולי פרקינסון בסיכון גבוה לסרטן העור. Ynet.
אוחדר ב-3, ינואר, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3488737,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (8 בינואר, 2008). אורח החיים בישראל מגביר את הסיכון לטרשת נפוצה. Ynet.
אוחדר ב-14, ינואר, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3485684,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (10 בינואר, 2008). הפך לטרנד: נשים מעל 45 יולדות - והסיבוכים עולים. Ynet.
אוחדר ב-14, ינואר, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/1,7340,L-3491798,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (22 בינואר, 2008). הסוד לחיים ארוכים אצל קשישים - הרצון לחיות. Ynet.
ינואר, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3497134,00.html>
- יסעור בית-אור, מ' (3 במרץ, 2008). סרטן המעי: ישראלים נבדקים, נמצאים בסיכון ומתעלמים. Ynet.
אוחדר ב-4, מרץ, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3514109,00.html>
- כהן, א' (2005). הכי מעניין: בריאות ורפואה. זמן הרפואה, 2, (17) 24-29.
- הכנס השנתי ה-6 למדיניות הבריאות (12 בדצמבר, 2007). המכון הלאומי לחקר שרותי הבריאות ומדיניות הבריאות.
אוחדר ב-2, ינואר, 2008 מ- <http://www.israelhpr.org.il/activity.php?aid=44339d9ee05a60224cbcd94f18bc0ac7&did=22>
- NRG מעריב (7 בנובמבר, 2007). יותר בדיקות גנטיות בזמן הריון. NRG. אוחדר ב-9, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/655/729.html>
- NRG מעריב (20 בינואר, 2008). עד החתונה זה לא יעבור. NRG. אוחדר ב-24, ינואר, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/685/088.html>
- NRG מעריב (31 במרץ, 2008). חוקר: טלפונים סלולריים יותר מסוכנים מעישון. אוחדר ב-2, אפריל, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/716/364.html>

- רויטרס (8 בנובמבר, 2007). מחקר: יש מריחואנה, יש חברים וגם ציונים גבוהים. אוחר ב-10, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/656/317.html>
- סוכנויות הידיעות וניר גונטז' (27 בנובמבר, 2007). אזהרה: עישון גורם לקרחת. אוחר ב-30, נובמבר, 2007
מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3476256,00.htm>
- סיקור מתוך כנס האיגוד הנירולוגי שבמרכזו - סקר השבץ הלאומי 2007 (ח"ת). האיגוד הנירולוגי בישראל.
אוחר ב ב-3 בינואר, 2009. מ- http://www.israel-neurology.co.il/neurology_doc.htm
- רוזנבלום, ש' (22 בינואר, 2008). נשים שעברו טיפולי הפריה – בסיכון גבוה לחלות בסרטן השד. *Ynet*.
אוחר ב-25, ינואר, 2008 מ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3497236,00.html>
- רויטרס (11 באוקטובר, 2007). שתין כבד? קח כדור נגד זה. *NRG*. אוחר ב-3 בינואר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/644/900.html>
- רויטרס (6 בנובמבר, 2007). יותר חלומות, פחות שומן. *NRG*. אוחר ב-8, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/655/614.html>
- שנהב, ג' (12 באוקטובר, 2007). מביישים את הפירמה. *NRG*. אוחר ב-15 באוקטובר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/645/632.html>
- שנהב, ג' (7 בנובמבר, 2007). הנקה שווה 7 נקודות בא"י. קיין? *NRG*. אוחר ב-10, נובמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/656/089.html>
- שנהב, ג' (9 בדצמבר, 2007). נדיבות זה בגנים. *NRG*. אוחר ב-10, דצמבר, 2007
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/668/944.html>
- שנהב, ג' (17 בפברואר, 2008). השומן שמוביל לסרטן. *NRG*. אוחר ב-19, פברואר, 2008
מ- <http://www.nrg.co.il/online/43/ART1/697/573.html>

- Adelman, R. C., & Verbrugge, L. M. (2000). Death makes news. *J. Health Soc. Behav.* 41, 347–367.
- Altman, L. (1996). The Ingelfinger rule, embargoes, & journal peer-review part 1. *Lancet*, 347, 1382-1388.
- American Psychological Association (2008, January 16). Bisexuality not a transitional phase among women, According To New Research [Press Release]. *ScienceDaily*. Retrieved January 19, 2008
<http://www.sciencedaily.com/releases/2008/01/080116080306.htm>
- AP/CBS (2007, November 5). Lack Of Sleep May Lead To Fatter Kids. *CBS News*. Retrieved November 16, 2008, from
<http://www.cbsnews.com/stories/2007/11/05/health/main3452413.shtml>
- Bartlett, C., Sterne J. & Egger M (2002). What is newsworthy? Longitudinal study of the reporting of medical research in two British newspapers. *BMJ*, 325, 8184.
- BBC News (2007, November 16). Fat pills give modest weight loss. *BBC News*. Retrieved December 26, 2008
from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7095941.stm>
- BBC News (2008, January 25). Pill 'has stopped 100,000 deaths'. *BBC News*. Retrieved March 26, 2008
from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7207812.stm>
- BBC News (2008, February 13). Sleepers 'at risk' from jet noise. *BBC News*. Retrieved March 28, 2008
from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7238862.stm>
- Boero, N. (2007). All the news that's fat to print: The American "obesity epidemic" and the media. *Qualitative Sociology*, 30(1), 41-60.
- Bomlitz, L. J. & Brezis, M. (2008) Misrepresentation of health risks by mass media. *J Public Health* 30(2) 202–204.

- Campos, P., Saguy, A., Ernsberger, P., Oliver, E., & Gaesser, G. (2006). The Epidemiology of Overweight and Obesity: Public Health Crisis or Moral Panic? *International Journal of Epidemiology* 35(1), 55–60.
- Chapman S., Nguyen T. N., White C., (2007) Press-released papers are more downloaded and cited. *Tob Control*, 16(1), 71.
- Conlon, M. (2007, November 6). Swiss study has some surprises on marijuana use. *Reuters*. Retrieved November 18, 2007 from <http://www.reuters.com/article/idUSN05267057>
- Conrad, P. (1999). Use of expertise: sources, quotes & voice in the reporting of genetics in the news. *Public Understanding of Science*. 8, - 285 302.
- Derbyshire, D. (2007, November 6). Breast-feeding is best for a brainy baby, says study. Retrieved November 18, 2007 from <http://www.dailymail.co.uk/health/article-491931/Breast-feeding-best-brainy-baby-says-study.html>
- de Semir, V., Ribas, C. & Revuelta, G. (1998). Press releases of science journal articles & subsequent newspaper stories on the same topic. *JAMA*, 280, 294-295.
- Dunham, W. (2007, November 19). Brain differences detected in migraine sufferers. *Reuters*. Retrieved November 22, 2007 from <http://www.reuters.com/article/idUSN1931899320071119>.
- Entwistle, V. (1995) Reporting research in medical journals & newspapers. *British Medical Journal*, 310, 920-923.
- EUREKA, <http://www.eurekalert.org>
- Fox, M. (2007, October 31). Cat's eye view of DNA sheds light on human disease. *Reuters*. Retrieved November 2, 2007 from <http://www.reuters.com/article/idUSN31443942>.
- Harris Interactive (2008). Number of "cyberchondriacs" – adults going online for health information – has plateaued or declined. Retrieved November 7, 2009 from http://www.harrisinteractive.com/harris_poll/index.asp?PID=937
- The Hebrew University of Jerusalem (2007, December 6). *Are we genetically programmed to be generous?* *Hebrew University scientists say yes* [Press Release]. Retrieved December 14, 2007 from http://www.huji.ac.il/cgi-bin/dovrut/dovrut_search_eng.pl?mesge119693525532688760
- Johnson, C. (2007, October 9). Migraine pill helps curb drinking without detox. *MSNBC*. Retrieved October 25, 2007 from <http://www.msnbc.msn.com/id/21209314/>
- Kaiser Permanente Division of Research (2008, January 21). *Kaiser Permanente study shows newer, stronger evidence that caffeine during pregnancy increases miscarriage risk* [Press Release]. Retrieved March 20, 2008 from http://www.dor.kaiser.org/external/dorexternal/news/press_releases/press_release.aspx?id=3320
- Kuriya, B., Schneid, E. C., Bell, C. M (2008) Quality of pharmaceutical industry press releases based on original research. *PLoS One* 3:e2828
- Lean, G. (2008, March 30). Mobile Phones 'More Dangerous Than Smoking'. *Independent*. Retrieved April 29, 2008 from <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/mobile-phones-more-dangerous-than-smoking-802602.html>
- Lewison, G., Tootell, S., Roe, P. & Sullivan, R. (2008). How do the media report cancer research? A study of the UK's BBC website.
- Lewis, J., Williams, A., Franklin, B., Thomas, J. & Mosdell, N. (2006). *The quality and independence of British journalism, commissioned report for the Joseph Rowntree Charitable Trust*. Retrieved August 10, 2009 from <http://www.mediawise.org.uk/files/uploaded/Quality%20&%20Independence%20of%20British%20Journalism.pdf>
- Marshal, E. (1998). The power of the front page of The New York Times. *Science*. 280, 996-997

- Nelkin, D. (1987) *Selling Science: how the Press Covers Science & Technology*. New York: W.H. Freeman.
- Nelkin, D. (1996). An uneasy relationship: The tension between medicine & the media. *Lancet* 347, 1600–1603.
- Nelkin, D. (2000). From promises of progress to portents of peril: public responses to genetic engineering. In S. Wear, J. J. Bono, G. Logue & A. McEvoy (Eds.) *Ethical Issues in Health Care on the Frontiers of the Twenty-first Century* (pp. 155–170). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Obesity 'epidemic' turns global (2007, October 23). *BBC News*. Retrieved 25, October 2007, from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7057951.stm?lsm>
- The Ohio State University (2002, August 8). *Genetically modified crops may pass helpful traits to weeds, study finds* [press release]. Retrieved May 7, 2009 from <http://researchnews.osu.edu/archive/sungene.htm>
- Paterson, C. (2006). News Agency Dominance in International News on the Internet. *Papers in International and Global Communication*, No 01/06, Centre for International Communications Research, University of Leeds.
- Phillips, D. P., Kanter, E. J., Bednarczyk, B. & Tastad, P. L. (1991). Importance of the lay press in the transmission of medical knowledge to the scientific community. *New England Journal of Medicine*, 325(16), 1180–1183.
- Pribble, J. M. P., Goldstein, K. M., Fowler Franklin, E., Greenberg, M. J., Noel, S. K., & Howell, D. J. (2006). Medical News for the Public to Use? What's on Local TV News. *The American Journal of Managed Care*, 12(3), 170–176.
- Princeton University. Office of Communications. (1999, September 1). *Scientists create smart mouse* [press release]. Retrieved January 6, 2008, from <http://www.princeton.edu/pr/news/99/q3/0902-smart.htm>
- Puhl R. M. & Heuer C. A. (2009). The stigma of obesity: a review and update. *Obesity*. 17(5), 941 – 964.
- Rensberger, B. (1997) Covering science for newspapers. In: Blum, D. & Knudson, M. (Eds.), *A Field Guide for Science Writers* (pp. 7–16). New York: Oxford University Press.
- Reuters (2007, November 5). Without enough sleep, children gain weight: study. *Reuters*. Retrieved December 6, 2007 from <http://www.reuters.com/article/idUSN0135182120071105>
- Reuters (2007, December 19). Constipation common in pregnancy, study confirms. Retrieved January 23, 2008 from http://www.enn.com/top_stories/article/27817
- Rose, S. P. R. (2003). How to (or not to) communicate science. *Biochemical Society Transactions*, 31, 307–312.
- Russell, C. (2008). Science Reporting by Press Release. *Columbia Journalism Review*. Retrieved April 29, 2009 from http://www.cjr.org/the_observatory/science_reporting_by_press_rel.php?page=all
- Science daily. <http://www.sciencedaily.com>
- Schwitzer, G. (2004). A statement of principles for health care journalists. *The American Journal of Bioethics*. 4 (4), W9 — W13. doi: 10.1080/15265160490908086.
- Stevens, J., McClain, J. E., Truesdale, K. P. (2006). Commentary: obesity claims and controversies. *International Journal of Epidemiology* 35(1), 81–82.
- Stewart, C.N. (2003). Press before paper — when media & science collide. *Nat. Biotechnol.* 21, 353–354.
- Steenhuysen, J. (2007, October 9). J&J migraine drug helps some alcoholics cut binges. *Reuters*. Retrieved October 23, 2007 from <http://www.reuters.com/article/idUSN0943957420071010>
- Sweet, M. (2003). The media: take twice daily with a large grain of salt. *The Australian Health Consumer*. Retrieved January 23, 2008 from http://www.chf.org.au/Docs/Downloads/The_Media.pdf

- Tang, Y.P., Shimizu, E., Dube, G. R., Rampon, C., Kerchner, G. A., Zhuo, M. et al. (1999). Genetic enhancement of learning & memory in mice. *Nature*, 401(6748), 63–69. doi: 10.1038/43432
- Todd, S. (2007, October 22). Broccoli May Cut Skin Cancer Risk. *ABC News*. Retrieved October 15, 2007 from <http://abcnews.go.com/Health/CancerPreventionAndTreatment/story?id=3761503&page=1>
- Toy, J (2002). The Ingelfinger rule: Franz Ingelfinger at the NEJM 1967–77. *Sci Editor* 25, 195–98.
- Wimmer, R. D., & Dominick, J. R. (2002). *Mass media research: An introduction*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Woloshin & Schwartz (2002). Press releases: Translating research into news. *JAMA*, 287(21). 2856–2858.
- Woloshin, S. & Schwartz, L. M. (2006). Media reporting on research presented at scientific meetings: more caution needed. *Med J Aust*. 184, 576 – 580.
- Woloshin S, Schwartz L. M, Casella S. L, Kennedy A.T & Larson R. J (2009). Press releases by academic medical centers: not so academic? *Ann Intern Med*, 150, 613–618.
- Yuk Yeu Lai, W. & Lane, T. (2009). Characteristics of Medical Research News Reported on Front Pages of Newspapers. *PLoS One*, 4(7), e6103.

פורטל הספר והספריות

מרכז הספר והספריות בישראל מפתח בימים אלו פורטל הספר והספריות בישראל אשר ישמש שער כניסה לאוהבי הקריאה והספר בישראל, באמצעות קבוצת e-wave.

הפורטל יאפשר לכ-200 ספריות ציבוריות לבחור אתר אישי הן בתוכן והן בעיצוב. האתר האישי יכלול מגוון מקורות מידע ושרותים לציבור הקוראים לצד פיתוחים שיאפשרו לספריות הציבוריות קשר ישיר ומהיר עם קהל הקוראים.

מדובר באחד מפרויקטי הקוד הפתוח הגדולים ביותר שנעשו בישראל.

מעל 150 ספריות ציבוריות כבר נרשמו להיות חלק מהפורטל ולקבל אתר אישי בכנס מולטידע 2010 ובכנסי מנהלי הספריות שנערכו במהלך חודש ינואר 2010.

לקראת סיום שלב הפיתוח בתחילת שנת 2011 נקיים הדרכות תפעוליות ללמידת הממשק, להזנת תכנים ולתפעול האתר האישי של הספרייה הציבורית. כל ספרייה שהצטרפה או שתצטרף לפרויקט זכאית לשלוח נציג אחד להדרכה.

פרטים נוספים על מועדי ההדרכה ומשכה ישלחו באמצעות הניוזלטר של מרכז הספר והספריות.

תרבות ארגונית ותפקידה בהשגת מטרתיהן של הספריות

אליזבטה ברברה זיברט

תרגמה מאנגלית: סנונית שהם

המאמר דן בנושא התרבות הארגונית ומאפייניה השונים ומציג סוגים שונים של תרבויות ואת האופן שבו הם מתבטאים בספריות בהתבסס על שתי תיאוריות מרכזיות: תיאוריית גורמי התרבות של גירט הופשטדה ותיאוריית דרגי התרבות הארגונית של אדגר שיין המוצגות בספרים הבאים:

Hofstede, G. Cultures and organizations - Software of the mind. New York: McGraw Hill, 1991.

Schein, E.H. Organizational Culture and Leadership. 3rd ed., Jossey-Bass, 2004.

מבוא

הצלחתו של ארגון תלויה בדרך ניהולו וזו נקבעת על ידי התרבות השוררת בו. זוהי אמת אוניברסלית ויש להדגישה במיוחד בימים אלה של שינויים ותחרות גלובלית.

הרשויות והמעסיקים מנסים להשתמש בפוטנציאל הקריאטיבי של העובדים ולהציע פתרונות ארגוניים שייעלו את המוסדות. פתרון רווח לבעיות ארגוניות שונות הוא לדאוג לאקלים ארגוני מתאים בסביבת העבודה (Stoner, 1998).

תפיסת האקלים הארגוני נוגעת לטווח רחב של תופעות שקובעות את יעילות העבודה, איכות המוצרים, השירותים והתהליכים, ומשפיעה באופן משמעותי על העובדים ותדמיתם החברתית (Zbiegień-Maciąg, 2002). יש להדגיש, שהצלחתו של הארגון נובעת מהערכים ומהסמלים שמוטבעים בתרבות הארגונית שלו – לא רק שהם משלבים את העובדים בארגון, אלא גם מעניקים לו יתרונות תחרותיים.

התרבות הארגונית הינה גורם מכריע בהתנהלות הספרייה. על פי המומחים לניהול, יכולה תרבות ארגונית, בשל שברירותה והקלות שבה ניתן להפיץ אותה, להשפיע על הישגי הארגון ועל הפרודוקטיביות של עובדיו יותר מכפי שיכולים לעשות זאת המבנה, הטכנולוגיה, המשאבים הכלכליים או החידושים (Peters & Waterman, 1982). מכיוון שהתרבות הארגונית משחקת תפקיד חשוב בפעילותה של כל ספרייה, יש לבחון מהי למעשה תרבות ארגונית וכיצד היא באה לידי ביטוי.

אם נניח לטיעונים המדעיים על אודות תפיסת התרבות הארגונית והגדרותיה, נוכל להניח שתרבות ארגונית בספרייה היא התרבות שספרייה מסוימת פיתחה. לכל ספרייה התרבות המיוחדת שלה שהיא ייחודית לה. זהו הבסיס להתפתחות ההתנהגות הארגונית; היא מסייעת לשמירת הזהות הפנימית ומעצבת את תדמיתה הארגונית של הספרייה. ניתן להבחין בתרבות הארגונית יותר או פחות, והיא עלולה גם להיות תרבות ירודה. בספריות קטנות יש רק תרבות ארגונית אחת, בעוד שבספריות גדולות ייתכן שיהיו כמה תת-תרבויות שונות זו מזו (Tkaczyk & Rachwalska, 1997).

ניתן לאפיין תרבות ארגונית של הספרייה כך:

- אוסף של מאפיינים הנותנים לארגון את ייחודיותו: כללי התנהגות ותפיסות המבטאים את מערכת הערכים המקובלת, יוצרים אקלים ארגוני מסוים, ומאפשרים את זיהויו ואת הבחנתו מהסביבה.

- אוסף של אמונות, ערכים, טקסים, סיפורים, מיתוסים, שפה מסוימת – שכולם משקפים את רוח הקהילה בקרב חברי הארגון. אלה מצביעים על הגורם המאחד בארגון ולא על הגורם המפריד. זהו "הדבק החברתי" שמחבר ומתכלל את הארגון ומשלב בין חבריו (Zbiegień-Maciąg, 2002).
- התרבות הארגונית משתקפת בפילוסופיה הניהולית, ובעמדת ההנהלה כלפי העובדים בספרייה וכלפי לקוחותיה.
- התרבות הארגונית כוללת אלמנטים רבים, הן ויזואליים (פיזיים) והן בלתי-ויזואליים, סגנונות מנהיגות וניהול שבהם משתמשים עובדי הספרייה כדי ליצור תקשורת בין הספרייה לבין סביבתה (הפנימית והחיצונית).
- בדרך כלל, נוגעת התרבות הארגונית בכללים שאינם מודעים ואינם כתובים.
- התרבות הארגונית היא תוצר של דפוסי ההתנהגות והסטנדרטים שנוצרו על ידי פרטים וקבוצות; ועם הזמן היא הופכת יותר ויותר מוכרת לעובדים ולסביבה (Kostera & Kownacki, 1996).
- התרבות הראשונית והדומיננטית בארגון נוצרת, בדרך כלל, על ידי מייסד הספרייה או על ידי מנהלה. היא מתפתחת באמצעות הפעילויות, שחלקן מכוונות וחלקן בלתי מכוונות. הערכים של יוצרי התרבות ואמונותיהם מתבטאים במדיניות של הספרייה ובנהליה. העובדים נבחרים על פיהם והם מצופים לדבוק ברעיונות ובערכים אלה במהלך עבודתם. לאחר תקופה מסוימת הופכים הערכים האלה לנורמות. אם נוצרת תרבות חזקה ואפקטיבית, היא תישאר זמן רב לאחר שמייסד הספרייה או המנהל שלה יעזוב את מקום עבודתו (Bryson, 1996).
- התרבות הארגונית של כל ספרייה מושפעת ממספר גורמים הנמצאים בה ובסביבתה. ביניהם, למשל, התרבות הלאומית, עמדות כלפי התרבות, וגם מאפיינים של עובדי הספרייה כמו גילם, השכלתם, השקפות עולמם וניסיון חייהם (Kostera & Kownacki, 1996, p.445).

מאפייני התרבות על פי הופשטדה

- ג'ירט הופשטדה (Geert Hofstede) טוען, שכדי לאפיין תרבות כלשהי יש לדון בארבעה מימדים, שכל אחד מהם מוגדר באמצעות שתי אוריינטציות מנוגדות זו לזו:
- שוויון לעומת היררכיה - power distance - equality-hierarchy
 - אינדיבידואליזם לעומת קולקטיביזם - individualism-collectivism
 - מידת הסובלנות הקיימת כלפי מצבים מורכבים degree tolerance of ambiguity
 - תרבות נשית או גברית - femininity-masculinity (Hofstede, 2000)

1. שוויון לעומת היררכיה - Power distance dimension

גורם זה מגדיר את המרחב הרגשי ואת המרחב שבו מתקבלות ההחלטות שמפרידות בין הממונים לבין הכפופים להם. המרחק יכול להיות קטן (אוריינטציה לשוויון) או גדול (אוריינטציה היררכית). אוריינטציה היררכית נובעת מהתפיסה שאנשים מטבעם שונים זה מזה ומהעובדה שהכוח נמצא רק בידיהם של יחידים ושזכויות יתר הן נורמליות ומובנות. אוריינטציה שוויונית נובעת מהאמונה שכל בני האדם זכאים לאותן זכויות ושאינן הבדלים משמעותיים ביניהם עד כדי הצדקת אי שוויון חברתי (Hofstede, 2000).

אוריינטציה היררכית באה לידי ביטוי בעמדות הבאות: הכרה בהבדלים משמעותיים בין העובדים; דגש על סדר שנובע ממבנה הכוח; העובדים הכפופים תלויים בממונים עליהם; תהליכי קבלת ההחלטות הם ריכוזיים; מרחק העוצמה הפורמאלי כולל גם מרחק רגשי שמתבטא בחששם של העובדים הכפופים מפני תקשורת עם הממונים, חששם מהבעת דעה ומנקיטת יוזמה; העובדים תוחמים את עצמם למילוי זהיר של דרישות הממונים; המקום בתוך ההיררכיה, הניסיון ומספר העובדים קובעים את דרגת היוקרה ואת עוצמת הסמכות החברתית הקשורה לעמדה בתוך הארגון; תרבות שהאוריינטציה שלה היררכית מעודדת הוספת שלבים אנכיים במבנה הארגון ומחזקת את מערכת הפיקוח על העובדים הכפופים ואת שמירת הסדר. באוריינטציה היררכית קיימים מספר סמלים:

סמלים לינגוויסטיים - אלה באים לידי ביטוי באופן הפניה של עובדים וממונים; בשימוש בתוארי תפקיד ובתוארי כבוד. השימוש בסמלים לינגוויסטיים הוא שעושה את התקשורת לפורמאלית ולרשמית.

סמלי התנהגות – באלה עושים שימוש כדי לבטא כבוד לממונים, למשל, העובדים קמים כאשר המנהל נכנס לחדר; מאפשרים למנהל לעבור ראשון; פונים אליו ראשון וכד'.

סמלים פיזיים – הם סמלים שמפגינים עוצמה; למשל, גודל המשרד, מספר הכפופים, הענקת פריבילגיות השמורות לממונים בשל עמדתם ו/או תפקידם (Hofstede, 2000).

באוריינטציה השוויונית קיימים המצבים הבאים: דגש על הדומה בין עובדים הממלאים תפקידים שונים; העדפה לחשיבה שוויונית; העדפת הספונטני, גילוי גמישות במבנים הארגוניים וביחסי הכוחות בארגון; נטייה לשיתוף בין הממונים לבין כפופים; הכבוד, הסמכות והיוקרה החברתית תלויים בידע הכללי של העובד, בכישוריו ובאישיותו ולא בדרגתו. באוריינטציה שוויונית קבלת החלטות היא מבוזרת: הממונה איננו מתנגד להאצלת החלטות, הוא אינו מנהיג, אלא מתאם את הפעולות המבוצעות על ידי עובדים עצמאיים והוא אינו מפקח באופן הדוק על עובדיו (Sułkowski, 2002).

תרבות הדוגלת בשוויון מפחיתה את מספר הדרגים במבנה הארגוני, ולכן, המבנה בארגון זה הוא בעל אופי שטוח יותר. העולם בתרבות הזאת משוחרר יחסית מיחסי עובד-ממונה ועל כן הוא רגשי פחות. במסגרתו, מעודדים את העובדים הכפופים לבטא את דעתם ולהציע יוזמות עצמאיות שרק דורשות את הסכמתו של הממונה עליהם. סמלי התרבות השוויונית הם העדר תארים ותוארי כבוד, אי ציות לקוד המקובל של יחסי ממונה-כפוף, הענקת אותן הפריבילגיות לכל חברי הארגון ושטטוש סימני סטטוס (Hofstede, 2000).

2. ממד האינדיבידואליזם לעומת ממד הקולקטיביזם - Individualism-collectivism

ממד זה מאפיין את היחסים שבין הפרט לבין הקבוצה אליה הוא משתייך. כאשר מדובר באינדיבידואליזם, הדגש הוא על טובת הפרט וכאשר מדובר בקולקטיביזם מדובר על טובת הקבוצה (Sułkowski, 2002). מאפיינים טיפוסיים לאינדיבידואליזם בארגונים הם עדיפות לחופש הפרט ולרווחתו, הכרה בשאיפתו של הפרט לעצמאות, עידוד תרבות של תחרות אישית והתפתחות אישית, והכרה בכך שהגורם החשוב ביותר והמניע ביותר להצלחה ועל כן גם אבן הבוחן שלה הוא ההגשמה העצמית של האדם וחזיון הערכותו העצמית. על פי הופשטדה, שלושה גורמים קשורים לאינדיבידואליזם: פנאי – העבודה המועדפת היא זאת שמשאירה לאדם זמן גם לענייניו האישיים והמשפחתיים; חופש בבחירת סגנון העבודה ואתגר – רק תפקיד מאתגר יכול להביא לשיעור רצון. בארגונים המאמצים את התרבות הקולקטיבית הדגש הוא על הגדרת האנשים כחלק מקבוצה: על מיומנויות אינטראקטיביות שהן הסיכוי להגשמת מטרות האדם, על דחפים וצרכים אישיים הכפופים למטרות הקבוצה ועל סולידאריות קבוצתית. בתרבות הקולקטיביזם ההעדפה ניתנת לקונפורמיות ולשיתוף פעולה, להימנעות מקונפליקטים, לתמימות דעים ולהרמוניה. קולקטיביזם דורש שהחלטות הקבוצה תהיינה איכותיות, ומי שמאמץ אותו כשיטה מניח שקיימת תחושה של אחריות קולקטיבית, רצון באחדות הדעות, מוכנות לשיתוף פעולה, יצירת תרבות של עבודה בצוות ותגמול המוענק לצוות ולא לבודדים (Hofstede, 2000). קולקטיביזם בספרייה נוגד עמדות פסיביות והשתתפות בקבוצה רק לשם ביטחון והשתייכות.

3. מידת הסובלנות כלפי מצבים מורכבים Tolerance of ambiguity dimension

ממד זה מתייחס למידת האיום שאותה חשה תרבות מסוימת בהתמודדות עם מצבים חדשים ובלתי ידועים או עם כאלה שיש בהם מידה מסוימת של אי ודאות, והם דורשים קבלת החלטות ופתרון בעיות. זהו ממד התרבות הקשה ביותר למדידה. הוא נמדד ברמת הסובלנות המתגלה בארגון אל מול מצבים מורכבים. כשיש מידה רבה של סובלנות יש נטייה ללקיחת סיכונים ואילו כשיש מידה מועטה של סובלנות יש נטייה מעטה ללקיחת סיכונים.

4. תרבות נשית או גברית - Femininity masculinity dimension

מתייחס לשאלה האם הפרט תופס עצמו כבעל תכונות גבריות או נשיות, ואין הדבר חופף בהכרח את המגדר שאליו הוא שייך. תכונות הנחשבות גבריות הן: פעלתנות, אגרסיביות, תחרותיות, רצון להצליח חומרית, שאיפה לכיבוש. נשים מצליחות הן יותר חזקות ויותר אגרסיביות מאשר גברים. אנשים עם תכונות גבריות רואים בעבודה

בקבוצה דבר בלתי אטרקטיבי; בעיניהם תחרות על תפקידים נחשבת טבעית ומועילה.

נשיות מתקשרת לאווירה טובה בעבודה, לאמון הדדי ולעזרה. מנהלים עם תכונות נשיות (הן גברים והן נשים) הם נעימים, רגישים וחמים. הממד הנשי רומז לחלוקה גמישה יותר של תפקידים חברתיים מבחינת מגדר, אך גם מבחינת גזע, לאום, גיל וכן, מייחסים לו יתר סובלנות כלפי מוגבלים. לגברים יש נטייה ליצור צוותים יותר קומפקטיים וקבוצות חזקות יותר בהשוואה לנשים (Hofstede, 2000).

בהסתמך על הטקסונומיה של הופשטדה, ניתן להבחין בין סוגי התרבויות מבחינת המאפיינים הבאים: חזק-חלש; פוזיטיבי-נגטיבי, קונסרבטיבי-יזם חידושים; זכרי-נקבי; בירוקרטי-פרגמאטי ואליטיסטי-שווינוי (Hofstede, 2000). ואולם, יש לציין, שדיכוטומיות עשויות לדור בכפיפה אחת ושמהאפיינים שהוזכרו בקבוצה אחת יכולים להתקיים גם בקבוצה שנייה. מה גם שסוגים דומים של תרבות יכולים להיקרא בשמות שונים (Zybert, 2004). בהקשר לתרבות הארגונית ניתן לציין את המאפיינים הבאים כניתנים לבידול: תרבות חזקה, חלשה, פוזיטיבית, נגטיבית, מופנמת, מוחצנת, קונסרבטיבית, חדשנית, זכרית, נשית, בירוקרטית, פרגמאטית, אליטיסטית, שוויונית או כוחנית (Zybert, 2004).

לתרבות ארגונית חזקה יש מטרות ברורות המקובלות על הכול. המטרות מתייחסות לערכים אסטרטגיים והם מתבטאים בדפוסי ההתנהגות בארגון. המטרות מעודדות פעילויות שמבהירות מה נדרש מהעובדים ומה לא. ארגונים עם תרבות חזקה מאופיינים במבנה יציב, בנורמות בלתי כתובות, והסגל שעובד בהם הוא צוות מיומן שגאה בהישגיו. תרבויות חזקות משדרות יעילות; מסוגלות לעבד מידע בזריזות ולקבל החלטות במהירות; מחישות יישומן של תוכניות; וחבריהן חדורים במוטיבציה ובנאמנות וחשים ביטחון. ההיבטים השליליים של תרבות ארגונית זו הם תחושת הבידוד, הימנעות מאוריינטציות חדשות, דבקות במניעים המסורתיים להצלחה, הימנעות קולקטיבית משינויים והעדר גמישות.

בתרבות ארגונית חלשה יש כללים פורמליים רבים, המבנה הארגוני אינו יציב, כישוריהם של העובדים נמוכים והם כמעט שאינם מעורבים בקבלת חלטות. ההיבט החיובי בסוג זה של תרבות ארגונית הוא נכונות לקבל שינויים, שכן העובדים רואים בשינויים סיכוי לשפר את מצבם.

תרבות פוזיטיבית מניעה את האנשים להשלים את משימותיהם, לסייע לארגון להגיב בצורה יעילה לשינויים ולצרכים. היא משפיעה לטובה על הצלחה ארגונית המכוונת למטרות.

תרבות ארגונית שלילית מאופיינת בקרירות רגשית, יחסים לא סימפטיים ונטולי זהות אישית, הימנעות מהבעת רגשות, צפייה שאחרים יפתרו את הבעיות, שמרנות והתנגדות למצבים חדשים, ניכור של העובדים ובידודם.

תרבות מופנמת שמה דגש על הנושאים הפנימיים המעסיקים את הארגון ומסרבת ליצור קשרים חיצוניים. ניתן לכנותה תרבות מעריצה שכן חבריה מעריצים אחד את השני, מה שמביא לתפקוד אפקטיבי של הארגון. העובדים מכירים איש את רעהו היטב, הם רגישים לבעיות חבריהם, חושבים וחשים באופן דומה ואינם חושבים כלל על שינוי מקום עבודתם או אופייה. מאפיינים של תרבות זו הם סובלנות מועטה לרעיונות ולערכים שונים, הבעת אי אמון באחרים ושמירת מרחק מעובדים חדשים.

תרבות מוחצנת פתוחה אל סביבתה ולדפוסים תרבותיים שבאים מחוצה לה. תרבות זו פתוחה לשינויים והעובדים בוטחים בעצמם ובפוטנציאל שלהם ואינם חשים אחראיות לארגון שבו הם עובדים.

תרבות קונסרבטיבית נמצאת בארגונים שפניהם לעתיד. היא מעניקה חשיבות רבה לערכים, לנורמות, לסמלים ולמסורות. פורטרטים, תארים וטקסים הם האמצעים שבהם היא מבדילה עצמה מארגונים אחרים. חברי הארגון אינם מעוניינים בדרך כלל בהכנסת שינויים והם נעדרים יוזמה;הגם שהם זקוקים ליציבות, פירוש הדבר שאין להם מוטיבציה להצליח ושינויים נתפסים אצלם כאיום על מצבם הנוכחי.

תרבות יוזמת מסתגלת במהירות לשינויים ומתמודדת בקלות עם בעיות המתעוררות בסביבות קשות. הדגש בה ניתן לעתיד הארגון, כלומר, מדיניות משאבי האנוש נותנת עדיפות לאנשים צעירים ודינמיים.

תרבות זכרית היא אחד הסוגים של תרבות חזקה, אגרסיבית ודומיננטית. הארגון הינו מכון-משימה ואינו נוטה לספק את צורכי חבריו. קשריו עם המתחרים הם אגרסיביים, נחרצים ודינמיים. ההיבטים הבולטים ביותר של תרבות זו הם יריבות, מאבקים ודחף לנצח.

תרבות נשית מדגישה את הידידות, הביטחון, האינטואיציה והעדינות. בתרבות זו יש צורות ספציפיות של תקשורת ושל הסתמכות על תמיכה הדדית. יש בה נאמנות לארגון ועמדות ידידותיות כלפי הסביבה. דפוסי התרבות שלה יונקים ממערכות היחסים הסטריאוטיפים המיוחסות לנשים ולמטפלים. תרבות ארגונית נשית נמצאת בדרך כלל בשוודיה, בנורווגיה, בדנמרק ובהולנד (Hofstede, 2000). ואכן, בארצות אלה נמצא ראש החץ המקצועי של הספרנות והמשתמשים בספריות בארצות אלה זוכים להתעניינות ולאווירה סימפטית האופפת אותם.

תרבות בירוקרטית מדגישה את הלגאליות של הפעולות, את תחושת האחריות של העובדים, היא מעניקה תשומת לב לתפקידים, לעמדות, לתהליכים ולעקרונות. טווח המחויבויות, היחסים בין עובדים לבין הממונים ודרכי התקשורת נקבעים באופן פורמאלי. כל חריגה מהכללים היא התנהגות שעונש בצידה. כל אלה מבטיחים סדר ומפחיתים את תחושת אי הביטחון. בתרבות זו מקובל לקיים טקסים מסוימים בהזדמנויות שונות כמו בעת הצגת חברים חדשים, בישיבות רשמיות או בעת מתן פרסים.

תרבות פרגמטית (תרבות מכוונת משימה) מתקיימת בארגונים גמישים שמסוגלים להגיב באופן מיידי לשינויים בסביבתם. הדגש בתרבות זו ניתן לפתרון בעיות ולביצוע המשימות, והצלחת הארגון תלויה ביכולות העובדים. בארגון מעין זה מעודדים עבודה בצוות וצורכי הארגון חשובים מצורכי העובדים.

תרבות אליטיסטית מאופיינת במיון קפדני של עובדים ובבחירתם המדוקדקת. ביטוי חיצוני לתרבות זו ניתן למצוא בסמלים שהיא מאמצת לעצמה כמו לבושם של אנשי הארגון, התוויות שעל בגדיהם, התארים שהם נושאים, הטקסים המתקיימים בארגון וכד'. בארגון מעין זה מכבדים מיומנויות שנרכשו באוניברסיטאות ידועות, מכבדים מסורות ומקפידים על מיון קפדני בהשמת העובדים לתפקידים השונים.

תרבות שוויונית מדגישה, לעיתים בצורה מוגזמת, את השוויון בין חבריה. אין כאן התייחסות לתארים או לכיבודים, העובדים בדרגים השונים פונים זה לזה בשמותיהם הפרטיים. אין הם רואים חשיבות בהפגנת כוחם והם אינם מתרפסים.

תרבות השמה דגש על עוצמה נמצאת בארגונים צנטרליסטיים המנהלים על ידי אדם אחד או גוף מנהל קטן שמנהלים את כל פעילויות הארגון. העובדים בארגון כזה מנסים לחזות את רצונותיהם של הממונים עליהם ואת העדפותיהם. מידע בארגון כזה מושג בדרכים בלתי פורמאליות, בעיקר באמצעות קשרים בין אנשים בארגון. כסף וסטטוס נחשבים בו הרבה יותר מאשר ידע טכני.

תרבות המקדשת את הפרט שואפת לספק את צורכי העובדים. מבנה הארגון, תקנותיו ופעילותו הם תוצאה של צורכי העובדים. המרחק בין העובדים לבין הממונים עליהם קטן, ניתנת עדיפות לקבלת החלטות בקבוצה, היחסים בין חברי הארגון מבוססים על שיתוף פעולה, על תמיכה הדדית ועל שיתוף בהתנסויות. הנהגים המתגבשים בסביבה זו משמשים בסיס לכללים הפורמאליים הנהוגים בה.

את כל אחד ממאפייני התרבויות שנמנו כאן ניתן למצוא בספריות (Zybert, 2004).

מאפיינים תרבותיים בספריות

תרבויות ארגוניות בירוקרטיות בספריות נובעות בדרך כלל מהמבנה הארגוני של הספרייה שהוא בדרך כלל מבנה מכניסטי (היררכי). הניהול הוא ריכוזי וזרימת המידע היא פורמאלית. דפוסי העבודה נוקשים וכמעט שלא ניתן לשנותם. היחסים בין הספרנים לבין הממונים עליהם הם בדרך כלל פורמאליים. בארגונים מעין אלה המרחק הפיזי והמחסומים הפסיכולוגיים מפריעים לאינטגרציה של סגל העובדים בינו לבין עצמו, ופוגם בהזדהות עם הארגון. עמדת הספרנים בהיררכיה הארגונית קשורים לסמכות הפורמאלית, שאינה קשורה לידע או לניסיון. כתוצאה מכך, מטרותיהם של המנהלים וערכי התרבות שלהם עשויים לעורר התנגדות מצד הכפופים להם.

בספריות שבהן יש תרבות ארגונית שלילית יהיו גם חלק ממאפייני התרבות הבירוקרטית. ההחלטות אינן מתקבלות באופן קולקטיבי – העובדים מודרים מההליך, ונדרשים לציות מלא. בספריות שבהן התרבות הארגונית מכוונת פנימה ההתמקדות היא במשאבי הארגון. היחס למשתמשים הוא פורמאלי, קר מאוד ובירוקרטי. פעמים רבות חשים משתמשי הספרייה שהם מפריעים לספרנים וגורמים לאי-סדר על המדפים. הספרנים מערימים קשיים ואינם

מבקשים את הסכמת המשתמשים לפעולותיהם וזאת במקום לעזור להם. הספרנים סוברים שמאפייני תרבות זו מבטיחים להם שקט וקרבה לספרים. תרבות כזאת משקפת ראייה לטווח קצר שעלולה לפגוע במעמדה של הספרייה.

ספריות שפועלות על פי המודל המוחצן הן ידידותיות למשתמש. הן יוצרות אווירה חמה והמשתמשים באים אליהן לא רק כדי לשאול ספרים אלא גם כדי לשוחח עם הספרנים ולשתפם בחוויותיהם השונות. ספריות שאימצו תרבות פרגמטית מכוונות לביצוע משימותיהן והדגש הוא על יעילות פעולותיהן. הן שואפות להרחיב את קהל קוראיהן ולמשוך גם קהל שכמעט שאינו מבקר בספרייה; לשם כך הן מארגנות אירועים מיוחדים עם קבוצות קוראים לקשישים, לנכים או לילדים.

גם אם לא תמיד היא ניכרת לעין ולעיתים אפילו עובדיה אינם מודעים לה, יש לכלל ספרייה תרבות משלה, והיא באה לידי ביטוי במאפיינים שונים. שייך טוען (Schein, 2009), כי למרות המאפיינים הרבים והשונים של התרבות הארגונית בארגונים השונים, ניתן לתאר תרבות ארגונית כללית. הוא מציע שלושה שלבים המובחנים זה מזה על פי מידת יציבותם ועל פי מידת חשיבותם:

ההנחות והערכים הבסיסיים – Basic assumptions and values (invisible and unrealized)
 הערכים המוצהרים של הארגון – Espoused values (partially visible and realized)
 סמלי התרבות – Artifacts (visible and realized)

ההנחות והערכים הבסיסיים

הם האינדיקציות הנסתרות ביותר של התרבות הארגונית. הם גם היציבים ביותר והקשים ביותר לפיענוח. הכרת הכללים המנחים הכרחית להבנת הרמות האחרות של התרבות הארגונית בספרייה. ההנחות וערכים בסיסיים הם הטבע האנושי, עמדות כלפי המשימות המבוצעות; מערכת היחסים, הן הפורמאלית והן הבלתי פורמאלית בין האנשים; מידת עוצמתו של הארגון; הארגון עצמו, השאלה האם ארגון מכניסטי (היררכי) או אורגני; הסביבה בה פועל הארגון, האם מדובר בסביבה מאיימת או רגועה; מערכת היחסים בין הארגון לבין סביבתו.

הערכים הבסיסיים הנסתרים מתבטאים בסגנון שבו מנהלים את העובדים, ביחסים שבין העובדים לבין עצמם ובעמדות כלפי משתמשי הספרייה. סגנון הניהול מתבטא בשיתוף העובדים בתהליכי קבלת ההחלטות ובתקשורת המתנהלת בתוך הספרייה או בהדרתם ממנה.

גם לאנשים הקשורים לארגון קשה להצביע על ההנחות הבסיסיות שלו ועל ערכיו. ניתן לשער, שהערכים הבסיסיים של הספריות מתאימים לארגון בירוקרטי. לספרייה מבנה היררכי ומערכת בירוקרטית נרחבת ולסביבה השפעה מועטה על פעולות הספרייה. ארגונים מסוג זה מסתגלים באיטיות רבה לסביבתם. רק בספריות קטנות ומיוחדות יימצא המודל האורגני, המגיב לסביבתו. ולכן, ברור שיש צורך בכך שהספריות תסתגלנה לשינויים המתחוללים ושתיקחנה חלק בהפצת משאבי המידע.

הערכים המוצהרים של הארגון - Espoused values (partially visible and realized)

השלב הבא בתרבות הארגונית נקבע על פי הערכים המוצהרים של הארגון. כאן הכוונה לאסטרטגיות, מטרות ותפיסות עולם מודעות. אלה הערכים המתייחסים לנושאים הנוגעים לפרט, לקבוצה ולארגון. יש בהם ממד מוסרי והם נגזרים מאמונות, מסדרי עדיפויות, ומשפיעים על החלטות הנוגעות לפרטים ולקבוצות ובכך יוצרים את האקלים הארגוני. ערכים אלה משקפים את ההתנהגות המצופה מהארגון ואת מצבו, את המטרות העומדות בפניו, את המשימות שלקח על עצמו ואת היעדים שאותם הוא מבקש להשיג. ערכים אלה מנחים את התנהגות האנשים בארגון ומהווים את בסיסה של התרבות הארגונית.

ספריות מקדמות ערכים כיושר, נאמנות ומכוונות למשתמשים. הספריות שואפות להתייחסות שוויונית כלפי המשתמשים, ללא הבדל מעמד או מוגבלות פיזית. השאיפה בספריות להתייחס באופן שוויוני גם כלפי העובדים, הקריירות שלהם והתנהגותם בעבודה. כך למשל, מצפים מהעובדים לניקיון כפיים, לעמידה בלוחות זמנים, להתנהגות

ממושמצת ולפיכחון (Bryson, 1996).

בין הערכים הנפוצים כאן: הלקוח תמיד צודק ויש להקדיש לו זמן ככל שנדרש. כלומר, בכל מצב של מתן שירות, הלקוח הוא מעל לכל עניין או שיקול אחר (Derfert, 2009).

סמלי התרבות

הדרג הבולט ביותר של התרבות הארגונית בכל ספרייה הוא סמלי התרבות (artifacts)

סמלי התרבות נחלקים לכמה קטגוריות:

לשונית - שפה, מיתוסים, אגדות.

ביהביוריסטית - טקסים, ריטואלים.

פיזית - טכנולוגיות, חפצים (Zybert, 2004).

ארגונים רבים משתמשים בשפה כאמצעי לזהות את החברים החולקים איתם את אותה התרבות, ולשם קבלתה ושימורה. אותות (אינדיקציות) לינגוויסטיים כוללים פורמולות כסיסמאות, שמות, כינויים. ספריות משתמשות בשפה ייחודית שאינה מובנת למשתמשי הספרייה; למשל, בעת חיפוש חומרים בספרייה אומרים הספרנים: "לך לפסיכולוגיה", "חפש במשפטים", "מצא ב-5". דוגמה נוספת היא השימוש במלה "buzzing" (זמזום הדבורים) כמתארת קריאת קוד הספר (בעת תהליך ההשאלה) (Zybert, 2004).

סימנים לשוניים כוללים מיתוסים, אגדות ואנקדוטות שקובעים את סדר העדיפויות בתרבות נתונה, מה מקובל בה ומה בלתי מקובל בה. המעשיות או הסיפורים מצביעים על רגעים חשובים בחיי הספרייה, מספרים על מייסדיה או אנשים חשובים הקשורים בה ותורמים בכך לבניית תדמיתה של הספרייה (Zybert, 2004).

סמלים התנהגותיים מהווים קבוצה נוספת של סמלים, והפעם מדובר בריטואלים ארגוניים. אלה משפיעים על רגשות משותפים וכך מאחדים את חברי הארגון ומצביעים על הנכסים החשובים ביותר לארגון: מטרותיו ועל אנשי המפתח שלו. אלה מתבטאים באופן שבו מקדמים את פניו של עובד, מהן נורמות ההתנהגות המקובלות ועל איזה איסורים יש להקפיד (Zybert, 2004). סמלי התנהגות משתקפים בהתנהלות האנשים בספרייה בעת טקסים דתיים, בימי הולדת, בעת חגיגות לציון קידום או בעת סיורים.

סמלים התנהגותיים כוללים גם את מה שמקובל לכתוב בשם טקסים להעלאת ערך העצמי, כמו למשל טקסים שתפקידם לציינ את הצלחתם של פרטים בארגון או בקרב הקהילה המקצועית, טקסים להענקת פרסים או תוארי כבוד של חברות קבע בארגון מקצועי. טקסים או ריטואלים מסוג זה הפכו נפוצים בספרייה.

התור לעמדת הרישום בספרייה, הזמן שלוקח לפרטים חדשים להגיע למדפי הספרייה, שעות הספרייה - כל אלה בעצם מצביעים על ערכי הספרייה ועל הנחותיה הבסיסיות. ביטויים אלה בספרייה בהכרח קשורים לדרגים הגבוהים של התרבות הארגונית - לקווים המנחים של הספרייה ועל כן, נוכל להניח שאם לוקח לחומרים הדרושים להגיע זמן רב למדף והספרייה מתנהלת בחוסר יעילות, אין המכוונות לצורכי הלקוח נמצאת בראש מעיניהם של מקבלי ההחלטות בה.

גם היחסים בין הספרנים לבין משתמשי הספרייה מהווים ביטוי לסימבוליזם ההתנהגותי. סמלים אלה נקבעים על ידי התרבות הארגונית ונובעים ממסורת הספרייה ומהאופן שבו היא רואה את תפקידה בחברה.

סמלים התנהגותיים נוספים הם עמדות עובדי הספרייה כלפי השתלמויות שנעשות על בסיס קבוע, מתוך מחשבה שלימוד מתמיד יכול לסייע להם בהתפתחות אוטונומית ומקצועית אקטיבית ובמילוי תפקידם (Zybert, 2003).

סמלים פיזיים הם בהכרח הקלים ביותר להבחנה. יש להם השפעה ניכרת על הערכת ספרייה מסוימת ועל הערכת העובדים בה. הסמלים הפיזיים יוצרים למעשה את הרושם הראשוני שמשפיע אחר כך על רצונו של המשתמש ליצור קשר נוסף עם הספרייה או על החלטתו שלא לקיים קשר כזה (Zybert, 2003). הסמלים הפיזיים הם האלמנטים הבסיסיים לזהותה הוויזואלית של הספרייה, שכן הם מבטאים את מאפייניה.

הסמלים הפיזיים הטיפוסיים ביותר הם העיצוב הפנימי של הספרייה. וכאן יש הבדלים ניכרים בין הספריות, שלהבדיל מסניפי מקדונלד, אינן מעוצבות באופן אחיד. עם זאת, לספריות רבות בעולם אופי מונומנטלי המשווה להן פני מקדש כביכול של חוכמת הלמידה.

מרחב הספרייה ותפקודה היו בעבר אחרים מפניה ומתפקודה בהווה. החלוקה המסורתית של השטח שהיתה נהוגה בספריות לחדרים נפרדים לקריאה, להשאלה ולתצוגות הספרים וחומרי המידע הנוספים בוטלה, וכיום יש באותו מרחב פונקציות שונות, שהן ידידותיות יותר לקורא ויכולות לשרת כמה מטרות (Zybert, 2003). עיצובה הפנימי והחיצוני של הספרייה הוא ממד חשוב של התרבות הארגונית. הוא כולל את הצידוד, הריהוט, הווילונות, הפרחים והתאורה. הפונקציונליות והאסתטיקה גורמים למשתמשים להעריך את הספרייה כארגון חיובי או שלילי. ערמות של עיתונים או מסמכים על השולחן משפיעות על האופן שבו נתפסת הספרייה על ידי המשתמש (Wojciechowski, 2002). נגישות לטכנולוגיות המידע והתקשורת מצביעים, במיוחד עבור הצעירים, על עדכניות הספרייה לנוכח ההתפתחויות הטכנולוגיות ובעקבות כך על האטרקטיביות שלה. יש עדיין ספריות שהמחשב בהן משרת בעיקר את הספרנים ולא את המשתמשים. גורמים נוספים המהווים סמלים פיזיים הם שם הספרייה, הלוגו שלה, החותמות שלה, וחיתומות השייכות שלה (EX-LIBRIS).

הסמלים הפיזיים נקבעים על פי התפקידים שהספרייה ממלאת. הם מופנים הן ללקוחותיה הפנימיים – עובדי הספרייה והן לחיצוניים – משתמשיה. אותם סמלים המיועדים ללקוחות הפנימיים הם חומרים ומידע המוצגים על לוח המודעות. הסמלים המופנים למשתמשיה נמצאים במדרכים, בתערוכות, בקטלוגים ובתוכניות בנושאי קריאה. כל אלה לא רק מקילים על ההתמצאות בספרייה אלא גם משדרים ידידות למשתמש באופן שמשפיע לטובה על תדמיתה של הספרייה.

סמל פיזי שמשרת הן את עובדי הספרייה והן את משתמשיה הוא התג שהעובדים עונדים ובו מופיע שם. הודות לו, יכול המשתמש לדעת מי סיפק לו את המידע, למי כדאי לו לפנות שוב והמשתמש חש שאינו מדבר עם אנשים אנונימיים.

בספריות, ובמיוחד בשטחי הילדים והנוער, הקירות מקושטים בעבודות ילדים ותמונות המתעדות מפגשים בעת פעולות העשרה. בכך מזכירה הספרייה גלריה קטנה לאמנות שהמשתמשים יכולים להציג בה את עבודותיהם. בספריות רבות נהוג להציג את הרכישות החדשות בספרייה ולהכיר אותן למשתמשים. הספרים עצמם עם כריכותיהם המעוצבות שהן גם צבעוניות לעיתים קרובות, כשהם מוצגים על פי מיון נושאי יכולים גם הם להיות סמלים מושכי עין ולב עבור המשתמשים (Zybert, 2003).

גם בגדי העובדים ואביזרים מהווים סמל פיזי. עם זאת, הספרנים בדרך כלל אינם לובשים בגדים בעלי ייחוד. בפולין, למשל, ספרנים בדרך כלל נתפסים כאנשים אפורים.

יש בארגונים סמלים פיזיים נוספים כמו לדוגמה מכונות שנמצאות ברשותם של חלק מהעובדים, טלפונים ניידים במימון הארגון, גודלם של המשרדים כמבטא את דרגת חשיבותם של מי שעובדים בהם, איכות הריהוט שבו רהטו ותוספות מיטיבות כמימון החברות במועדון כושר. אלה רלוונטיים רק לבעלי התפקידים הבכירים וכמעט שאינם נמצאים בספריות.

לסיכום, יש לזכור, שהספריות הן ארגונים ללא מטרת רווח ועובדה זו דורשת מהן צורות מסוימות של התנהגות ותפקוד כלפי סביבתן. הספריות נדרשות כל העת לפנות לגורמים שונים ולבקש מהם תמיכה פיננסית. מצב זה מחייב להתנהלות שקולה וזהירה כדי לשכנע את מקבלי ההחלטות על אודות ייעודן החברתי ולהבהיר להם את התוצאות שעלולות לבצע ממחסור תקציבי. אי לכך, על הספריות לתעד את השימוש שנעשה בהן, לפעול בצורה יעילה ביותר, ולבנות תדמית חיובית שתשקף את תפקידן ואת חשיבותן. השגת כל אלה תלויה בתרבות הארגונית של כל ספרייה.

מקורות

Bryson, J. (1996). *Effective library and information centre management*. Aldershot: Gover House.

Derfert-Wolf, L. (2009). *Klient nasz pan- implikacje dla bibliotek dziś i jutro. [Client is our master- implications for today and future libraries]*. (electronic document). Retrieved April 5, 2009 from EBIB Web site: <http://ebib.oss.wroc.pl/mtkonf/torun/derfert.php>

- Hofstede, G. (2000). *Kultury i organizacje: Zaprogramowanie umysłu. [Cultures and Organizations: Software of the Mind]*. Warszawa: PWE.
- Kostera, M., & Kownacki, S. (1996). *Kierowanie zachowaniami organizacyjnymi. [Managing organizational behaviours]*. In A. Koźmiński, W. Piotrowski (Eds). *Zarządzanie. Teoria i praktyka. [Management: Theory and practice]*. (3rd ed.). (397-450). Warszawa: PWN.
- Peters, T., & Waterman, R.H. (1982). *In search of excellence*. New York: Harper & Row.
- Schein E. (2009). *Organizational culture & Leadership*. Notes compiled by Ted Nellen. (electronic document). Retrieved June 18, 2009 from <http://www.tnellen.com/ted/tc/schein.html>.
- Stoner, J. (1998). *Kierowanie. [Management]*. (2nd ed.). Warszawa: PWE.
- Sułkowski, L. (2002). Rycerze czy partyzanci. Kulturowe uwarunkowania zarządzania zasobami ludzkimi. [Knights or guerrillas: Cultural conditions for human resource management]. *Personel*, 3, 12-15.
- Tkaczyk, J., & Rachwalska J. (1997). *Wszystko jest obrazem: kształtowanie wizerunku przedsiębiorstwa. [Everything is a picture: Image creation of the business company]*. *Marketing i Rynek*, 5, 5-11.
- Wojciechowski, J. (2002). *Idee i rzeczywistość. Bibliotekarstwo pragmatyczne. [Ideas and the reality: A pragmatic librarianship]*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Zbiegień-Maciąg L. (2002). *Kultura w organizacji. Identyfikacje znanych firm. [Culture in organization: An identification of famous business firms]*. Warszawa: PWN.
- Zybert, E.B. (2003). *Problemy kultury organizacyjnej w bibliotekach. [Issues of the organizational culture in libraries]* In: *Nauka o książce, bibliotece i informacji we współczesnym świecie. [Book studies, library and information science in the contemporary world]* (pp. 109-150). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Zybert, E.B. (2004). *Kultura organizacyjna w bibliotekach: Nowe i stare idee w zarządzaniu biblioteką. [Organizational culture in libraries: New and old ideas in library management]*. Warszawa; Wydawnictwo SBP.

התפתחויות ב-Web כחלון הזדמנויות לספריות האקדמיות: Open Access, e-Science Semantic Web-I

יפה אהרוני

כמה תופעות ומגמות שעלולות לכאורה לפגוע במעמדה של הספרייה מסתמנות כיום. העיקרית שבהן היא העובדה שיש מידע רב וחופשי ברשת האינטרנט והמשתמשים מגלים עצמאות גוברת והולכת בכל הנוגע ליכולתם לדלות ממנה מידע. הפונקציות שמילאה הספרייה בעבר, מבוזרות היום: אם בעבר היתה הספרייה האלטרנטיבה היחידה להשגת מידע, כיום יש אופציות נוספות, והבעיות התקציביות שעמן מתמודדות הספריות מחמירות את המצב. אבל התפתחויות מסוימות ברשת האינטרנט יכולות להוות גם חלון הזדמנויות לספריות האקדמיות. המאמר מתמקד בשלוש תופעות כאלה: תנועת הגישה החופשית והמאגרים המוסדיים בעיקר, ה-e-Science והווב הסמנטי. המאמר מתאר כיצד יוכלו הספריות האקדמיות לתרום לכל אחת מהתופעות או לפחות, להפיק מהן את המרב.

מבוא

התופעה העיקרית בפגיעה לכאורה של מעמד הספרייה היא עצמאות המשתמשים בכל הקשור לחיפוש מידע ומקורה בכמה גורמים:

- מנועי חיפוש ובראשם Google ו-Google scholar שמספקים מקורות מידע בקלות יחסית.
 - חיפוש ספרים באמזון, בגוגל ספרים ובאתרים אחרים.
 - תנועת ה"גישה הפתוחה" והתרבותם של מקורות מידע חופשיים ברשת.
 - האפשרות למנויים אישיים למאגרי מידע בווב ואפשרויות עדכון אחרות, דוגמת questia שהיא ספרייה מקוונת שכוללת אוספים של ספרים וכתבי עת במדעי הרוח ובמדעי החברה ומאפשרת תמורת מנוי חודשי שעלותו 20 דולר להשתמש בכל האוספים.
 - מערכות תומכות למידה שמאפשרות לאנשי הסגל האקדמי ליצור שערי גישה לכל המקורות בקורסים שאותם הם מלמדים.
 - שיתוף מידע באתרים חברתיים וברשתות חברתיות – אתרי סימניות כגון: del.icio.us, CiteULike, Bibsonomy ואתרי שיתוף חברתיים כמו collab2.
- הזמינות של מקורות אלה למשתמש, והעובדה שרוב המשתמשים מעדיפים לקבל את המידע במנות קטנות ובשעת הצורך, מפחיתים את התלות בספרייה ובמשאביה. התחושה, כפי שיעידו עליה בכירים בתעשיית המידע, היא שעתידה של הספרייה נמצא בסכנה. סטיבן בל, מנהל ספריית גוטמן באוניברסיטת פילדלפיה כתב:
- "The future of the library is that there is no library; the functions that the library performs have been blown up and are scattered throughout the universe"
- Leigh Watson Healy, Chief Analyst, Outsell, Inc (Bell, 2004)

אבל לעומת זאת, ההתפתחויות בוו במוות גם חלון הזדמנויות שאסור לספריות להחמיצו. יש לנצל את ההתפתחויות לכיוונים חיוביים, ומסתבר, שיש כבר מי שהבין את היתרונות הגלומים במגמה הזאת והוא מנצלן לטובתו. וכך, על פי הדו"ח השנתי של American Library Association על מצב הספריות בארה"ב, באפריל 2008 (ALA, 2008), ממשיכות הספריות השונות למלא תפקיד מרכזי בהשכלה ובחינוך. בהסתמך על דו"ח זה בכל הקשור לספריות האקדמיות, מסתבר שתקציבים מצומצמים ותחרותיות מולידים יצירתיות מוגברת. למרות הקשיים, הספריות מבססות את מעמדן בקמפוסים והיוזמות מגוונות: סיוע בטכנולוגיות מידע, סיוע לסטודנטים עם מוגבלויות, רשתות אלחוטיות, סורקים, התאמת הספרייה פיזית לצרכים המשתנים ועוד. בהקדמה של הדוח של American Library Association משנת 2009 (ALA, 2009) נכתב:

"Library use increases dramatically as economy sags; funding declines.

The importance of libraries in American life continued to grow in 2008—and accelerated dramatically as the national economy sank and people looked for sources of free, effective help in a time of crisis".

ואכן, הדרך להתמודדות עם המצב הקיים היא לנצל מגמות קיימות והתפתחויות טכנולוגיות לטובת הספרייה. על פי תיאוריית SCOT (Social construction of technology, 2010), האדם מעצב את הטכנולוגיה והוא שקובע את האופן בה ניתן להפיק ממנה תועלת. הספרנות מושפעת מהטכנולוגיות המתפתחות ברשת, אך הספרנים ממלאים תפקיד שלא ניתן להחליפו בעיצוב הטכנולוגיה ובניצולה העל ידי הכנסת תכנים מתאימים. שליחותן של הספריות האקדמיות היא לתמוך במחקר, בחינוך ובלמידה. היסטורית, ספריות אקדמיות ביצעו את משימתן על ידי ארגון המידע והנגשתו, אצירה של אוספים מיוחדים ושימורם ואספקת מרחבים פיזיים ללמידה. השליחות לא השתנתה הרבה, אבל שינויים טכנולוגיים בעיקרם והתפתחויות ברשת האינטרנט הובילו לשינויים בייצור המידע, בצריכתו ובאופנים שבהם הוא נלמד, והספריות צריכות לדעת כיצד לנצל זאת. על הספריות להתייחס לטכנולוגיה ולהתפתחויות ברשת כאל אמצעי שמאפשר להשיג את יעדיהן בדרכים חדשות. הטכנולוגיה מעניקה כוח למשתמשים בה נכון ואם יצליחו הספריות לגייס אותה לקידום מטרותיהן כשהן נותרות נאמנות למסורות שלהן ולערכיהן ייצאו נשכרות מכך.

התפתחויות ברשת והאופן שבו מנצלים אותן לטובת הספרייה

במאמר זה אתמקד בשלוש תופעות או מגמות שהולכות ומתפתחות ברשת ואף קנו להן אחיזה בה וניתן לנצלן לטובת הספריות. התופעות הן:

- תנועת הגישה הפתוחה ומודלים חדשים של הוצאה לאור.
- ה-e-Science.
- הוו הסמנטי – אונטולוגיות ו-Cyberscholarship.

הגישה הפתוחה – Open Access

לתנועת הגישה הפתוחה שני מאפיינים עיקריים:

- פרסומים מדעיים מקוונים נגישים למשתמש ללא תשלום.
- מתן אפשרות חופשית לקריאת מסמכים, להורדתם, להעמקתם, לשמירתם, להדפסתם ועוד, תוך ויתור חלקי על זכויות יוצרים ושימוש במודלים של רישיונות חלופיים (Suber, 2003)
- קיימים שני מסלולים עיקריים דרכם יכולים חוקרים לפרסם את עבודותיהם ב"גישה פתוחה", והם מכונים באופן ציורי "מסלול הזהב" וה"מסלול הירוק" (Network, R. I., 2010).

מסלול הזהב – Gold road

על פי מודל זה, מפרסמים חוקרים את המאמרים שלהם בכתבי עת שתומכים ב"גישה פתוחה" כלומר מאפשרים גישה חופשית למאמרים בכתבי העת ללא תשלום לקוראים. יש כתבי עת כגון אלה שיוצאים לאור על ידי Public

Biomed Central ו-Library of Science שכל המאמרים בהם חופשיים לכול ב"גישה פתוחה" מו"לים אחרים פועלים על פי מודל היברידי, כלומר כתבי העת ממשיכים לצאת לאור על פי המודל המסורתי של מנויים, אך מציעים למחברים שרוצים בכך לפרסם את המאמרים שלהם ב"גישה פתוחה". שאלת המפתח עמה מתמודדים מו"לים, מחברים וספרנים היא מי משלם עבור הוצאות הפרסום ב"גישה הפתוחה". על פי מודל זה. המחברים או המוסדות אליהם הם שייכים שותפים בדרך כלל בעלויות הללו (Kwasik & Fulda, 2005).

ואולם למעשה, קיימים הרבה מודלים כלכליים של הגישה הפתוחה, שהמשותף לכולם הוא שהם מאפשרים נגישות לחומר ללא תשלום. כך, למשל, ווילינסקי (Willinsky, 2006) בספרו *The Access Principle* מציע עשרה מודלים כלכליים לגישה הפתוחה. אחד המודלים המעניינים להוצאה לאור שהוא מציע במסגרת זו הוא מודל הקואופרטיב, שבו שותפים מספר גורמים, כמו לדוגמה הוצאות לאור אוניברסיטאיות, אגודות אקדמיות וספריות (ראו פירוט המודלים בנספח 1).

מדריך עדכני יותר שיצא בספטמבר 2009 (Raym, 2009) סוקר מודלים כלכליים שתומכים בכתבי עת ב"גישה הפתוחה" ונמצאים עתה בשימוש. במדריך, שמשתרע על פני 53 עמודים, מתוארים 13 מודלים, והוא כולל גם דוגמאות של כתבי עת שמיישמים אותם. המודלים מתחלקים לשתי קטגוריות עיקריות (פירוט בנספח 2):

- תשעה מודלים על פיהם מימון הוצאות כתבי העת ב"גישה הפתוחה" נעשה בעיקר על ידי יצרני התכנים או על ידי באי כוחם.
- ארבעה מודלים על פיהם הוצאות כתבי העת ב"גישה הפתוחה" נעשה בעיקר על ידי צרכני התוכן או על ידי באי כוחם.

דוגמה למעורבותן של הספריות במודל מסלול הזהב היא הקרן המיוחדת שהקימו ספריות ב-MIT לתמיכה בפרסומים ב"גישה הפתוחה" the MIT Open Access Article Publication Subvention Fund - OAAPSF (Duranceau, 2010), שמעניקה מימון של עד 1000 דולר למאמר אשר מחבריו אינם יכולים לכסות את הוצאות פרסומו בדרך אחרת. אנשי הסגל שזקוקים לסיוע כספי מהקרן זכאים להשתמש בכספי הסיוע של הקרן למאמרים שישלחו לפרסום אחרי 1 ביוני 2010 בכתבי עת ב"גישה פתוחה", שעומדים במספר תנאים, ובראשם היותם כתבי עת שפיטים ונמצאים ברשימת כתבי העת ב-DOAJ.

המסלול הירוק – Green road

מודל זה ידוע גם בשם ארכוב עצמי (self-archiving). על פי מודל זה, מפקידים החוקרים את התפוקה המחקרית שלהם במאגרים פתוחים. החוקרים יכולים להפקיד במאגרים אלו גם מאמרים שפרסמו או שהם עתידים לפרסם בכתבי עת חופשיים בגישה פתוחה או בכתבי עת מסורתיים שמחייבים מנוי מהקוראים או הספריות. מדיניותם של המו"לים השונים שונה בנושא זה, ונעה בין התנגדות מוחלטת להפקדת המאמרים במאגרים פתוחים, עוברת דרך תמיכה חלקית רק בפרסום הגרסה שלפני השיפוט (preprint) ומסיימת בתמיכה בכל הגרסאות של המאמרים. אין זה מעניינו של מאמר זה לדון בגישות השונות, אך פירוט דקדקני של הדרגות השונות של תמיכת המו"לים במודל הארכוב העצמי אפשר למצוא באתר של SHERPA RoMEO.

המאגרים הפתוחים יכולים להיות מאגרים נושאים או מאגרי הפקדה מוסדיים. מאגרים נושאים כוללים מאמרים ופריטי מידע אחרים ששייכים לתחומי מחקר מסוימים, דוגמת E-LIS בספרנות, arXiv.org לפיזיקה, במתמטיקה, בסטטיסטיקה, בביווגיה ובמקצועות הנושקים לתחומים אלה. מאגרי הפקדה מוסדיים הם אוספים דיגיטאליים אשר משמרים את התפוקה המחקרית של קהילייה אוניברסיטאית אחת או יותר (Crow, 2002). מאגרים אלה נמצאים באתרים של המוסד, של אגודות מקצועיות או של ספק חיצוני ויכולים להוות דרך להוזיל את מחיר הפרסומים המדעיים ולהגדיל את הנראות והנגישות של המחקר.

ראו ביבליוגרפיה מקיפה בנושא (Bailey, 2009-2010). מעורבותן של הספריות גדולה ביותר במאגרי הפקדה מוסדיים, שנמצאו גם יעילים ביותר מבחינה כלכלית על פי הדו"ח של JISC - Joint Information System Committee (Houghton et al., 2009). למרות היתרונות, לכאורה, שמעניק השימוש במאגרים המוסדיים לאנשי הסגל, דומה שהוא אינו מעורר בהם התלהבות רבה. ספריות מנסות להתמודד עם המצב, וכיום הרבה ספריות משתתפות בפרויקטים

של המאגרים המוסדיים שלהם. בין היתר ניתן למצוא ברשימת הספריות הללו את הספריות הבאות:

● **Dspace** - פרויקט משותף של ספריות MIT ו-HP: מאגר מוסדי שכולל את התפוקה המחקרית של אוניברסיטת MIT, שהושק ב-2002 המאגר פותח, מתוחזק ונתמך על ידי הספריות ב-MIT. השרתים מתוחזקים על ידי הספריות, הספריות עוזרות בדיגיטציה, אם יש צורך, סורקות מסמכים ומזינות אותם למאגר על פי דרישה ובנוסף לכך הן מספקות מידע על זכויות יוצרים.

● **Deepblue** - באוניברסיטת מישגן, שפותח על ידי הספרייה שגם מתחזקת אותו ותומכת בו. הספרייה אחראית לשימור החומר – גיבוי, תאימות למערכות שונות וכדומה. השירותים ניתנים חינם על ידי הספרייה, מתוך הכרה בכך שהספרייה היא חלק מהקהילה המחקרית. במאמר שמתאר את ההכנות לפרויקט (Ottaviani & Snaveley 2003) מתואר תפקידן של הספריות בפרויקט וממנו עולה שהספריות היו פעילות ביותר בנושא: הן היו הגורם שאיתו התייעצו, איתן נקבעה המדיניות וכדי לאפשר את התמיכה, התקינו הספריות את התוכנה הדרושה וגם תרמו את חלקן בכל הנוגע למידע על אודות זכויות היוצרים.

● **Knowledge Bank** - הוא מאגר הפקדה מוסדי באוניברסיטת אוהיו אף הוא פרי יוזמתן של ספריות האוניברסיטה.
● **Wisdom Archive** - הוא מאגר מוסדי של מכון ויצמן, שאותו יזמה הספרייה והיתה מעורבת בהקמתו באופן פעיל. מאגרי הפקדה מוסדיים נוספים אפשר למצוא באתר של המעבדה לסטטיסטיקות של הרשת ב-CSIC, מוסד מחקרי בספרד שתפקידו לעודד מחקר מדעי וטכנולוגי. מוסד זה משתף פעולה עם מוסדות אחרים בספרד בתחום המחקר והפיתוח כולל אוניברסיטאות. המעבדה של CSIC דירגה את המאגרים המוסדיים בעולם. עיון ברשימה מלמד שהספריות שותפות במאגרי ההפקדה המוסדיים הקיימים (Aguillo, 2010).

יש לציין, שמשאבי הגישה הפתוחה גדלים והולכים ועמם מתרחב גם התפקיד הפוטנציאלי של הספריות. במסגרת אחד מהפרויקטים של IQSS – The Institute for Quantitative Social Science שבאוניברסיטת הרווארד מתחקים באופן קבוע מאז 2005 על הגידול במשאבי ה"גישה הפתוחה", והנתונים והניתוח מתפרסמים כל רבעון ב-The Imaginary Journal of Poetic Economics וב-Dramatic Growth of Open Access Series. על פי הנתונים שהתפרסמו בדצמבר 2009 (Morrison, 2009) חל גידול במספר הפרסומים ב"גישה הפתוחה" בכל התחומים. כך לדוגמה, בהסתמך על OpenDOAR הגיע מספר המאגרים המוסדיים ל-1500. הנתונים מרבעון מרץ 2010 מצביעים על גידול מתמשך במשאבי הגישה הפתוחה, וכך הגיע מספר המוסדות שמחייבים לאכוף את מדיניות ה"גישה הפתוחה" על פי ROARMAP, ביולי 2010 ל-223.

מגמה מתמשכת זו של הגידול במשאבי הגישה הפתוחה פותחת בפני הספריות אפשרויות רבות יותר למעורבות. מן הראוי לציין, שארגון ספריות המחקר האמריקאיות הקדיש את גיליון אפריל 2010 של "Research Library Issues" (Strategies for Opening Up Content, 2010) לנושא אסטרטגיות לעידוד הפרסום ב"גישה הפתוחה". גיליון מיוחד זה מתמקד בגישות שונות הננקטות היום כדי להרחיב את היקף התכנים החופשיים לקהילת המחקר. מאמר הפתיחה (Blixrud, 2010) כולל סקירה כללית על אסטרטגיות שונות הננקטות היום ברמת המוסד, הספרייה והמחברים למען ה"גישה הפתוחה". מסתבר, שתפקידן של הספריות אינו מבוטל והוא מתבטא לא רק בניהול מאגרים מוסדיים אלא גם בפרויקטים עצמאיים של דיגיטציה של אוספים, בהשתתפות בפרויקטים גדולים של דיגיטציה, בתמיכה בתזות אלקטרוניות, בתמיכה בפעילות הוצאה מוסדית לאור. ניסיונות מוצלחים ברמת הקמפוס, המחברים והספריות מתוארים במאמרים נוספים בגיליון מיוחד זה.

ACRL פרסמה ביוני 2010 דו"ח בנושא מגמות בולטות (ACRL, 2010) בספריות אקדמיות שיש להן השלכות בהווה ובעתיד. אחת המגמות שמצוינת בדו"ח היא שיימשכו מאמצי הספריות לאספקת שירותים בתחום התקשורת המדעית ובין היתר בהדרכה בנושאים של זכויות יוצרים, בתפקידן של הספריות בפיתוח מאגרי ההפקדה המוסדיים ובנושאים נוספים.

לאור הדברים, נראה שלספריות כמה תפקידים חשובים במסגרת ה"גישה הפתוחה" וביניהם:

● ניסוח מדיניות לשימור ארוך טווח – הגדרת הפורמטים של הפרסומים, קריטריונים לבחירת התוכנה, מכווני סטנדרטים ארוכי טווח כמו SGML ו-xml.

- הקמת תשתית מתאימה לאחזור, שתנוהל על ידי אנשי מקצוע שמבינים את צורכי המשתמשים, תוך שימוש בתוכנות מתאימות כגון: Dspace, Fedora, Eprints.
 - עידוד הסגל להפקיד את הפרסומים במאגר ההפקדה המוסדי, הצגת נתונים סטטיסטיים על הורדות של מאמרים בגישה פתוחה, כדי להדגיש את הערך של החשיפה בצורה מקוונת שמתאפשרת הודות לגישה הפתוחה, סיוע בדיגיטציה של הפרסומים אם יש בכך צורך, סיוע בתהליך ההפקדה ובשימוש בתוכנה והדרכה בתחומים אלה, ביצוע הפעולות הטכניות הכרוכות בהפקדה לאנשי הסגל שאין להם ידע מספיק או זמן וקידום הנושא בשיחות פורמאליות ובלתי פורמאליות עם הסגל.
 - החלטה על הסטנדרטים לקביעת מילות המפתח של המסמכים.
 - הדרכת המשתמשים כיצד לאחזר את החומר בצורה יעילה, וכיצד יש לנהוג בנוגע לזכויות היוצרים, על מנת שישתמשו נכון במאגרי ההפקדה המוסדיים. (הסטנדרט לתוכני הגישה הפתוחה הוא Creative Commons).
 - כתיבת מדריכים שיכללו הנחיות לכתיבת תזות, באופן שיתמוך בתהליך הדיגיטציה שלהם.
 - שיווק הנושא בדרכים שונות כגון, קישורים באתרי הבית והקצאת אתר ייעודי לנושא.
- אם בעבר היו הספריות האקדמיות ספקיות הגישה העיקריות לארכיב המודפס, היום הן מספקות גישה למאגרים המוסדיים ובנוסף לזאת, הן גם ממלאות פונקציות אינטראופרטיביות (פונקציות המאפשרות להחליף מידע) כמו פיתוח סטנדרטים למידע-על (מטאדטה), שיאפשרו למערכות בעלות פלטפורמות שונות מבחינת תוכנה, חומרה ומנשקים, להחליף מידע במינימום אובדן תוכן ופונקציונליות.
- תפקיד הספריות בעתיד עוד יתעצם נוכח התפתחות ה-e-Science שהוא תחום נוסף מתפתח ברשת.

e-Science - enhanced science - מדע משופר

- המונח e-Science מוגדר כידיע אקדמי שמוצא באופן שיתופי על-ידי מדענים ומופץ על ידיהם, שהוא מגובה תשתית טכנולוגית שמאפשרת זאת (Hey & Hey, 2006). התשתית שתומכת ב-e-Science היא טכנולוגית הגריד (grid), שהיא טכנולוגיה שמושגת על מחשבים מבוזרים ושיתוף בכוח המחשוב ומשמעותה למעשה: "הצג שלנו אבל המחשב של כל העולם" (הורן, 2007). כיום דפי הרשת משותפים, ורשת האינטרנט משמשת להעברת מידע. טכנולוגיית הגריד מאפשרת שיתוף משאבי מחשב וחזונה הוא שדרוג הרשת, מרשת המשמשת להעברת מידע לרשת של עיבוד ואחסון. הרעיון הוא לחבר מיליוני מחשבים פרטיים בכל העולם לרשת אחת זמינה על גבי האינטרנט לעיבוד מידע ולאחסון, במעין מחשב וירטואלי אחד ויחיד. טכנולוגיה זו מתאימה לאותם חוקרים שעוסקים בפתרון בעיות גדולות שכרוכות בטיפול בכמויות גדולות של מידע או בחישובים מסובכים, מכיוון שהיא מאפשרת ביצוע חישובים כאלה בצורה מבוזרת. על פי טכנולוגיה זו, לא נמצאים הנתונים והתוכנות באותו המקום. המשתמשים מפוזרים, ולא לכל אחד יש העתק של כל הנתונים, אבל גם הנתונים וגם התוכנות נגישים לכולם והם מחוברים למערכת בצורה אקטיבית. אפשר להשתמש בכוח המחשוב של מחשב מרוחק, לקבל נתונים מהמחשב הזה ולמעשה להשתמש בהרבה מחשבים בו זמנית (אלוני, 2005; בליזובסקי, 2005). הפרויקטים השונים חולקים בכוח המחשוב, ועוצמת המחשוב מסופקת לפרויקט שזקוק לה ביותר באותו זמן, ללא התערבות אנושית. תחומים בולטים בהם מיושמת טכנולוגיה זו הם פיזיקה של חלקיקים אלמנטריים, ביו-אינפורמטיקה, מדעי החלל, כימיה וביו-רפואה, אבל גם חוקרים במדעי החברה והרוח מגלים בה עניין. להלן מספר דוגמאות לפרויקטים בתחום ה-e-Science:
- **BIRN** - פרויקט בתחום הביו-אינפורמטיקה שמטרתו פיתוח תוכנות מחשב למען פיתוח המחקר בתחום הביו-רפואי, לצורך אבחון מחלות וכו'.
 - **climateprediction.net** - פרויקט בתחום המטאורולוגיה העוסק בחיזוי שינויי אקלים עד 2080, והוא מבוסס על ההנחה שלשינויי האקלים השלכות על תחומי חיים אחרים כגון מזון, משאבי מים וכו'.
 - **SCEC** - מרכז שעוסק בחקר רעידות אדמה והקטנת הסיכונים לרעידות אדמה. במרכז פועלים 600 מדענים מ-60 מוסדות ברחבי העולם.
 - **Combechem** - פרויקט בתחום הכימיה באוניברסיטת Southampton שבאנגליה, בשיתוף עם מרכזים נוספים.

● **הגרید האקדמי הישראלי (IAG)** - הקמת פרויקט זה והצטרפות ישראל לפרויקט הגרید האירופי EGEE, החלה כיוזמה של אוניברסיטת תל-אביב, בשנת 2003. ומיושם במסגרת מרכז החישובים הבינאוניברסיטאי - מחב"א. כיום מבוסס הגרید הישראלי על קשר בין אשכולות מחשבים באוניברסיטאות שונות.

תפקיד הספריות במסגרת ה-e-Science

מאפיינים בולטים של הפרויקטים במסגרת ה-e-Science על פי הסקירה שלעיל הם שיתוף של כמה מוסדות; רב-תחומיות; קיומו של יותר ממודל אחד - מודלים משנים בהתאם לדיסציפלינה, סוג נתונים, נגישות לנתונים, הבנתם ונורמות תרבותיות שקשורות לשימוש בהם. מאפיינים אלה מהווים אתגר לספריות שהן מוסדיות בעיקרן מבחינת פיתוח אוספים, נגישות, אבטחת נתונים ועוד. ספרנים יכולים למצוא עצמם מעורבים בשלב מוקדם במחזור החיים של המוצר, ולא רק במוצר הסופי, כפי שהיו רגילים עד כה.

במצגת המתארת את הפרויקט Combechem (Coles et al, n.d), מתואר מחזור החיים המלא של ה-e-Science שמורכב מכמה שלבים, שכל אחד מהם מהווה למעשה מחזור חיים בפני עצמו.

השלב הראשון הוא שלב עריכת הניסויים והניתוח במסגרת שיתוף פעולה וירטואלי בקנה מידה רחב. השלב השני הוא שלב האצירה, השימור וההוצאה לאור (הפרסום). הפרסומים כוללים את תוצאות המחקר וגם מידע-על, והם מאוחסנים במאגרים מסוגים שונים. שלב זהו השלב העיקרי שבו יש לספריות תפקיד. השלב השלישי הוא שלב המחקר - הידע המצטבר מתוצאות המחקר משמש את החוקרים. והשלב הרביעי - הלמידה וההוראה הוא השלב שבו מכשירים דור חדש של אנשי מדע.

כאמור, התחום שבו ספרנים יכולים להיות מעורבים בו ביותר הוא שלב האצירה - Data curation. האצירה מוגדרת על פי דו"ח של JCSR (Lord & Macdonald 2003) כ"פעילות ניהול הנתונים ועידוד השימוש בהם מרגע היווצרם, על מנת להבטיח שיהיו ראויים לגילוי ושימוש חוזר. הארכוב הוא שלב במסגרת האצירה, והשימור הוא פעולה במסגרת הארכוב". על פי הגדרה זו, שלב האצירה כולל דרכים לארגון של האוספים השמורים, הצגתם ושימוש חוזר בהם. בין יתר הפעולות הנדרשות בשלב האצירה נמצא הארכוב, הבחירה, השימור לטווח הארוך, קבלת החלטות הנוגעות לשאלה מה משמעות המידע ולמי וניהול זכויות קניין רוחני. המעורבות של הספריות בשלב האצירה במחזור החיים של ה-e-Science מתאים למודל הספרייה האקדמית העתידית שהציע לואיס (Lewis, 2007), שבו הוא צופה שני שינויים בעתיד: מעבר מהפורמט המודפס לאלקטרוני ומרכישת ספרים לאצירתם. במאמר שמסביר את המודל מוצג גרף שמתאר את המעבר מרכישה לאצירה. הגרף מדגיש את הגידול בהקצאת משאבים לאצירה על חשבון הרכישה. שני שינויים אלה באוספים יהיו כרוכים בשינויים במרחב הפיזי בספרייה ובמיומנויות הנדרשות של הספרנים.

אפשר למצוא בהמלצות של דו"ח ארגון ספריות המחקר (ARL) בנושא (E-Science, J.T.F. o. L. S. f., 2007) את העקרונות לעיצוב תפקידיהן של הספריות במסגרת ה-e-Science:

- גישה פתוחה – ספריות המחקר צריכות לתמוך במדיניות הגישה הפתוחה.
- שיתוף פעולה – ספריות המחקר ישתפו פעולה עם פרויקטים רב-מוסדיים ורב תחומיים על ידי פיתוח ותמיכה במאגרים דיגיטליים שיכללו את תוצאות המחקר, הנתונים ומידע העל.
- שימור דיגיטלי – לספריות מחקר יהיו מאגרים מוסדיים שיענו על סטנדרטים בינלאומיים של שימור ואינטראופרביליות.
- הכשרה מקצועית - ספריות מחקר יפתחו כוח אדם בעל מיומנויות של ניהול ידע ברמה הנדרשת.
- מידע-על - ספריות מחקר יובילו יוזמות לפיתוח מידע-על וסטנדרטים למידע-על שמתאימים ל-e-Science.
- קהילות וירטואליות – ספריות מחקר יתרמו להקמתם של מעבדות וארגונים וירטואליים במסגרת ה-e-Science וייטלו בהם חלק.
- ספריות מחקר יטלו חלק בפיתוח מודלים כלכליים ברי קיימא למשאבים ולשירותים שחיוניים ל-e-Science.
- תקשורת – ספריות מחקר ישתפו ביזמות להגברת המודעות בקרב אנשי המקצוע והציבור בדבר תרומתו של ה-e-Science לידע ולצרכיו מבחינת תשתיות.

- לסיכום: אין ספק שיש תרומה פוטנציאלית של הספרנים לתחום ה-e-Science, שיוכלו לתרום ממומחיותם לארגון הידע שיווצר. האופי המיוחד של ה-e-Science מציב אתגרים ומצריך שינויים ובראשם:
- פרדיגמה חדשה שעל פיה יהיה מעבר מהתמקדות בפיתוח אוספים מיוחדים (מודל ה-branch library) למודל שמדגיש מעורבות בקהיליית המשתמשים – חברים בעלי אותוריטה בכל הקשור לענייני מידע – השתתפות בפרויקטים של מחקר והוצאה לאור.
 - שינוי מבני של הספריות שבעתיד יהיו ספריות רב מוסדיות בשל האופי המולטידיסציפלינרי של המחקר.

הווב הסמנטי - אונטולוגיות ו-cyberscholarship

- הרעיון מאחורי הווב הסמנטי הוא שעל אף שמידע מקוון נגיש לחיפוש, אין משמעותו מובנת למנועי חיפוש. מחשבים יכולים לאתר מילות חיפוש, אבל אינם מבינים את ההקשר בו הן מופיעות. אחזור המלה כמו TURKEY יאתר מסמכים שבהם מופיעה המלה במשמעויות שונות זו מזו ("תרנגול הודו" או תורכיה).
- שאלה לדוגמה: "כמה ממנהיגי העולם הם מתחת לגיל 60". על אף שהמידע שדרוש כדי לענות על שאלה כזו מצוי ברשת, מנוע החיפוש אינו יכול להבין את משמעות המידע על מנת לענות עליה, על אף שהוא ייתן קישורים לדפים שונים אשר יכילו חלקים מהתשובה. הווב הסמנטי יאפשר למחשבים לקרוא את משמעותם של התכנים (Liyang, 2007) ולהביןם. החזון של הווב הסמנטי, שבראשיתו קודם על ידי Tim Berners-Lee, אמור לעזור לאנשים לפתור בעיות קשות על ידי הצגת קשרים בין מושגים, אירועים ודברים שלכאורה אינם קשורים זה לזה אבל הם יכולים להיות מובנים מאליהם על ידי אסוציאציות שונות שמתאפשרות באמצעות יישומים סמנטיים. מטרתם של רוב היישומים הסמנטיים הקיימים היום היא לסייע בחיפוש מידע. דוגמאות לכלים אלו הם: Hakia; TrueKnowledge; Powerset.
- כיום קיימות שתי גישות תיאורטיות לפיתוח היכולת הסמנטית של הווב.
- גישת bottom-up שמושגת על שימוש באונטולוגיות, על פיה מידע-על יתווסף לכל פיסת תוכן ויכלול מידע על ההקשר של התוכן.
 - גישת top-down שמה את הדגש על פיתוח יכולת חיפוש בשפה טבעית, כך שניתן יהיה להגיע לאותן החלטות ללא מידע-על מיוחד (Iskold, 2007).

הווב הסמנטי - אונטולוגיות

על פי גישת bottom-up יאפשר הווב הסמנטי למחשבים - לקרוא את משמעותם של התכנים ולהביןם באמצעות הצמדת מידע-על למידע בווּב בשפה שתהיה מובנת למחשבים. על פי גישה זו מרכיב חשוב בווּב הסמנטי הן האונטולוגיות. המושג אונטולוגיה שאול מתחום הפילוסופיה ופירושו תיאור היש, הקיים. בתחום המידע והמחשבים זהו מודל המתאר את מפת המושגים בתחום מסוים, תכונותיהם והקשרים ביניהם.

המבנה של האונטולוגיות מתואר על ידי שפות סמנטיות כמו OWL ו-RDF/RDFS שבאמצעותן מבינים, כביכול, המחשבים את משמעות הטקסט – מושגים, תכונות וקשרים, וכתוצאה מכך מתאפשר אחזור מידע ברמה רלבנטית יותר.

האונטולוגיה כוללת מונחים ואת היחסים בין המונחים. המונחים נקראים מחלקות (classes או concepts). היחסים בין המחלקות באונטולוגיה יכולים לבוא לידי ביטוי במערכת היררכית. לדוגמה באונטולוגיה שמתארת מקורות מידע, המונח "מקור מידע" (resource) יכול לבוא לידי ביטוי במערכת היררכית שכוללת מקור מידע אלקטרוני ומקור מידע מודפס. בנוסף ליחסים ההיררכיים שקיימים בין המחלקות, יש גם תכונות (properties), שמתארות מאפיינים שונים של המחלקות. לדוגמה, למקור המידע יש מאפיינים כמו מחבר או שנת הוצאה לאור. זהו ההבדל בין מערכת טקסונומית כמו תזארוס לבין אונטולוגיה. אונטולוגיה כוללת גם תכונות ולא רק מחלקות כמו בטקסונומיה. תחום זה, שעוסק למעשה בשפה מבוקרת ובארגון מידע, זקוק למומחיותם של ספרנים ולניסיונם. במאמר An introduction to the Semantic Web for health sciences librarians (Ioana, Valentin & Benoit, 2006) אפשר למצוא סקירה של כמה פרויקטים בתחום הביו-רפואי, שמשתמשים בטכנולוגיות של הווב הסמנטי. מחברי המאמר מציגים בעיות ביישום ודרכים בהן הידע הספרני והמומחיות הספרנית בארגון המידע יכולים לתרום לפרויקטים מסוג זה.

לא ירחק היום שבו יהיה הווב הסמנטי בשימוש. על פי המחקר information behavior of researcher of the future של British Library and JISC (Williams & Rowlands, 2007) כבר ב-2013 יהיו התפתחויות משמעותיות בכל הקשור אליו ואל ה-e-Science בתחומים מסוימים כמו ביולוגיה, שיאפשרו לספריות מחקר להשתתף בפעילויות חדשות כמו כמו הוצאה לאור בזמן אמת ושיתוף שנתונים של נתונים ניסויים ברשת.

הווב הסמנטי - cyberscholarship

הגישה השנייה לפיתוח הווב הסמנטי - גישת ה-top-down - מתייחסת להשגת הווב הסמנטי באמצעות כריית טקסט ופיתוח יכולת חיפוש בשפה טבעית, כך שניתן יהיה להגיע לאותן החלטות ללא מידע-על מיוחד. גם על פי גישה זו לספרנים יש תפקיד לאור התפתחות סוג חדש של מחקר ה-Cyberscholarship. ספריות דיגיטליות והתפתחותם של ביצועי מחשב בתחום כריית טקסט מאפשרים סוג מחקר חדש – "Cyberscholarship Data Driven Science" – שאפשר להגדירו כמחקר שמתבסס על ניתוח כמות אדירה של מידע בטכנולוגיות של כריית טקסט. מחקר מעמיק אפשרי רק על ידי ניתוח כמות אדירה של מידע, שמתאפשרת רק באמצעות מחשב. תוכניות מחשב מסוגלות, תוך שימוש בטכנולוגיות סמנטיות, לזהות דפוסים חבויים וקשרים בתוך המידע שאדם לא יוכל למצוא אותם באמצעות חיפוש או דפדוף ותהליך כריית הטקסט באמצעות תוכניות מחשב והצגתו לחוקר מייצל את המחקר. מכאן, שה-Cyberscholarship הוא השילוב של השניים: ספריות דיגיטליות ועוצמת מחשוב גבוהה. המוסדות הלאומיים לבריאות בארה"ב ובראשם NCBI - המרכז הלאומי למידע ביוטכנולוגי - חלוצים בפיתוח כלים שמחפשים דפוסים לטנטיים במאגרי מידע. מספר דוגמאות מייצגות לסוג המחקר החדש המתפתח הם The National Virtual Observatory בתחום האסטרונומיה, Entrez של NCBI בתחום הביו-רפואי ו-The Cornell Web Lab בניתוח הארכיון של האינטרנט.

במאמר מעניין בנושא ה-Cyberscholarship, מציג המחבר להפיק מספר לקחים מניסיונה של אוניברסיטת קורנל בניתוח הארכיון של האינטרנט.

ארכיון האינטרנט הוא מאגר מידע שכולל היסטוריה של דפי ווב: מקלידים URL ומקבלים את דפי הווב ההיסטוריים של האתר. כיום מאגר זה אינו מסוגל לענות על שאלות מחקריות באופיין כגון, לכמה אתרי ממשלה קישורים לאוניברסיטת קורנל, או כיצד משתנה מבנה הווב כאשר הוא גדל.

במסגרת הפרויקט Web Lab הנתונים הועתקו למאגר בקורנל, אורגנו במאגר מידע יחסי שמאפשר לענות על שאלות מסוג זה, וסופקו לו כלים ושירותים שמאפשרים להשתמש בנתונים למחקר (Arms et al, 2008). להתפתחות ה-Cyberscholarship יש השלכות על תפקידי הספריות בתחומים הבאים:

- **דיגיטציה** – שכן מבחינת התכנים ברור שיש צורך במידע נגיש בצורתו הדיגיטלית.
- **ארגון האוספים ופיתוח מנשקים** – קיימת סימביוזה בין ארגון האוספים וסוגי המחקר שהם מאפשרים, ולכן דרושות גישות חדשות לארגון האוספים ולאופן השימוש בהם. קיימת דרישה לאינדקסים של הטקסט המלא של האוספים המשמשים למחקר ויש לפתח מנשקים חדשים שיאפשרו גישה ישירה של תוכניות המחשב לאוספים, שכן החוקרים מעוניינים בתוכניות מחשב שישמשו להם סוכנים.

בהיבט הארגוני, ממליץ המחבר להקים ארגון מרכזי שיתמחה ב-Cyberscholarship וישרת את כל האוניברסיטאות, ומדגיש את הצורך להסתייע בארגונים מרכזיים שינהלו את המידע וימפתחו אותו לטובת החברים בהם. מן הראוי לציין, שהשילוב של טכנולוגיות מתקדמות של כריית טקסט ושל משאבי הגישה הפתוחה שנמצאים בגידול מתמשך יכול לתרום רבות למחקר.

ואכן, שבוע הגישה הפתוחה הבינלאומי שיתקיים בתאריכים 18-24 באוקטובר 2010 יעסוק בהשפעת הגישה הפתוחה על המחקר והקריאה לכריית טקסט. שבוע הגישה הפתוחה שם לו למטרה לקדם גישה חופשית למחקר והשנה תהיה זו השנה הרביעית לקיומו. שבוע זה מהווה הזדמנות לקהילה האקדמית ולקהילת המחקר ברחבי העולם להמשיך וללמוד על הפוטנציאל שטמון בגישה הפתוחה ועל התועלת הגלומה בה ולהציע את תנועת הגישה הפתוחה לקראת הפיכתה לנורמה במחקר. ההכנות לאירוע החלו בקריאתו של פיליפ בורן (Philip E. Bourne), פרופסור

מאוניברסיטת סן דייגו שבקליפורניה והעורך הראשי של PLoS Computational Biology לגייס את הטכנולוגיה על מנת לאפשר כריית טקסט בספרות ההולכת וגדלה של הגישה הפתוחה (McLennan, 2010). בסרט הווידאו המופיע באתר של שבוע "הגישה הפתוחה" קורא Philip E. Bourn לחשוב כיצד לגייס את הטכנולוגיה לשירות המחקר המתקדם, שיושגת על כריית טקסט אמיתית בספרות החופשית ההולכת וגדלה. השאיפה היא שהטקסטים החופשיים יהיו בפורמט XML באופן שיאפשר את ניתוחם על ידי מחשב. כדי לאפשר שימוש יעיל בספרות יש לפתח כלים מתאימים דוגמת SciVee, שהוא אתר חופשי שבו יכולים חוקרים להעלות קובצי וידאו של מחקריהם ולשתף בהם אחרים; ו-BioLIT מאגר הכולל את כל המאמרים המחקריים מ-Pubmed Central (הארכיון הדיגיטלי החופשי של כתבי עת ביו-רפואיים) אתרים, שאי אפשר היה לפתחם ללא גישה חופשית לספרות.

לסיכום, שלוש התופעות המתפתחות שעליהן דובר במאמר: הגישה הפתוחה, התפתחות ה-e-Science והווב הסמנטי קשורות זו בזו: ה-e-Science קשור קשר הדוק עם מאגרי ההפקדה המוסדיים, ומאגרי הפקדה מוסדיים ללא institutional cyberscholarship לא יגיעו למלוא הפוטנציאל שלהם. גם התפקידים הפוטנציאליים המעניינים והמבטיחים של הספריות והספרנים לאור המגמות המתפתחות בווב שלובים זה בזה ומצביעים על מספר מגמות מתפתחות וביניהן:

- מעבר הספריות מרכישה לאצירה, שימור, דיגיטציה וייצור.
- הרחבת שיתוף הפעולה במישורים השונים – חברי סגל, סטודנטים ומומחים לטכנולוגיה והרחבת שיתוף הפעולה הממסדי למען שירותי המידע.
- מעבר למודל שמדגיש מעורבות בקהילת המשתמשים – חברים המומחים ובקיאים בכל הקשור לענייני מידע ותקשורת מדעית – יש להדריך את המשתמשים בנושא זכויות היוצרים, להשתתף בפרויקטים של מחקר והוצאה לאור ובפיתוח המאגרים המוסדיים וכל זאת תוך כדי המשך עזרה באיתור המידע, לא רק לאנשים, אלא גם למחשבים.

רשימת האתרים

הגרید האקדמי הישראלי (IAG): <http://www.iucc.ac.il/heb/info/units/grid.htm>

arXiv.org: <http://arxiv.org>

BioLIT: <http://biolitt.ucsd.edu/doc>

BioMed Central | The Open Access Publisher: <http://www.biomedcentral.com>

BIRN: <http://www.birncommunity.org>

climateprediction.net: <http://climateprediction.net>

The Cornell Web Lab: <http://www.archive.org/index.php>

CSIC: <http://repositories.webometrics.info/index.html>

Deepblue: <http://deepblue.lib.umich.edu>

Dspace: <http://dspace.mit.edu>

E-LIS: <http://eprints.rclis.org>

Entrez: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/Entrez>

Hakia: <http://www.hakia.com>

IQSS: http://www.iq.harvard.edu/about_iqss

Knowledge Bank: <https://kb.osu.edu/dspace>

The National Virtual Observatory: <http://www.us-vo.org>

OpenDOAR - The Directory of Open Access Repositories: <http://www.opendoar.org>

Powerset: <http://www.powerset.com>

Public Library of Science: <http://www.plos.org>

ROARMAP - Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies: <http://www.eprints.org/openaccess/policysignup>
 Research Library Issues: <http://publications.arl.org/rli/s68n7>
 SCEC - The Southern California Earthquake Center: <http://www.scec.org>
 SciVee: <http://www.scivee.tv>
 SHERPA RoMEO: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo>
 TrueKnowledge: <http://www.trueknowledge.com>
 Wisdom Archive: <http://webout1.weizmann.ac.il:81>

מקורות

- הורן, ד. (2007). *חזון הגריד בארץ ובעולם*. אוחדר, 26 ינואר, 2010
 נ- http://iag.iucc.ac.il/presentations/ISOC_David_Horn.ppt
- אלוני, א. (2005). סליחה, אפשר לשכור מכם כוח מיחשוב? *ynet*, אוחדר ינואר 24, 2010
 נ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3176078,00.html>
- בליזובסקי, א. (2005). טכנולוגיית הגריד הופכת את חוק מור ללא רלוונטי. *ynet*, אוחדר ינואר 24, 2010
 נ- <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3060934,00.html>
- ACRL (2010). 2010 top ten trends in academic libraries. *College & Research Libraries News*, 71 (6). Retrieved January 24, 2010, from <http://crln.acrl.org/content/71/6/286.short>
- Aguillo, I.F., Ortega, J.L., Fernandez, M., Utrilla, A.M. (2010). Indicators for a webometric Ranking of Open Access Repositories. *Scientometrics*, 82 (3):477-486.
- ALA (2008). *The State of America's Libraries*. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.ala.org/ala/newspresscenter/mediapresscenter/presskits/2008statereport/2008statehome.cfm>
- ALA (2009). *The State of America's Libraries*. Retrieved January 24, 2010, from http://www.ala.org/ala/newspresscenter/mediapresscenter/presskits/2009stateofamericaslibraries/State%20draft_04.10.09.pdf
- Arms, Y. W., Aya, S., Dmitriev, P., Kot, B., Mitchell, R., & Walle, L. (2006). *A Research Library Based on the Historical Collections of the Internet Archive*. Retrieved January 25, 2010 from <http://www.dlib.org/dlib/february06/arms/02arms.html>
- Arms, Y. W. (2008). Cyberscholarship: High Performance Computing Meets Digital Libraries, *JEP*, 11, doi: <http://dx.doi.org/10.3998/3336451.0011.103> Retrieved January 25, 2010 from <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=jep;view=text;rgn=main;idno=3336451.0011.103>
- Bailey, C. W. Jr. (2009-2010). *Institutional Repository Bibliography*. Houston: Digital Scholarship, Retrieved January 25, 2010 from <http://www.digital-scholarship.org/irb/irb.html>
- Bell, S. J. & Shank, J. (2004). The blended librarian: A blueprint for redefining the teaching and learning role of academic librarians. *C&RL News*, 65(7). Retrieved June 22, 2010, from <http://www.pla.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/crlnews/2004/jul/blendedlibrarian.cfm>

- Blixrud, J. C. (2010). Strategies for Opening up Content: Laying the Groundwork for an Open System of Scholarship. *Research Library Issues*, 269. Retrieved June 22, 2010, from <http://arl.tizrapublisher.com/s68n7/2>
- Coles, S., Frey, J., Hursthouse, M., Carr, L., De Roure, D., Gutteridge, C. et al. (n.d.). *A Demonstration of Crystallographic EPrints eBank & CombeChem Project*. Retrieved January 25, 2010 from <http://www.semanticgrid.org/GGF/ggf11/ebank-ggf11.ppt>
- Crow, R. (2002). *The case for institutional repositories: a SPARC position paper*. Washington, DC: The Scholarly Publishing & Academic Resources Coalition. Retrieved January 25, 2010 from http://www.arl.org/sparc/bm~doc/ir_final_release_102.pdf
- Duranceau, E. (2010). *MIT Libraries Offer Aid to MIT authors publishing in Open Access Journals*. Retrieved 22 June, 2010 from MIT Libraries News weblog: <http://news-libraries.mit.edu/blog/libraries-offer-authors/3437/>
- E-Science, J. T. F. o. L. S. f. (2007). *Agenda for Developing E-Science in Research Libraries: Final Report and Recommendations to the Scholarly Communication Steering Committee, the Public Policies Affecting Research Libraries Steering Committee, and the Research, Teaching, and Learning Steering Committee*. Retrieved January 25, 2010 from http://www.arl.org/bm~doc/ARL_EScience_final.pdf
- Gruber, T. R..(1993). A translation approach to portable ontologies. *Knowledge Acquisition*, 5(2):199-220
- Hey, T., & Hey, J. e. (2006). *Science and its implications for the library community*. Retrieved January 25, 2010 from http://conference.ub.uni-bielefeld.de/2006/proceedings/heyhey_final_web.pdf
- Houghton, J., Rasmussen, B., Sheehan, P., Oppenheim, C., Morris, A., Creaser, C., et al. (2009). *Economic implications of alternative scholarly publishing models: Exploring the costs and benefits JISC EI-ASPM Project A report to the Joint Information Systems Committee (JISC)*. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/publications/rpteconomicoapublishing.pdf>
- Ioana, R., Valentin, R. & Benoit, T. (2006). An introduction to the Semantic Web for health sciences librarians. *J Med Libr Assoc*, 94(2), 198–205 Retrieved January 25, 2010 from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1435839/>
- Iskold, A. (2007). *Top-Down: A New Approach to the Semantic Web*. Retrieved January 25, 2010 from http://www.readwriteweb.com/archives/the_top-down_semantic_web.php
- Kwasik, H., & Fulda, P. O. (2005.). Open Access and Scholarly Communication - A Selection of Key Web Sites. *Issues in Science & Technology Librarianship*, 43. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.istl.org/05-summer/internet.html>
- Lewis, D. (2007). *A Model for Academic Libraries 2005 to 2025*. Paper to be presented at "Visions of Change," California State University at Sacramento. Retrieved January 25, 2010 from <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/665/A%20Model%20Academic%20Libraries%202005%20to%202025.pdf;jsessionid=807130276FEA76C151E7C5008FAFD795?sequence=6>
- Liyang, Yu (2007). *Introduction to the semantic web and semantic web services*. London: Chapman & Hall.
- Lord, P & Macdonald, A (2003). *Data curation for e-Science in the UK: an audit to establish requirements for future curation and provision*. prepared for: The JISC Committee for the Support of Research (JCSR). Retrieved January 25, 2010 from http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/e-ScienceReportFinal.pdf

- McLennan, J. (2010). *Open Access Week 2010 declared for October 18 to 24*. Retrieved June 22, 2010 from <http://www.openaccessweek.org/profiles/blogs/open-access-week-2010-declared>
- Morrison, H. (2009). *Dramatic Growth of Open Access: December 11, 2009 early year-end edition*. Retrieved June 22, 2010 from <http://poeticeconomics.blogspot.com/2009/12/dramatic-growth-of-open-access-december.html>
- Network, R. I. (2010). *Getting your feet wet: An introduction to Open Access*. London. Retrieved June 23, 2010 from http://www.rin.ac.uk/system/files/attachments/open_access_booklet_screen.pdf
- Ottaviani, J., & Snaveley, C. (2003). *Towards a University of Michigan Institutional Repository: A Study and Prototype Proposal*. Retrieved January 25, 2010 from <http://www.lib.umich.edu/digital-library-production-service-dlps/towards-university-michigan-institutional-repository-study-a>
- Strategies for Opening up Content. (2010). *Research Library Issues*, 269. Retrieved June 22, 2010 from <http://publications.arl.org/rli/s68n7>
- Raym, C. (2009). *Income Models for Open Access: An Overview of Current Practice*. Retrieved June 22, 2010 from http://www.arl.org/sparc/bm~doc/incomemodels_v1.pdf
- Social construction of technology. (2010, May 19). In *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved June 23, 2010, from http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Social_construction_of_technology&oldid=363062624
- Suber, P. (2003). Removing barriers to research: An introduction to open access for librarians. *College & Research Libraries News*, 64(113), 92-94. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.earlham.edu/~peters/writing/acrl.htm>
- Williams, P., & Rowlands, I. (2007). *Information Behaviour of the Researcher of the Future*. A British Library / JISC Study The Literature on Young People and their Information Retrieved January 25, 2010 from <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/ggworkpackageii.pdf>
- Willinsky, J. (2006). *The Access Principle*. MA: Mit Press. Retrieved January 24, 2010, from <http://mitpress.mit.edu/catalog/item/default.asp?tld=10611&tttype=2>

נספח 1:

10 מודלים כלכליים לגישה הפתוחה על פי Willinsky

מקור: Willinsky, J. 2006

Table A.1

Ten flavors of open access to journal articles

Type of open access	Economic models	Journal or portal example
Home page	University department maintains home pages for individual faculty members on which they place their papers and make them freely available. ^a	http://www.econ.ucsb.edu/~tedb/
E-print archive	An institution or academic subject area underwrites the hosting and maintenance of repository software, enabling members to self-archive published and unpublished materials. ^a	arXiv.org E-Print Archive
Author fee	Author fees support immediate and complete access to open access journals (or, in some cases, to the individual articles for which fees were paid), with institutional and national memberships available to cover author fees. ^a	BioMed Central
Subsidized	Subsidy from scholarly society, institution and/or government/foundation enables immediate and complete access to open access journal. ^a	<i>First Monday</i>
Dual-mode	Subscriptions are collected for print edition and used to sustain both print edition and online open access edition. ^a	<i>Journal of Postgraduate Medicine</i>
Delayed	Subscription fees are collected for print edition and immediate access to online edition, with open access provided to content after a period of time (e.g., six to twelve months).	<i>New England Journal of Medicine</i>
Partial	Open access is provided to a small selection of articles in each issue—serving as a marketing tool—whereas access to the rest of the issue requires subscription.	<i>Lancet</i>
Per capita	Open access is offered to scholars and students in developing countries as a charitable contribution, with expense limited to registering institutions in an access management system.	HINARI
Indexing	Open access to bibliographic information and abstracts is provided as a government service or, for publishers, a marketing tool, often with links to pay per view for the full text of articles.	ScienceDirect
Cooperative	Member institutions (e.g., libraries, scholarly associations) contribute to support of open access journals and development of publishing resources. ^a	German Academic Publishers

נספח 2:

13 מודלים כלכליים לגישה הפתוחה על פי Raym

מקור: Raym, 2009

Demand-Side Models	Supply-Side Models
<i>Versioning</i>	<i>Input Fees</i>
- Offline media editions - Convenience-format licenses	- Article processing fees - Discretionary Open Access
<i>Value-added Services</i>	<i>Affinity Relationships</i>
<i>Voluntary Fees</i>	- Advertising - Sponsorships
- Use-triggered licenses - Donations & Fundraising	<i>Internal Subsidies</i>
	- Society dues surcharge - Partnerships
	<i>Grants</i>
	- Institutional Grants & Subsidies - Government Funding - Endowments
	<i>In-Kind Support</i>
	<i>Partnerships</i>

סיכום הפעילות בתחום הספריות הציבוריות

בשנים 2008-2009

ויקטור בן נעים

הספריות הציבוריות מוקמות על ידי המחלקה לספריות במשרד התרבות והספורט בהתאם להמלצות של המועצה לספריות ציבוריות. המחלקה מתקצבת 230 רשתות של ספריות ציבוריות (כ-1,200 ספריות), דואגת לקידום מקצועי של הספרנים, מטפלת בהכשרה מקצועית פורמאלית במסגרת לימודי הספרנות במכללות, בהשתלמויות ובכנסים במסגרות שונות. המחלקה לספריות מקדמת את תקשוב הספריות ואת מחשובן; מתכננת פרויקטים חדשניים בספריות; מכינה פרוגרמות למבני ספריות; מייצעת לאדריכלים; עורכת סקרים ואוספת מידע על הנעשה בספריות, וכמו כן היא אחראית על תשלומים לסופרים לפי מספר ההשאלות של ספריהם בספריות הציבוריות.

חזון חברתי ותרבותי של המחלקה לספריות

- הספריות הציבוריות יהפכו למוקד תרבותי-חברתי ויפעלו כרשת ארגונית כלל ארצית אחת בשיתוף פעולה עם מוסדות שונים בקהילה.
- כל ספרייה תציע לקהל הרחב מקום נעים, נוח וזמין וכל אחד יוכל להשתמש בשירותי הספרייה במועד המתאים לו.
- תחת קורת גג אחת ניתן יהיה לעסוק בפעילויות מגוונות ביניהן:
 - לקרוא, לצפות ולהאזין לכל מה שתחשוק נפשו של המבקר ללא תשלום.
 - ליהנות מפעילויות מגוונות בתחומי האוריינות והתרבות.
 - לקבל כל מידע שאדם יחפוץ בו בכל אמצעי ופורמט מסורתי וחדשני הקיים בשוק.
 - לקבל הדרכה, עזרה ותמיכה בכל נושא, בכל הרמות ובמהלך כל החיים.
- המחלקה שואפת לכך שתהיה ספרייה לכל אזרח - הספריות יפעלו להנגשת הידע והמידע על בסיס חופש המידע והביטוי, תוך השמירה על הפלורליזם התרבותי ושיוויון הזדמנויות וייתאמו את שירותיהן לצרכים של האוכלוסיות השונות (הנגשה פיזית וחברתית והתאמת שעות הפעילות ודרכי הפעילות).

יעדים ומטרות

- **הספרייה כמרכז תרבותי-חברתי לעידוד הקריאה והאוריינות** - המחלקה לספריות תומכת זו השנה השנייה בהפעלת תוכניות תרבות בספריות בסך של 15 אחוז מתקציב התמיכה השנתי. לקראת 2010 תוכנן להרחיב תקציב זה ל-20 אחוז. 80 אחוז מהספריות ארגנו פעולות תרבות כאשר הפעולות מתפרשות על פני כל השנה ומקבלות דגש מיוחד באירועים מיוחדים.
- **הספרייה כמרכז מידע מתקדם** - הספרייה תשתמש בטכנולוגיות מתקדמות המתאימות לעידן המידע הדיגיטאלי במאה ה-21. בין המשימות שהוגדרו לשנת 2010: הרחבת סוגי מאגרי המידע, הקמת פורטל לספריות, הקמת אתר בית לכל ספרייה, הסבת תוכנת הניהול למודול אינטרנטי והעסקת עובד במרכז ההדרכה.
- **הספרייה כמרכז מידע מקומי** - הספרייה תאפשר גישה לפרסומים ממשלתיים במסגרת התוכנית "ממשל זמין", מרכז מידע קהילתי, מרכז לתיעוד המורשת המקומית ולשירותי יעץ בתחום הלימודים ותעסוקה.

תקציב

- תמיכת המשרד בספריות הציבוריות גדלה ב-11 מיליון ש"ח בכל שנה, לפי תיקון החוק. ב-2008 גדל התקציב ב-57 אחוז לעומת 2007 וב-2009 גדל התקציב ב-39 לעומת 2008, מ-30.8 מיליון ש"ח ל-41.8 מיליון ש"ח.
- השתתפות הרשויות המקומיות גדלה בשנתיים האחרונות (בהתאם לסעיף 5(ג) של החוק) מ-153 מיליון ש"ח ב-2006 ל-166 מיליון ש"ח ב-2007, ל-172 מיליון ש"ח ב-2008 ול-176 מיליון ש"ח ב-2009.
- המחלקה לספריות הגדילה את התמיכה בספריות שבפריפריה, בקרב המגזר הערבי ובאשכולות הכלכליים 1-4.
- ניתנה תוספת של 282,000 ש"ח בתחילת 2009 ליישובים בחבל עוטף עזה (תוספת של 10 אחוז לכל ספרייה). ניתנה תוספת של 810,000 ש"ח לשינוי בספריות האזוריות ו-2.2 מיליון ש"ח לספריות במגזר הערבי.
- המשרד תומך גם בספריות בערים הגדולות (בחיפה, בתל-אביב וברמת-גן) שלא נתמכו בצורה ריאלית עד שנת 2008.
- מרכז הספר והספריות בישראל יזם פרויקטים ארציים רבים בעקבות תיקון החוק. התמיכה גדלה מ-650,000 ש"ח ב-2007 ל-833,000 ש"ח ב-2008 ול-906,000 ש"ח ב-2009.

סיכום חלוקת השתתפות המחלקה בהוצאות הספריות הציבוריות לפי תחומי רכש באחוזים:

	ספרים, כתבי עת, תקליטורים, מאגרי מידע	תוכנות, מחשבים, תשתית אינטרנט	פעולות תרבות	ריהוט, ציוד, שונות
2008	69	15	7	9
2009	70	11	8	11
2010 מתוכנן	56-50	13-10	27-20	13-10

נתונים המשקפים את הפעילות בספריות

- **ביטול דמי קריאה** – בתחילת 2007 כ-100 ספריות (מתוך 214) גבו תשלומים בניגוד לחוק ועל אף הנחיות המשרד. בתחילת 2008, לאחר פעולות אינטנסיביות, ירד מספרן ל-16 והן קיבלו תמיכה מופחתת. ספריות אלה ביקשו אורכה של שנה כדי להיערך להפסקת הגבייה. ב-2009 נותרו ארבע ספריות הגובות תשלומים והתמיכה בהן הופסקה. היא תחודש ברגע שהרשות המקומית תפסיק את הגבייה.
- **אוספים** – התוספת התקציבית אפשרה לספריות לרכוש מספר גדול של ספרים במגוון רב יותר ולאפשר, לראשונה, רכש של מדיה חדשה כגון מאגרי מידע ותקליטורים. התוספת התקציבית מאפשרת לרכוש מספר גדול יותר של עותקים מפריטים מבוקשים ובכך לקצר תורים של ממתנים ולהרחיב את מעגל המנויים בספרייה.
- **קטלוג מקוון** – 81 ספריות העלו את הקטלוג לאינטרנט לעומת 15 בעבר, ל-144 יש אתר באינטרנט לעומת 30 בעבר.
- **מסע פרסום** – בזכות השינויים שחלו בספריות התפרסמו כתבות (עיתונות, רדיו, טלוויזיה, אינטרנט) אוהדות שיצרו דעת קהל חיובית ועוררו את הקהל לצורך יותר את שירותי הספרייה.
- **פיתוח שירותי מידע** – ב-2009 הצטרפה המחלקה לספריות לתוכנית "ממשל זמין" והוחל פיילוט ב-10 ספריות לבחינת השימוש והצורך בשירות זה בספריות הציבוריות.

- **ארגון מחדש בספריות האזוריות** – המחלקה ממשיכה בתהליך הארגון מחדש בספריות האזוריות (חיזוק הספריה המרכזית + צמצום הסניפים החלשים) והושקעו 810,000 ₪ למטרה זו מעבר להקצבה השוטפת שניתנת לספריות אלה.
- **פיתוח הספריות כספרייה קהילתית/חברתית** – הוכנו תוכניות על ידי הספריות ובוצעו ב-56 אחוז מהן.
- **הגדלת מספר הקוראים והשואלים** – מספר הקוראים עלה מ-16.2 אחוז מסך כל האוכלוסייה ב-2007 ל-18.6 אחוז ב-2008 ול-18.8 אחוז ב-2009, 832 אלף קוראים פעילים בספריות לעומת 716 אלף ב-2007.
- **הגדלת מספר ההשאלות** – מספר ההשאלות גדל מ-8.7 מיליון השאלות ב-2007 ל-9.8 מיליון ב-2008.
- **שעות פתיחה** – חלק גדול מהספריות פותחות את שערן לציבור במשך שעות ארוכות יותר מכפי שעשו בעבר, ללא תוספת כוח אדם.
- **תנאים פיזיים** – חלק מהספריות חידשו את הריהוט הישן.
- **כוח אדם** – 11 מנהלות ספרייה פרשו לגמלאות ולשלוש מהן טרם נמצא מחליף.
- **ספריות שתוקצבו לראשונה ב-2009** – בסמת טבעון, כאבול, כפר יאסיף, רהט, שגב שלום ותל שבע.
- **פרסי הצטיינות** – פרס הספרייה המצטיינת בתחום הנגשת הספרייה באמצעות כלים מודרניים ויצירתיים לטובת הקהילה והעמדת השירות ללקוח בראש סדר העדיפויות ניתנו ל: ספרייה ציבורית בנימינה - גבעת עדה - מיקי הרדאבל, כותר ראשון לציון - רחלי לשם. ציון לשבח ניתן לספריות אבן יהודה, הרצליה, חולון (סניף), כפר שבא, עפולה, קדומים, תל מונד.

מרכז הספר והספריות מציג:

חליפות תוכן בהתאמה אישית

מנהלי ספריות יקרים,
עד היום, הצגנו בפניכם חבילות תוכן שיצרנו במיוחד עבורכם.
השנה, אנחנו גאים להציג חידוש מהפכני שיאפשר לכם ליצור באופן אישי חליפת תוכן התפורה בצורה מושלמת למידותיכם!

השנה, אתם יכולים לבחור את המנחה, התוכן והזמן המתאים לכם.

אתם יכולים להחליט אם ברצונכם לייצר קבוצת לימוד, או לבחור בלימוד פרטני.

בעצם - אתם יכולים לקבוע כל דבר ואנחנו נעזור לכם לממש את התכנית הנבחרת!

בחוברת תוכלו למצוא תכנים מגוונים, מרצים חדשים, קורסים וסדנאות והכל - מודולרי לחלוטין, כך שתוכלו לבחור ולייצר בעצמכם את תכנית הלימודים שמתאימה לכם ולצוותים שלכם באופן מדויק!

אנו מקווים כי תמצאו שרות זה שימושי ואפקטיבי ומאחלים לכולנו שנת תוכן עשירה ופורייה.

ציפי ויצנהויז, השתלמויות, 03-6180151 שלוחה 104, tzipi@icl.org.il
ריקי כ"ץ, מנהלת תחום הדרכה ותוכן, 03-6180151 שלוחה 103, riki@icl.org.il

קורסים

נוסים

הרצאות

סדנאות

ימי עיון

הדרכה אישית

קולקציית תוכן 2011

בהתאמה אישית

מרכז הספר והספריות בישראל

מדיניות המערכת

"מידעת" הוא כתב עת מקצועי-אקדמי העוסק בהיבטים השונים של ספרנות, מידע וארכיונאות. מטרתו להציג את העשייה המחקרית-מקצועית ולדון בנושאים עכשוויים בתחום, כדי לתרום לפעילות האקדמית ולקידום הספריות, מרכזי המידע והארכיונים.

קהל היעד

כתב העת מיועד לאנשי אקדמיה, לסטודנטים ולאנשי שדה מתחום הספרנות והמידע ומתחומי דעת הנושקים לו. אופי הפרסומים:

- מחקרים מקוריים, כמותיים ואיכותניים בני 10 עד 15 עמודים בהיקף של 5,000-7,000 מלים (יעברו הערכה).
- מאמרים מתורגמים, מכתבי עת שפיטים (עם אישור לגבי זכויות יוצרים).
- מאמרים הדנים בסוגיות מקצועיות, המתייחסים לתיאוריות רלוונטיות ומתבססים על ספרות מקצועית (יעברו הערכה).
- סקירה וביקורת של חומר מודפס ואלקטרוני בתחומים בהם עוסק כתב העת, לרבות ספרי יעץ ואתרים מקצועיים. הסקירה וביקורת יתייחסו לתוכן הספר, מטרתו ותרומתו וכן למחברו לקהל היעד.
- נתונים סטטיסטיים בנושאים רלוונטיים לקהל היעד של כתב העת.

הנושאים בהם ידון כתב העת

הנושאים בהם עוסק כתב העת באים מתחום הספרנות והמידע ומתחומי דעת קרובים ומתייחסים להיבטים שונים שלהם. להלן מבחר מהנושאים בהם עוסק כתב העת: הקשר שבין האדם למחשב; ניהול מידע וידע הארגונים; ביבליומטריקה; אחזור מידע; חקר האינטרנט; התנהגות משתמשים; ניהול ספריות, מרכזי מידע וארכיונים; ספרנות, מידענות וארכיונאות כמקצוע; ספריות, מרכזי מידע וארכיונים לסוגיהם; תולדות הספר, הספריות והארכיונים; חופש הביטוי, צנזורה ואתיקה; שירותי ספרייה לילדים; פיתוח אוספים מודפסים ואלקטרוניים ושימורם; שירותי ספרייה וארכיונים; תקשורת בין אישית; היבטים חינוכיים, פסיכולוגיים וסוציולוגיים בארגון מידע ובעבודת הספרייה והארכיון.

אתיקה

המערכת תקפיד על שמירת האתיקה המקצועית וכללי הכתיבה האקדמית דהיינו: שמירה על יושר אינטלקטואלי, הצגת עבודות מקוריות בלבד, הימנעות מזיוף ממצאים ומשימוש לא הוגן במקורות מידע אחרים, אמירת דבר בשם אומרו ורישום ביבליוגרפי מדויק. מערכת 'מידעת' לא תפרסם מאמרים שנשלחו או ראו אור בכל כתב עת אחר בארץ ובחו"ל, להוציא מאמרים שהתפרסמו בחו"ל וקבלו היתר מבעל הזכויות לפרסום בתרגום לעברית.

תהליך ההערכה

בתהליך החלטה על פרסום המאמר המערכת מסתייעת בחוות דעת של קוראים מעריכים. במקרה של חוסר הסכמה משמעותי בין הקוראים המעריכים יתכן שהמערכת תפנה לקורא מעריך נוסף לפני קבלת ההחלטה הסופית על פרסום המאמר. המערכת, תוך עיון בחוות הדעת ובמאמר, מחליטה האם: לקבל את המאמר, לקבל את המאמר לאחר עריכת שינויים, לבדוק שנית את התאמת המאמר לכתב העת לאחר עריכת שינויים, לא לקבל את המאמר. הערות המעריכים והמערכת מועברות בעילום שם למחברי המאמרים.

אחריות

האחריות על תוכן המאמרים ועל תוכן המודעות המתפרסמים ב"מידעת" היא על הכותבים והמפרסמים בלבד.

הנחיות לכותבים

למחברים

לכל מאמר יש לצרף תקציר בעברית בן 200 מלים ותקציר באנגלית בן 250 מלים. לכתב היד יש לצרף דף שער נפרד שעליו יופיעו בעברית ובאנגלית: שם המחבר ותוארו, שייכות מוסדית, כתובת דואר, כתובת דואר אלקטרוני, מספרי טלפון. יש לצרף תקצירים של המאמר באנגלית ובעברית (עד 250 מלים כל תקציר). המאמר חייב לכלול את רשימת המקורות שעליהם מסתמך המחבר בהתאם לכללי הכתיבה של ה-APA.

למבקרים ולסוקרים

מטרת המדור היא לתת לקוראים כלי עזר התעדכן באתרי אינטרנט רלוונטיים ובספרות המתפרסמת בארץ ובעולם. יתקבלו סקירות וביקורות המתייחסות לנושאים בהם עוסק כתב העת, ומתפרסמים בספרי עיון, בספרי יעץ, בביבליוגרפיות מוערות ואתרים מקצועיים. היקף כל ביקורת יהיה בין עמוד אחד לשניים.

פורמט

על הפרסום להיות כתוב כמסמך WORD RTF; גודל גופן: 11; רווח בין שורות: שורה וחצי; רווח בין פסקאות: רווח כפול ללא הזחה פנימה בתחילת פסקה; מיספור העמודים: למטה בצד שמאל; הערות שוליים: כחלק מגוף הטקסט. יש לכתוב את המאמרים על פי כללי המיטוט של ה-APA. אפשר למצוא את כללי הרישום הביבליוגרפי על פי ה-APA, 2001 מעובדים לעברית על ידי ד"ר נועה אהרונז באתר של מרכז הספר והספריות.

את המאמר/ביקורת יש לשלוח למזכירות בדואר אלקטרוני: meidaat@gmail.com.

הכתובת לפניות:

מרכז הספר והספריות בישראל, ברוך הירש 22, ת"ד 3251 בני ברק 51131
טלפון: 03 - 6180151 , פקס: 03 - 5798048
דואר אלקטרוני: icl@icl.org.il

It is maintained that every library has its own culture and that it is specific and unique; it is a basis for developing required organizational behaviors, it serves to retain its internal identity and shapes its corporate image. It can be more or less visible, and also of poor quality. In small libraries there is only one such culture, while in larger ones a number of subcultures can be distinguished.

Organizational culture can be characterized as follows:

- it is a set of features that decide about its specificity, that is, rules of conduct and perception which express the accepted system of values, make a particular organizational climate, allow its identification, and distinguish it in the environment;
- it is a set of assumed or established beliefs, values, rituals, tales, myths, specific language (linguistic register) – all of them sustaining community spirit among members of the organization;
- it highlights what is common, not different, in the organization; it is a peculiar “social glue” that integrates and cements the organization;
- it is reflected in the organizational clarity, management philosophy, and the attitude of authorities to employees and library users;
- it includes lots of elements both visual (material) and non-visual, leadership and managing styles used in communicating between the library and its environment (internal and external);
- it often relates to unwritten or even subconscious rules;
- it is a product or result of patterns of behavior and standards that have been formed by individuals and groups; as time goes by organizational culture becomes more and more familiar to both employees and the environment;

The organizational culture of every library is influenced by a number of factors that can be found in it or around it. Among them we can distinguish such as, for instance, national culture, attitude to culture, education and also characteristics of library members such as their age, education, views, and life experience.

Geert Hofstede points out that in order to characterize the organizational culture of a given institution it is important to consider four factors, called by him dimensions, of which each is defined by two opposing orientations.

These are: power distance (equality-hierarchy); individualism-collectivism; degree tolerance of ambiguity; femininity-masculinity.

Assessment of library services among Ph.D students and faculty at the Hebrew University of Jerusalem: a survey

Edith Falk, edithf@savion.huji.ac.il

Luba Gornstein, lubag@savion.huji.ac.il

The importance and satisfaction with library services among the whole population of Ph.D. candidates and tenured faculty at the Hebrew University of Jerusalem were surveyed. An overview of the institution's libraries history and of a recent significant structural change constitutes the background of the survey. Researchers gave high importance rankings to library services and their general satisfaction was high (3.9 on a scale of 1-5).

Recent web trends as a window of opportunity for academic libraries: Open Access, e-Science, and semantic web

Yaffa Aharoni, yaffaa@tauex.tau.ac.il

Today there is a number of phenomena / trends that may allegedly undermine the status of the library. Major phenomenon we witness is free Web information resources and increased user independence in terms of searching information. Library functions have been distributed.. Whereas in the past the library was the only alternative now there are additional options. Budgetary problems make things worse

But on the other hand, certain Web developments can also be a window of opportunity for the academic libraries. The article focuses on three such phenomena: the movement of free access and institutional repositories mainly, the e-science and the semantic Web. This article describes how academic libraries can contribute to each trend and exploit its advantage.

Organizational culture and its role in libraries in achieving their goals

Prof. Elżbieta Barbara Zybert, Institute of Information and Book Studies

University of Warsaw, Poland, zybert@go2.pl

Hebrew version: Dr. Snunit Shoham

Culture is a major determinant of behavior in the library. Organizational culture, can influence achievements of an institution and the productivity of its staff to a much greater degree than, for example, its organizational structure, technology, economic resources or innovations do. Since organizational culture plays an important role in the life of every library it is worth considering what it actually is and how it manifests itself.

Managing public libraries in an era of change

Hanni Hetz, hanni_hetz@yahoo.com

Prof. Shifra Baruchson-Arbib, Department of Information Science, Bar-Ilan University baruchs1@mail.biu.ac.il

Dr. Nira Shalom, nura3@netvision.net.il

Dr. Jenny Bronstein, jbrosztein@yahoo.com

The rapid technological development and the economic and social changes that characterized the beginning of the 21st century pose new challenges to the basic existence of public libraries and raise questions about their place in society. This study investigated the ways public library managers in Israel have confronted and adapted to these changes, and it examines the managers' perceptions of their role, their views on the future of libraries and the steps they have taken to guide their libraries through this era of changes.

Twenty managers of public libraries in Israel were interviewed. In their interviews managers discussed the responsibilities their job entitles, the nature of their role as managers and provided a personal account of the processes of change and its implementation. Findings show that managers perceive three main roles in their job: organizing work routines at the library, managing of the budget and problem solving. When talking about the future participants lack a proactive approach that leads to change. Although participants are aware of the need for libraries to constantly implement changes their attitudes were ones of adaptation and complacency and not of promotion and initiative. Their immediate aspiration as managers is to fulfill their users information needs.

Sources of health articles in Israeli news sites

Hadas Shema, dassysh@gmail.com

Prof. Judit Bar-Ilan, Department of Information Science, Bar-Ilan University, barilaj@mail.biu.ac.il

The Internet has become an important source of information for the average person. It is estimated that in 2008, 150 million Americans, or 81% of the online U.S. adults, have gone online in search for health information (Harris Interactive, 2008). According to an Israel Medical Association survey (Cohen, 2005) 27% of the adult Israeli Jewish population are interested in receiving more health information and 38%, (about 63% of the online Israelis) search online for health information from time to time.

The two most popular Israeli newspapers, Yediot Aharonot and Ma'ariv, are owners of popular web news sites (Ynet and NRG, respectively). These sites publish health news in specialized health sections. Because of the importance of the WWW as a medium of communication and the public's interest in medicine and health, there is a need for a characterization of the health-related information that the web has to offer. Our study found that peer-reviewed scientific journals and scientific conferences were the most common sources claimed in health stories. However, both sites used press releases, news agencies and English news web sites extensively, often giving no or only partial credit.

MEIDAAT

Journal of Information Science and Librarianship

Volume No. 6 | October 2010

Editor

Orly Nathan
meidaat@gmail.com

Editorial Chairperson

Dr. Irith Getz
gatzir@mail.biu.ac.il

Editorial

Prof. Judit Bar-Ilan
Dr. Eti Herman
Prof. Moshe Yitzhaki
Ami Salant
Dr. Zehava Shemer

Published by The Israeli Center for Libraries

22 Baruch Hirsch St.
POB 801 Bnei Brak 51108
Tel 972-3-6180151
icl@icl.org.il
www.icl.org.il

ISSN: 1565-544x

Orly Nathan	Editorial	2
Hanni Hetz Shifra Baruchson-Arbib Nira Shalom Jenny Bronstein	Managing public libraries in an era of change	4-30
Edith Falk Luba Gornstein	Assessment of library services among Ph.D students and faculty at the Hebrew University of Jerusalem: a survey	31-45
Hadas Shema Judit Bar-Ilan	Sources of health articles in Israeli news sites	46-64
Elżbieta Barbara Zybert	Organizational culture and its role in libraries in achieving their goals	65-73
Yaffa Aharoni	Recent web trends as a window of opportunity for academic libraries: Open Access, e-Science, and semantic web	74-84
Victor Ben Naim	Public Libraries (2008-2009)	88-90
Policy and Instructions		91-92
Abstracts of articles in English		93-96
On the cover: The Garden Library for Migrant Communities in Tel Aviv.		

Until 2003 the periodical was published under the title: "YAD LAKORE: Israel Journal of Library Information and Archive Sciences".